

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 1 (37), 2020

Харків 2020

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 1 (37) 2020

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORMS

№ 1 (37) 2020

The scientific and production journal was founded in 2010

Founders: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 23547-13387 ПР dated 31.08.2018

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*); РІНЦ (*Росія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Відповідальний редактор:

Г. С. Ліхоносова, д-р екон. наук, доц., Scopus ID 57201290872

Редакційна колегія:

Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); М. Г. Безпарточний, д-р екон. наук, доц.; І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; В. В. Дружиніна, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблудська, д-р екон. наук, проф.; О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; Е. Гамс, Ph.D. in Economic, проф. (*Естонія*); В. Драшкович, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); Ю. Закжевський, Ph.D. in Economic (*Польща*); Н. М. Іманов, д-р екон. наук, проф. (*Азербайджан*); М. Т. Койчуева, д-р екон. наук, проф. (*Киргизстан*); В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); П. Димова Пеева, д-р наук, проф. (*Болгарія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); М. У. Рахімбердінова, Ph.D. in Economic (*Казахстан*); Б. Сегаль, Ph.D. in Economic, проф. (*Угорщина*); Л. Стемплевська, Ph.D. in Economic (*Польща*); А. Стратан, д-р екон. наук, проф. (*Молдова*); Сузі Сухендра, Ph.D. in Economic (*Індонезія*); У. С. Хикматов, д-р екон. наук, проф. (*Таджикістан*); Н. Цогані, Ph.D. in Economic (*Греція*).

Відповідальний за випуск: Заблудська І. В., д-р екон. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 9 від 26 лютого 2020 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 6 від 3 березня 2020 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2020

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2020

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Ювілеї 2020 року! _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка**

Мустафаев А. А.
Мультипликативный эффект как метод оценки эффективности и конкурентоспособности
АПК северного региона _____ 6

Павлов К. В., Асадуллина Н. Р.
Формы и методы цифровизации экономики _____ 12

Чеботарьев С. В.
Ідентифікація категорії «Національні ділові культури» як вихідна основа
міжнародного підприємництва _____ 19

• **Фінанси, банківська справа та страхування**

Зайцева Л. О.
Фінансіалізація в забезпеченні сталого розвитку компаній _____ 26

Калінеску Т. В.
Розвиток страхової системи України в нестабільному соціально-економічному середовищі _____ 36

Колечков Д. В.
Теоретические аспекты финансовых ресурсов внебюджетных фондов _____ 43

Ліхонцова Г. С.
Формування динамічного потенціалу страхового ринку України _____ 49

Костирко Л. А., Соломатіна Т. В.
Фінансовий потенціал кредитних спілок у системі розвитку малих форм агробізнесу _____ 57

• **Облік і оподаткування**

Конончук И. А., Пригодич И. А., Киевич А. В.
Эффективность налоговых льгот в Республике Беларусь _____ 65

Костирко Р. О., Прозоров Д. В.
Соціальний облік як інструмент соціальної відповідальності підприємств _____ 74

• **Менеджмент**

Васильченко А. О., Демьянов С. А.
Оценка ресурсно-рекреационного потенциала и инфраструктуры устойчивого туризма
в Брестской области _____ 83

Грінченко Ю. Л.
Управління розвитком аеропортів: інституційні аспекти _____ 91

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Реалії індексації наукової публікації _____ 100

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 102

ПЕРЕЛІК РЕЦЕНЗЕНТІВ ПОТОЧНОГО ВИПУСКУ ЖУРНАЛУ

Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
Anniversaries of 2020! _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• *Economy*

Mustafaev A.
System approach to strategic objectives of increasing competitiveness of agriculture
of the northern region: _____ 6

Pavlov K., Asadullina N.
Forms and methods of digitalization of the economy _____ 12

Chebotaev I.
Identification of the category “National business cultures” as the original basis of an international
entrepreneurship _____ 19

• *Finance, Banking and Insurance*

Zaitseva L.
Financialization in providing sustainable development of companies _____ 26

Calinescu T.
Development of Ukraine insurance system in unstable social and economic environment _____ 36

Kolechikov D.
Theoretical aspects of financial resources of off-budget funds _____ 43

Likhonosova G.
Formation of the dynamic potential of Ukraine’s insurance market _____ 49

Kostyrko L., Solomatina T.
The financial potential of credit union in the system of development of small
forms of agribusiness _____ 57

• *Accounting and taxation*

Kononchuk I., Prigodich I., Kievich A.
Effectiveness of tax benefits in the Republic of Belarus _____ 65

Kostyrko R., Prozorov D.
Social accounting as a tool of corporate social responsibility _____ 74

• *Management*

Vasilchenko A., Demyanov S.
Assessment of resource-recreational capacity and infrastructure of sustainable tourism
in the Brest region _____ 83

Hrinchenko Y.
Airport development policy: institutional aspects _____ 91

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Realizations of scientific publication index _____ 100

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 102

THE LIST OF REVIEWERS OF THE JOURNAL’S CURRENT ISSUE

REQUIREMENTS the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Ювілеї 2020 року!

2020 рік – буде багатий на ювілеї, які не може не відзначати наш журнал.

По-перше, наприкінці 2020 року будемо мати ювілей з нагоди 10 річчя заснування нашого журналу. Ще й досі свіжі спогади щодо перших кроків з презентації його обкладинки, структури, сфери розповсюдження, негативних відгуків щодо відсутності необхідності введення додаткових не фахових видань і т.п. Проте усі пережиті події й досягнення, які отримав журнал на цьому шляху – мали сенс! «Часопис економічних реформ» сьогодні - це певний бренд, обізнаність та наукове визнання, починаючи з впізнаності журналу за кольором та рисунком на обкладинці; девізу, що спонукає до дій і спільної праці, і, закінчуючи науковою спрямованістю та інформаційністю статей, що він вміщує. І ці здобутки, що має журнал, є заслугою його натхненників, – головного та відповідального редакторів, засновників і, безумовно, усіх авторів, читачів та опонентів. Слід згадати, що на цьому шляху журнал пережив багато негараздів, які сталися не тільки з членами його редколегії, але й головним його засновником – Східноукраїнським національним університетом імені Володимира Даля (СНУ ім. В. Даля): усім треба було все розпочинати майже з нуля, але вже у статусах «тимчасово переміщених» осіб та вишу. Але журнал вистояв, відродився і має усі необхідні рейтинги та статуси, які дозволяють з впевненістю рухатись вперед до нових звершень.

А, по-друге, перший співзасновник журналу СНУ ім. В. Даля – відзначає навесні (у березні) 2020 року 100-річчя з дня свого заснування. І ми дуже горді тим, що маємо відношення і до формування статусності й престижності цього вишу, бо маємо не тільки своїх спадкоємців, котрі продовжують закладені добрі справи й традиції; випускників, котрі створюють славу університету, але й є одним із перших видань, котре увійшло до переліку фахових у категорію «Б». Ми щиро вітаємо одного із наших співзасновників з такою видатною датою! Бажаємо подальший успіхів та досягнення нових 10-річних рубежів! І дуже вдячні, що усі роки, коли наш журнал робив тільки перші кроки, СНУ ім. В. Даля завжди був разом з нами, підтримував наш ентузіазм й альтруїзм та направляв до правильних дій.

І, по-третє, на весні (у травні) відзначає свій 90 річний ювілей і наш другий співзасновник – Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» («ХАІ»). Хоча журнал знаходиться під патронатом «ХАІ» усього два роки, проте сьогоденному статусу журналу, можливості створення міжнародної редколегії ми маємо бути вдячні саме цьому закладу. Тут сьогодні працюють головні натхненники журналу, народжуються нові проекти та здійснюються найомріяніші цілі. Тому бажаємо нашій сьогоднішній Alma Mater бути завжди на висоті та разом з нами долати будь-які перепони, на кшталт Земного тяжіння, й виходити на нові «космічні орбіти» у своїй науковій та освітній діяльності!

Дякуємо усім нашим співзасновникам, авторам, читачам, опонентам, рецензентам та просто доброзичливим спостерігачам, що усі роки були разом з нами, надихають нас робити тільки добре, розумне і вічно людяне!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 336.02

JEL Classification: Q13

МУСТАФАЕВ А. А.¹

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К СТРАТЕГИЧЕСКИМ ЗАДАЧАМ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК СЕВЕРНОГО РЕГИОНА

DOI: 10.32620/cher.2020.1.01

Постановка проблемы. Системный подход к обеспечению конкурентоспособности АПК Республики Коми, воплощая в себе множество ключевых элементов его хозяйственной системы, определяет перспективы социально-экономических преобразований. *Цель исследования* состоит в разработке теоретико-практических основ перехода на более интенсивно-инвестиционный путь развития АПК региона. *Предметом исследования* является применение системного подхода, охватывающего стратегические задачи повышения конкурентоспособности агропромышленной сферы. *Методы экономического исследования* – моделирование, научная абстракция, анализ и синтез, системный подход, исторический и логический метод, наблюдение. *Гипотеза исследования* состоит в том, что решение любых задач по конкурентоспособности АПК должно соответствовать как внутрипроизводственным требованиям, так и межотраслевым и межрегиональным рыночным установкам. *Изложение основного материала.* Выявлены основные исходные положения теоретико-практических задач формирования конкурентного потенциала АПК региона. *Оригинальность и практическое значение исследования* заключается в том, что проблему конкурентоспособности АПК следует рассматривать не раздельно, а в контексте с его эффективностью. *Выводы исследования* состоят в том, что конкурентоспособность успешно координирует производственно-рыночные элементы и заставляет их работать достаточно эффективно. Поэтому их следует рассматривать не как результат, а как процесс и эффективный метод контроля деятельности АПК.

Ключевые слова:

стратегия, конкурентоспособность, системный подход, инвестиции, выпуск товара, эффективность, прирост, соотношение.

SYSTEM APPROACH TO STRATEGIC OBJECTIVES OF INCREASING COMPETITIVENESS OF AIC OF THE NORTHERN REGION

Formulation of the problem. A systematic approach to ensuring the competitiveness of the agro-industrial complex of the Komi Republic, embodying many of the key elements of its economic system, determines the prospects for socio-economic transformations. *The purpose of the study* is to develop the theoretical and practical foundations of the transition to a more intensive investment path of development of the agricultural sector in the region. *The subject of the study* is the application of a systematic approach, encompassing the strategic objectives of increasing the competitiveness of the agricultural sector. *Methods of economic research* - modeling, scientific abstraction, analysis and synthesis, systems approach, historical and logical method, observation. *The hypothesis of the study* is that the solution of any problems in the competitiveness of the agro-industrial complex must meet both internal production requirements and inter-industry and inter-regional market settings. *Statement of the main material.* The basic starting points of theoretical and practical problems of forming the competitive potential of the agricultural sector of the region are identified. The originality and practical significance of the study lies in the fact that the competitiveness of the agricultural sector should not be considered separately, but in the context of its effectiveness. *Conclusions of the study* are that competitiveness successfully coordinates production and market elements and makes them work quite efficiently. Therefore, they should not be considered as a result, but as a process and an effective method of monitoring the activities of the agro-industrial complex.

¹ **Мустафаєв Азіз Агасалімович**, канд. екон. наук, старший науковий співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Mustafayev Aziz, Ph.D. in Economic, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-5142-8360

e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru

Key words:

strategy, competitiveness, systematic approach, investment, product release, efficiency, growth, ratio.

**СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО СТРАТЕГІЧНИМ ЗАДАЧ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК ПІВНІЧНОГО РЕГІОНУ**

Постановка проблеми. Системний підхід до забезпечення конкурентоспроможності АПК Республіки Комі, втілюючи в собі безліч ключових елементів його господарської системи, визначає перспективи соціально-економічних перетворень. *Мета дослідження* полягає в розробці теоретико-практичних засад переходу на більш інтенсивно-інвестиційний шлях розвитку АПК регіону. *Предметом дослідження* є застосування системного підходу, що охоплює стратегічні завдання підвищення конкурентоспроможності агропромислової сфери. *Методи економічного дослідження* - моделювання, наукова абстракція, аналіз і синтез, системний підхід, історичний і логічний метод, спостереження. *Гіпотеза дослідження* полягає в тому, що рішення будь-яких завдань по конкурентоспроможності АПК має відповідати як внутрішньовиробничим вимогам, так і міжгалузевим і міжрегіональним ринковим установкам. *Виклад основного матеріалу.* Виявлено основні вихідні положення теоретико-практичних завдань формування конкурентного потенціалу АПК регіону. *Оригінальність і практичне значення дослідження* полягає в тому, що проблему конкурентоспроможності АПК слід розглядати не окремо, а в контексті з його ефективністю. *Висновки дослідження* полягають у тому, що конкурентоспроможність успішно координує виробничо-ринкові елементи і змушує їх працювати досить ефективно. Тому їх слід розглядати не як результат, а як процес і ефективний метод контролю діяльності АПК.

Ключові слова:

стратегія, конкурентоспроможність, системний підхід, інвестиції, випуск товару, ефективність, приріст, співвідношення..

Постановка проблеми. На основе ретроспективного анализа определено, что проводимые экономические реформы не смогли оказать серьезное воздействие на эффективность и конкурентоспособность АПК Республики Коми, ухудшилось состояние действующих производственных мощностей. Сложная организационно-управленческая структура и природно-экономические условия функционирования АПК региона, сталкиваясь с множеством негативных явлений, приобретают масштабный характер, приводят к дестабилизации его хозяйственной системы.

Слишком медленные темпы инвестирования АПК региона завершаются торможением процессов перехода на более интенсивно-инвестиционный путь развития, исключаются возможные варианты укрепления экономического потенциала и повышения конкурентоспособности его предприятий. Сложившаяся обстановка требует проведения кардинальных изменений в области конкурентоспособности АПК региона, что говорит об актуальности исследования.

Учитывая масштабность охвата, данную проблему АПК следует рассматривать не раздельно, а в контексте с его эффективностью и в рамках сложившихся межотраслевых интеграционных отношений. Особое место принадлежит улучшению основных параметров ресурсного обеспечения. Чем

большим удельным весом и высокой качественной характеристикой обладает ресурсный потенциал АПК, тем более сложные задачи он может решать для формирования устойчивой конкурентоспособности.

Следовательно, конкурентоспособность АПК более ярко отражает преимущественные черты происходящих позитивных перемен. Она является оценочным показателем экономического состояния АПК, определителем способностей в достижении высшей стратегической цели. Поэтому методы регулирования финансовой обеспеченности и достижение конкурентоспособности АПК региона должны носить комплексный характер и быть систематизированы по отраслям и направлениям.

Анализируя общеэкономические обстоятельства, приходим к выводу, что конкурентоспособность АПК закономерно связана с его эффективностью. Успешное решение стратегических задач по конкурентоспособности АПК региона влечет за собой колоссальные позитивные перемены в его хозяйственной и рыночной системе, улучшении основных параметров производимой товарной продукции: объема, качества, себестоимости, цен.

Дело в том, что при инвестировании и ведении хозяйственной деятельности отдельные сферы и предприятия АПК могут пре-

следовать разнообразные цели и задачи. Однако эти задачи должны соответствовать не только внутривыпускным требованиям, но и межотраслевым и межрегиональным рыночным установкам, имеющим собственную тактику и стратегию. Отсюда следует другой вывод, что проблема повышения конкурентоспособности АПК занимает особое место в решении его теоретических и практических задач. По сути, конкурентоспособность представляет собой главный стимулирующий фактор в развитии науки, производства и рынка - движущей силы ведения предпринимательской деятельности. С этой точки зрения, она является «своеобразно интегрирующим» фактором, способным обеспечить тесные связи между элементами основного технологического цикла (ОТЦ) АПК – «финансы-наука-производство-рынок».

Логический подход к данным констатациям говорит о том, что раскрываемость сущности и содержания конкурентоспособности АПК в основном лежит не в продовольственных товарных рынках, а в полноценных стадиях его ОТЦ, их функциональных особенностях, масштабах, признаках и свойствах. Следовательно, конкурентоспособность АПК является неотъемлемой частью его хозяйственной системы. Она, воплощая в себя множество технологически взаимосвязанных производственно-рыночных признаков и свойств, их прямых и обратных связей, является «системообразующей» категорией.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ показывает, что с учетом относительной неизменности целей и обстоятельств, проводимые новые разработки по данной проблеме на каждом экономическом уровне и в периоде времени требуют особого подхода. Это в большей степени связано как с определенной сложностью раскрываемости проводимых разработок, так и с переходом на новый уровень развития экономики. Несмотря на то, что результативность конкурентоспособности АПК во многом зависит от различных межотраслевых интегральных форм, сложных финансовых условий, а также экономических уровней функционирования, суть решений должна оставаться неизменной, придерживающейся тех направлений, которых требует достижение цели.

Изучение содержания работ авторов последних проводимых исследований пока-

зывает, что большинство из них защищает тезисы об улучшении качественных характеристик и снижении затрат на выпускаемую товарную продукцию. Если одни авторы считают важным регулярное снижение стоимости (себестоимости) продукции, то другие обосновывают целесообразность использования интеллектуальных ценностей как исходную составляющую повышения конкурентоспособности и деловой репутации предприятий. Большинство авторов считают систематизацию интеллектуальной деятельности за основополагающий фактор стратегического развития АПК.

По нашему мнению, если в начале реформы конкурентоспособность определялась в основном за счет двух показателей – высокого качества и низкой цены производимого товара, то сегодня конкурентоспособность производимых агропродовольственных товаров характеризуется более широкими параметрами: качественными, технико-технологическими, интеллектуальными, природно-климатическими, экономическими, экологическими, эстетическими. Учитывая стратегические установки и характер решаемых задач, данная проблема требует особого научного подхода, имеющего системный характер.

Цель статьи. Основной целью статьи является совершенствование теоретико-практических аспектов повышения конкурентоспособности АПК региона, обоснование её роли и значения в хозяйственной системе. Ключевая роль принадлежит достижению устойчивой конкурентоспособности, превращению научных знаний в инновационные продукты, адаптации предприятий к новым условиям конкуренции. В зависимости от сложившихся обстоятельств, сложностей финансирования и функционирования АПК, критерии повышения конкурентоспособности могут быть разными, но для них характерен определенный порядок: выявление изменившейся ситуации – обнаружение имеющегося преимущества, недостатка или ограничения.

Изложение основного материала исследования. Естественно, по своей объективной природе и особенностям функционирования, хозяйствующие субъекты АПК характеризуются не только сферами производства и реализации товаров, но и степенью участия в финансовых рынках, динамикой инвестирования, внедрением интеллектуальных составляющих. Системный подход к

данной проблеме предусматривает использование многоуровневой стратификации АПК, проведение комплекса научно-обоснованных макро-, мезо- и микроэкономических мер.

Следовательно, конкурентоспособность, создавая больший стимул для развития науки, производства и рынка, является своеобразным «логотипом» социально-экономического и рыночного преобразования АПК. Включение его в экономическую систему АПК дает возможность раскрыть объективную природу происходящих радикальных изменений всех остальных составляющих хозяйственной системы. Полезность расширения горизонта конкурентоспособности АПК заключается в раскрываемости его сущностных явлений, обеспечении прозрачности.

Следовательно, конкурентоспособность АПК – это результат не только надежных источников финансирования и эффективных методов функционирования ОТЦ, но и более совершенной организации и управления межотраслевыми интеграционными поведением. Рассмотрим механизмы функциональной трансформации основных конкурентообразующих факторов АПК регионов Севера (рисунок 1).

Подчеркнем, что структурные элементы ОТЦ АПК складываются исходя из внутренних побудительных мотивов, свойственных их стадийным движениям и гармоничностям соответствующих фаз. По сути, устойчивая конкурентоспособность – это результат реализации прогрессивных принципов ОТЦ – целостности, целесообразности и относительной самостоятельности его структурных элементов. Особое значение имеет пространственная интеграция товарных рынков, ориентированных на обеспечение продовольствием населения.

По сути, конкурентоспособность охватывает действие хозяйственной системы АПК в целом – от поиска надежных источников финансирования (включая государство) и осуществления научно-производственной деятельности до определения рыночной ниши и потенциального спроса потребителей, выявления плана маркетинга: сбыта, спроса, предложений, цен. Становится очевидным, что категории «конкурентоспособность» и «эффективность», имея тесные связи и взаимообусловленности в различных экономических уровнях и хозяйственных координатах, дополняют друг друга.

Рисунок 1 – Механизм функциональной трансформации конкурентообразующих факторов АПК
Источник: разработано автором

Особое значение имеет улучшение характеристики маркетинговой службы. Маркетинговые инновации, имея широкий спектр выхода на товарный рынок, решают ключевые задачи по сбыту товаров: создания имиджа продукта (рекламы), формирования плана продаж, занятия соответствующего сегмента рынка, взвешивания преимуществ между спросом и предложением, установления необходимой ценовой политики по номенклатуре и ассортименту выпускаемой товарной продукции [1, с. 25].

Подчеркнем, что в условиях рыночного преобразования и структурной перестройки АПК региона главная роль принадлежит максимальному использованию результатов НТП, что позволяет расширить масштабы производства тех продуктов, которые имеют инновационные преимущества, пользуются повышенным спросом. По сути, слабая ресурсная база, дисбалансное состояние хозяйственной деятельности, а также низкий уровень интеграционного поведения АПК региона не дают возможность формировать конкурентоспособное производство. Региональная специфика финансирования агропромышленной сферы характеризуется в основном кумулятивным локальным инвестиционным действием, не имеющим почти никакого отношения к внешним финансовым рынкам и крупным инвестиционным проектам.

Вышеуказанная констатация позволяет сделать вывод, что пространственно-отраслевая и природная особенность АПК региона требует необходимость индивидуальных разработок – собственных моделей финансирования и хозяйствования. В связи с этим особое значение принадлежит современным методам хозяйствования, применению программно-проектного управления – ускорению процессов перехода к цифровой экономике, цифровизации организационно-структурных компонентов АПК региона, так как по сравнению с традиционными формами цифровизация производственно-рыночных сфер АПК региона позволит обработать в большом объеме материалы анализа, существенно увеличить эффективность различных видов деятельности. Она способствует повышению эффективности ОТЦ и агропромышленных интеграций в целом - «производство-заготовка-хранение-переработка-доставка-продажа товаров и услуг» [2, с. 341].

Исходя из вышеизложенных констатаций, отметим, что особое место принадлежит

интеллектуализации бизнес-процессов АПК, внедрению систем электронного управления по всей хозяйственной системе его сфер и предприятий. Цель применения электронного управления АПК заключается в получении нижеследующих результатов: повышение операционной эффективности предприятий АПК, особенно эксплуатируемых ресурсов; достижение высокой производительности АПК и снижение себестоимости производимой товарной продукции; обеспечение доступа к информации всех звеньев АПК и его партнеров; уменьшение количества документооборота; сокращение объемов ошибочных или косвенных затрат; увеличение объемов и характера информации; обеспечение открытости информационного обмена и т.д. [3, с. 105].

Достижение вышеуказанных совокупных результатов дает возможность не только получить более точную информацию о правильном выборе вариантов развития АПК, но и определить дальнейшую эффективность и конкурентоспособность выпускаемой товарной продукции. Если предприятия АПК заинтересованы в развитии интеллектуальной деятельности, то государству необходимо иметь скоординированный подход к финансовым структурам для их долгосрочного финансирования.

Естественно, осуществление цифровых технологий дает огромные хозяйственные преимущества в развитии АПК, возможность переходить к устойчивому финансированию, иметь высокую эффективность и конкурентоспособность. Успешное выполнение технико-экономических и иных задач АПК требует ускорения процессов цифровизации совокупных видов его деятельности – достижения качественных перемен жизненного цикла агропромышленной сферы.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Системный подход к стратегическим задачам повышения конкурентоспособности дает возможность выявить различные ситуации в хозяйственной деятельности АПК региона: проектирование инвестиционных составляющих; моделирование технологических процессов ОТЦ; планирование и прогнозирование совокупных затрат и времени на производство; реализация товарной продукции. Среди показателей исключительно важное место принадлежит оценке деятельности региональных продовольственных рынков, характеристике отдельных локаль-

ных рынков. Следовательно, конкурентоспособность АПК требует рассматривать взаимодействие товарных рынков и производственных сфер в едином контексте, но с разной степенью детализации. При этом управление конкурентоспособностью является частью системы управления АПК, цель которого состоит в улучшении параметров развития его сфер и предприятий – выявлении содержательной характеристики и механизма управления ими [4, с. 141, 145].

Становится очевидным, что для повышения конкурентоспособности АПК региона необходимо иметь эффективную хозяйственную систему с цифровыми информационными технологиями. Следовательно, конкурентоспособность должна трактоваться не в «абстрактно-ограниченной» форме, а представлять собой широкомасштабный охват основных технологических процессов АПК, все стороны расширенного воспроизводства.

Резюмируя, отметим, что для повышения конкурентоспособности АПК региона «более практичный ответ может быть получен в рамках трактовки конкуренции не как результата, а как процесса, так что она может быть эффективной, даже если некоторые черты «классической» модели отсутствуют» [5, с. 347]. Следовательно, эффективная конкуренция, обладая разнообразными позитивными аспектами, способствует регулярному повышению эффективности сфер и предприятий АПК. С этой точки зрения, рыночная конкуренция является самым эффективным методом экономического контроля АПК. Она успешно координирует рыночные элементы и заставляет рыночную систему работать достаточно эффективно.

Литература

1. Мустафаев А.А., Гаджиев Ю.А., Спирыгин В.И. Методологические аспекты модернизации инвестиционно-инновационной системы экономики. *Журнал економічних реформ*. 2013. №1 (9). С. 21-33.
2. Шарафутдинов Б. Ф. Трансформация бизнес-моделей в цифровой экономике. *Материалы XII Международной научно-*

практической конференции «Проблемы функционирования и развития территориальных социально-экономических систем». Уфа, 2018. 353 с.

3. Палей Т. Ф. Инновационные подходы к управлению инфраструктурой региона. *Материалы XI Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Инновационные технологии управления социально-экономическим развитием регионов России»*. Уфа, 2019. 355 с.

4. Оценка системы управления развитием региона. *Стратегический анализ социально-экономического развития региона: принципы, основные направления, проблемы*. Под ред. Гневко В.А., Рохчиной В.Е. Санкт-Петербург, 2004. 285 с.

5. Ястребова О. Эволюция продовольственной цепочки. *Агропродовольственный сектор России: на пути к рынку*. Москва, 2001. 549 с.

References

1. *Mustafayev, A. A. & Gadzhiev, Yu. A., Spiryagin, V. I. (2013) Methodological aspects of modernization of the investment and innovation system of the economy. Journal of economic reforms, 1 (9), 21-33.*
2. *Sharafutdinov, B. F. (2018) Transformation of business models in the digital economy. The materials of the XII International scientific and practical conference "Problems of the functioning and development of territorial socio-economic systems". Ufa, 353.*
3. *Paliej, T. F. (2019) Innovative approaches to managing the region’s infrastructure. The materials of the XI All-Russian scientific and practical conference with international participation "Innovative technologies for managing the socio-economic development of Russian regions." Ufa, 355.*
4. *Evaluation of the regional development management system. Strategic analysis of the socio-economic development of the region: principles, main directions, problems (2004). Saint Petersburg, 285.*
5. *Yastrebova, O. (2001) Evolution of the food chain. Agri-food sector of Russia: on the way to the market. Moscow, 549.*

Стаття надійшла

до редакції : 20.02.2020 р.

Стаття прийнята

до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Мустафаев А. А. Системный подход к стратегическим задачам повышения конкурентоспособности АПК северного региона / А. А. Мустафаев // *Журнал економічних реформ*. – 2020. – № 1 (37). – С. 6–11.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.02

Постановка проблемы. В статье раскрываются роль и особенности цифровизации экономики, являющейся объективной предпосылкой инновационного развития экономической системы государства, а также исследуются результаты и определяются перспективы внедрения цифровой экономики в Республике Узбекистан. *Целью исследования* является характеристика форм и методов современной цифровизации экономики. *Объект исследования* – процесс распространения цифровизации экономики Узбекистана, а также пути повышения эффективности экономических процессов в целом. *Методы исследования* – логические, сравнительные, аналитические, научно-методические. *Гипотеза исследования* заключается в том, что способы и формы цифровизации экономики зависят от квалификации управленческого персонала и обратной связи от местного населения. *Изложение основных материалов.* Большие возможности цифрового представления информации приводят к тому, что цифровизация формирует уже целостные технологические среды «обитания» (экосистемы, платформы), в рамках которых пользователь может создавать для себя нужное ему дружественное окружение (технологическое, инструментальное, методическое, документальное, партнерское и т. п.) с тем, чтобы решать уже целые классы задач. Осуществлению требований цифровизации как современного тренда развития экономики и общества и тем самым повышению эффективности их развития в определенной мере отвечает наличие предпосылок цифровизации на государственном, отраслевом уровнях, а также на уровнях отдельных домохозяйств и граждан. Поэтому задачей государства по учету предпосылок цифровой экономики как благоприятных условий, способствующих цифровизации, является создание возможностей для их реализации. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* С появлением цифровой экономики се-годня в мире происходят истинные революционные изменения, связанные с новыми технологиями, которые трансформируют отрасли и системы производства, повышают производительность и дают начало новым бизнес-моделям. В этой связи ускорение экономического развития, международной конкурентоспособности и интеграция Узбекистана в мировую экономику в значительной степени зависят от развития цифровой экономики. *Выводы исследования.* Основную роль в цифровой экономике Узбекистана будет играть частный бизнес с сильным предпринимательским и инновационным подходом, а государство должно создавать инфраструктуру и условия для частной инициативы.

Ключевые слова:

цифровизация, тренд, социально-экономическое развитие, информация, цифровой формат.

FORMS AND METHODS OF DIGITALIZATION OF ECONOMY

Formulation of the problem. The article reveals the role and features of the digitalization of the economy, which is an objective prerequisite for the innovative development of the state economic system, as well as explores the results and determines the prospects for the introduction of the digital economy in the Republic of Uzbekistan. The aim of the study is to characterize the forms and methods of modern digitalization of the economy. *The object of research* is the process of spreading the digitalization of the economy of Uzbekistan, as well as ways to improve the efficiency of economic processes in general. *Research methods* - logical, comparative, analytical, scientific and methodological. *The research hypothesis*

¹ Павлов Костянтин Вікторович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри «Економіка», Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Беларусь.

Asadullina Nailya, Doctor of Economic Science, Professor, Professor of Economy Department Polotsk state University, Novopolotsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0001-7837-6209

e-mail: kyp_ruk@mail.ru

² Асадулліна Наїля Рамілівна, канд. екон. наук, доцент кафедри «Економіка праці та управління», Ташкентська філія «Російський економічний університет ім. Г. В. Плеханова», Ташкент, Узбекистан.

Asadullina Nailya, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Economics Labor and Management Department Tashkent branch «Russian Economic University named G. V. Plekhanov», Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0001-7022-3638

e-mail: rasadullina@mail.ru

is that the methods and forms of digitalization of the economy depend on the qualifications of managerial personnel and feedback from the local population. *Statement of basic materials.* The great possibilities of digital presentation of information lead to the fact that digitalization forms already integral technological environments of “habitat” (ecosystems, platforms), within which the user can create for himself the friendly environment he needs (technological, instrumental, methodological, documentary, partnership, etc.) n.) in order to solve already entire classes of problems. The implementation of the requirements of digitalization as a modern trend in the development of the economy and society, and thereby increase the efficiency of their development, is to some extent met by the prerequisites for digitalization at the state and industry levels, as well as at the levels of individual households and citizens. Therefore, the task of the state to take into account the prerequisites of the digital economy as favorable conditions conducive to digitalization is to create opportunities for their implementation. *Originality and practical significance of the study.* With the advent of the digital economy, truly revolutionary changes are taking place in the world today, associated with new technologies that transform industries and production systems, increase productivity and give rise to new business models. In this regard, the acceleration of economic development, international competitiveness and the integration of Uzbekistan into the world economy are largely dependent on the development of the digital economy. *Conclusions of the study.* The main role in the digital economy of Uzbekistan will be played by private business with a strong entrepreneurial and innovative approach, and the state should create the infrastructure and conditions for private initiative.

Key words:

digitalization, trend, socio-economic development, information, digital format.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. У статті розкриваються роль і особливості цифровізації економіки, що є об'єктивною передумовою інноваційного розвитку економічної системи держави, а також досліджуються результати і визначаються перспективи впровадження цифрової економіки в Республіці Узбекистан. *Метою дослідження* є характеристика форм і методів сучасної цифровізації економіки. *Об'єкт дослідження* – процес поширення цифровізації економіки Узбекистану, а також шляхи підвищення ефективності економічних процесів в цілому. *Методи дослідження* – логічні, порівняльні, аналітичні, науково-методичні. *Гіпотеза дослідження* полягає в тому, що способи і форми цифровізації економіки залежать від кваліфікації управлінського персоналу і зворотного зв'язку від місцевого населення. *Виклад основного матеріалу.* Великі можливості цифрового подання інформації призводять до того, що цифровізація формує вже цілісні технологічні середовища «проживання» (екосистеми, платформи), в рамках яких користувач може створювати для себе потрібне йому дружнє оточення (технологічне, інструментальне, методичне, документальне, партнерське) з тим, щоб вирішувати вже цілі класи задач. Здійсненню вимог цифровізації як сучасного тренду розвитку економіки і суспільства і тим самим підвищенню ефективності їх розвитку в певній мірі відповідає наявність передумов цифровізації на державному, галузевому рівнях, а також на рівнях окремих домогосподарств і громадян. Тому завданням держави з обліку передумов цифрової економіки як сприятливих умов, що сприяють цифровізації, є створення можливостей для їх реалізації. *Оригінальність і практична значущість дослідження.* З появою цифрової економіки сьогодні в світі відбуваються воістину революційної-ційних зміни, пов'язані з новими технологіями, які трансформують відпрацьовані і системи виробництва, підвищують продуктивність і дають початок новим бізнес-моделям. У зв'язку з цим прискорення економічного розвитку, міжнародного співробітництва та інтеграція Узбекистану в світову економіку в значній мірі залежать від розвитку цифрової економіки. *Висновки дослідження.* Основну роль в цифрову економіку Узбекистану буде грати приватний бізнес з сильним підприємницьким і інноваційним підходом, а держава повинна створювати інфраструктуру і умови для приватної ініціативи.

Ключові слова:

цифровізація, тренд, соціально-економічний розвиток, інформація, цифровий формат.

Постановка проблемы Современный этап мирового экономического и социального развития характеризуется существенным влиянием на него цифровизации. Как новый тренд мирового общественного развития, который пришел на смену информатизации и

компьютеризации, он характеризуется следующим: основан на цифровом представлении информации, которое в масштабах экономической и социальной жизни как отдельной страны, так и всего

мира приводит к повышению эффективности экономики и улучшению качества жизни.

Всестороннее раскрытие особенностей цифровизации как современного тренда мирового развития включает раскрытие сущности цифровизации, особенностей цифрового представления информации, предпосылок и возможных положительных последствий цифровизации для Узбекистана, соотношения понятий “цифровизация” и “цифровая экономика”, вызовов, угроз, возможных отрицательных последствий и рисков цифровизации для разных государств, в том числе и для Узбекистана, методов измерения степени охвата цифровизацией отдельной страны, а также включает описание современного состояния и задач цифровизации российской экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. В настоящее время термин «цифровизация» используется в узком и широком смысле. Под цифровизацией в узком смысле понимается преобразование информации в цифровую форму, которое в большинстве случаев ведет к снижению издержек, появлению новых возможностей и так далее. Большое число конкретных преобразований информации в цифровую форму приводит к таким существенным положительным последствиям, которые обуславливают применение термина цифровизации в широком смысле [1].

Как переход к цифровой информации всех сторон экономической и социальной жизни, цифровизация из простого метода улучшения разных частных сторон жизни превращается в драйвер мирового общественного развития, обеспечивающий повышение эффективности экономики и улучшение качества жизни. Поэтому под цифровизацией в широком смысле понимается современный общемировой тренд развития экономики и общества, который основан на преобразовании информации в цифровую форму и приводит к повышению эффективности экономики и улучшению качества жизни.

Цифровизацию в широком смысле можно рассматривать как тренд эффективного мирового развития только в том случае, если цифровая трансформация информации отвечает следующим требованиям: она охватывает производство, бизнес, науку, социальную сферу и обычную жизнь граждан; сопровождается лишь

эффективным использованием ее результатов; ее результаты доступны пользователям преобразованной информации; ее результатами пользуются не только специалисты, но и рядовые граждане; пользователи цифровой информации имеют навыки работы с ней.

Цель статьи – охарактеризовать формы и методы современной цифровизации экономики.

Изложение основного материала исследования. Цифровизация пришла на смену информатизации и компьютеризации, когда речь шла в основном об использовании вычислительной техники, компьютеров и информационных технологий для решения отдельных экономических задач. Большие возможности цифрового представления информации приводят к тому, что она (цифровизация) формирует уже целостные технологические среды «обитания» (экосистемы, платформы), в рамках которых пользователь может создавать для себя нужное ему дружественное окружение (технологическое, инструментальное, методическое, документальное, партнерское и т. п.) с тем, чтобы решать уже целые классы задач.

К особенностям информации, представленной в цифровой форме, относятся:

- возможность использования разнообразных физических принципов ее представления, запоминания и передачи информации, в том числе возможность зашифровать сообщение, передать его в такой форме, а потом снова дешифровать;
- возможность передачи информации с использованием различных материальных носителей;
- копирование и распространение информации без потери ее точности;
- многократное увеличение плотности ее записи и скорости передачи, а также «неуменьшение» и «неисчезновение» ее при потреблении;
- создание цифровых технологий, более эффективных по сравнению с аналоговыми.

Особые свойства цифровой информации обусловили появление целого научного направления «digital economics», включающего математические методы и модели, основанные на цифровом формате

представления информации и на ее свойствах, вытекающих из него. Примерами являются технологии, используемые в логистике, геотехнологии, современные технологии предоставления банковских услуг, технологии обеспечения информационной безопасности и т. д. Вполне естественно под цифровой экономикой понимать экономику, основным трендом эффективного развития которой является цифровизация [1].

Данное определение выделяет следующую основную особенность цифровой экономики - под воздействием тренда цифровизации она развивается эффективно.

В настоящее время существует множество определений понятия «цифровая экономика», которые делают акцент на том или ином аспекте воздействия тренда цифровизации на национальную экономику, например, на использовании инновационных цифровых информационно-коммуникационных технологий; на обеспечении ИКТ различных видов взаимодействий; на использовании интернета, мобильных и сенсорных сетей, возможностей работы в режиме онлайн; на применении электронного документооборота, современных электронных каналов связи, способов учета и хранения информации; на создании новых бизнес-моделей, новых рынков и новых потребителей и т.д.

Анализ разных определений цифровой экономики показывает, что каждое из них выделяет лишь некоторые ее существенные особенности. Учет наиболее важных из них позволяет дать следующее ее развернутое определение: цифровая экономика - это система социально-экономических отношений:

- нацеленная на повышение эффективности и конкурентоспособности экономики;

- выражающая современную парадигму ускоренного экономического развития, при котором повышение конкурентоспособности и эффективности становится жизненной необходимостью;

- характеризующая современный этап эволюционного развития социально-экономической и производственной модели общества;

- охватывающая сферу общественной жизни, производство, бизнес,

науку, менеджмент, домашние хозяйства и отдельных людей;

- отражающая специфику нового технологического поколения - использование огромного количества данных, генерируемых в самых разнообразных информационных системах и перерабатываемых в целях извлечения из них полезной информации;

- направленная в целях получения прибыли на создание новых производств, бизнес-моделей, моделей управления, новых рынков и новых потребителей;

- основанная на цифровой трансформации, т. е. предполагающая в большой степени переход от аналогового взаимодействия и использования аналоговых носителей информации к электронному взаимодействию на основе применения современных электронных средств, в том числе на основе активного использования инновационных цифровых информационно-коммуникационных технологий, современных электронных каналов связи, электронного документооборота, а также электронных способов учета обработки, хранения и передачи информации;

- использующая новейшие математические методы и модели переработки информации, основанные на учете цифровой формы ее представления и свойств цифровой информации;

- реализуемая, как правило, в режиме онлайн через такие платформы, как интернет, мобильные и сенсорные сети [2].

Официальными и принятыми на правительственном уровне в Узбекистане на настоящий момент являются следующие определения цифровой экономики:

- цифровая экономика - хозяйственная деятельность, в которой ключевым фактором производства являются данные в цифровом виде, обработка больших объемов и использование результатов анализа которых по сравнению с традиционными формами хозяйствования позволяют существенно повысить эффективность различных видов производства, технологий, оборудования, хранения, продажи, доставки товаров и услуг;

- цифровая экономика представляет собой хозяйственную деятельность, ключевым фактором производства в которой являются данные в цифровой форме. Она

способствует формированию информационного пространства с учетом потребностей граждан и общества в получении качественных и достоверных сведений, развитию информационной инфраструктуры Республики Узбекистан, созданию и применению информационно-телекоммуникационных технологий, а также формированию новой технологической основы для социальной и экономической сферы [2].

Если говорить о соотношении понятий «цифровизация» и «цифровая экономика», то необходимо отметить, что цифровизация - это основа цифровой экономики, тот тренд мирового развития, который определяет развитие экономики и общества, формирует цифровую экономику. Другими словами, цифровизация представляет собою главный современный тренд развития экономики и общества, основанный на переходе к цифровому формату представления информации, который направлен на повышение эффективности экономики и улучшение качества жизни. Она способствует последовательному улучшению всех бизнес-процессов экономики и связанных с ней социальных сфер, которое (улучшение) основано на увеличении скорости взаимодействия, доступности и защищенности информации, а также на возрастании роли автоматизации как базы цифровизации.

Осуществлению требований цифровизации как современного тренда развития экономики и общества и тем самым повышению эффективности их развития в определенной мере отвечает наличие предпосылок цифровизации на государственном, отраслевом уровнях, а также на уровнях отдельных домохозяйств и граждан. Поэтому задачей государства по учету предпосылок цифровой экономики как благоприятных условий, способствующих цифровизации, является создание возможностей для их реализации [3].

Правительством Республики Узбекистан принимаются широкомасштабные меры по развитию цифрового сектора экономики, внедряются системы электронного документооборота, развиваются электронные платежи и совершенствуется нормативно-правовая база в сфере электронной коммерции.

Цифровая экономика, функционирующая на информационно-технологических

платформах, развивается с интенсивной скоростью, что обуславливает необходимость создания новых моделей таких платформ [4].

В ближайшей перспективе планируется разработать Национальную концепцию цифровой экономики, предусматривающую обновление всех сфер экономики на базе цифровых технологий, и на этой основе внедрить программу «Цифровой Узбекистан -2030». Цифровая экономика позволит обеспечить рост валового внутреннего продукта как минимум на 30 процентов и резко снизить коррупцию. Это подтверждают и аналитические исследования авторитетных международных организаций [5].

С появлением цифровой экономики сегодня в мире происходят поистине революционные изменения, связанные с новыми технологиями, которые трансформируют отрасли и системы производства, повышают производительность и дают начало новым бизнес-моделям. В этой связи ускорение экономического развития, международной конкурентоспособности и интеграция Узбекистана в мировую экономику в значительной степени зависят от развития цифровой экономики.

Цифровая экономика помогает снизить стоимость предоставления услуг, обеспечивает доступ к экспорту посредством электронной коммерции, положительно влияет на приток инвестиций и в целом на экономическую активность. По оценкам международных экспертов, если развивающиеся страны, такие, как Узбекистан, достигнут уровня проникновения интернета, как у развитых рынков, их долгосрочная производительность увеличится на 25 процентов. Узбекистан имеет все условия, чтобы использовать преимущества динамичной цифровой экономики. Республика является самой густонаселенной страной в Центрально-Азиатском регионе, обладает значительной молодой и достаточно образованной рабочей силой.

На данный момент в республике в сфере информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) занято около 29 000 человек, работающих на 1 400 предприятиях, общий вклад которых в ВВП составляет 2,2 процента. Постепенное открытие сектора уже позволяет гражданам страны получать интернет-услуги, а бизнесу извлекать выгоду из цифровой экономики [6].

Приоритетными направлениями развития информационных компьютерных технологий и формирования современной цифровой экономики являются:

- модернизация сферы информационно-коммуникационных технологий с учетом общемировых и локальных достижений в области нанотехнологий, генной инженерии, NBIC-конвергенции, информационных и биотехнологий, ориентированных на развитие интеллектуальных способностей человека;

- изобретение современных многокомпонентных материалов на основе достижений фотоники, робототехники, оптоинформатики;

- борьба с киберпреступностью, усиление информационной безопасности в интернете;

- правовое регулирование в области предоставления свободного доступа граждан к информации и обеспечения экономической и государственной безопасности;

- развитие возможностей фриланса;

- регулирование и поддержка процесса становления цифровой экономики во всех секторах народного хозяйства.

На сегодняшний день Узбекистан уже вступил в этап цифровой трансформации. В числе приоритетных направлений цифровой трансформации можно выделить следующие:

- модернизация системы образования и профессиональной подготовки IT-кадров за счет совершенствования образовательной инфраструктуры и создания филиалов ведущих зарубежных университетов в сфере IT. Сегодня на рынке труда IT-специалисты составляют около 1% от общей численности занятого населения страны. В ближайшие пять лет планируется довести этот показатель до 2,5–3%, что соответствует среднемировому уровню;

- внедрение механизмов поддержки стартапов в сфере IT, в том числе создание технопарков, привлечение венчурного капитала, организация бизнес-акселераторов и инкубаторов. Сейчас условиями созданного в 2017 году Mirzo Ulugbek Innovation Center пользуются 300 IT-компаний Узбекистана. Нынешняя задача - довести долю IT-сектора в ВВП до 4% и увеличить экспорт IT-услуг в 10 раз в течение ближайших нескольких лет;

- обеспечение развития информационно-коммуникационной инфраструктуры. К концу 2020 года будет обеспечено увеличение пропускной способности международного интернет-канала в 10 раз, завершена прокладка более 2300 км оптико-волоконных линий связи, установлено более 2000 базовых станций четвертого поколения;

- совершенствование механизма государственных электронных услуг. Внедрение технологий умных и безопасных городов в регионах Узбекистана, в том числе обработка больших данных, внедрение интернета вещей, интеллектуальных систем видеонаблюдения и мониторинга в общественных местах.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Задачи по ускоренной цифровой трансформации экономики невозможно решить без тесного международного сотрудничества. Передовой опыт цифровизации и развития информационных технологий Российской Федерации и культурно-историческая близость России и Узбекистана определяет Россию как стратегического партнера в области цифровых технологий и информатизации.

Необходимо активизировать сотрудничество с IT-компаниями России по таким направлениям, как медиа-контент, электронная коммерция, электронное правительство, цифровые банковские технологии, обмен опытом, развитие инновационных центров, управление технопарками и развитие технологической инфраструктуры.

Основную роль в цифровой экономике Узбекистана будет играть частный бизнес с сильным предпринимательским и инновационным подходом, а государство должно создавать инфраструктуру и условия для частной инициативы. Главное, чтобы развитие в стране ИКТ шло в ногу с заинтересованностью бизнеса внедрять цифровые технологии для повышения производительности труда.

Литература

1. Сологубова Г. С. *Составляющие цифровой трансформации: монография*. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 147 с.
2. Горелов Н. А., Кorableва. О. Н. *Развитие информационного общества: цифровая экономика: учеб. пособие для вузов*. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 241 с.
3. Халин В. Г., Чернова Г.В. Цифровизация и ее влияние на российскую экономику и общество: преимущества, вызовы, угрозы и риски. *Управленческое консультирование*. 2018. № 10. С. 48-49.
4. Постановление Президента Республики Узбекистан от 03.07.2018 г. № ПП-3832 «О мерах по развитию цифровой экономики в Республике Узбекистан». URL: <https://buxgalter.uz> Дата обращения: 23.12.2019 г.
5. Послание Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзиёева Олий Мажлису от 28.12.2018 г. «Народное слово», 29 декабря 2018 г. URL: <https://nrm.uz/> Дата обращения: 16.01.2020 г.
6. Информационное агентство Республики Узбекистан. URL: <https://regnum.ru/> Дата обращения: 11.01.2020 г.

Стаття надійшла
до редакції : 18.01.2020 р.

References

1. *Sologubova, G. S.* (2019). Components of digital transformation: monograph. Moscow: Yurayt Publishing House, 147.
2. *Gorelov, N. A. & Korableva, O. N.* (2019). Development of information society: digital economy: studies. Handbook for universities. Moscow: Yurayt Publishing House, 241 p.
3. *Khalin, V. G. & Chernova, G. V.* (2018). Digitalization and its impact on the Russian economy and society: advantages, challenges, threats and risks. *Management consulting*, 10, 48-49.
4. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated 03.07.2018 no. PP-3832 "on measures for the development of the digital economy in the Republic of Uzbekistan". Retrieved from: : <https://buxgalter.uz> Accept data December 23, 2019.
5. Message of the President of the Republic of Uzbekistan sh. Mirziyoyev to the Oliy Majlis dated 28.12.2018 "People's word", December 29, 2018 Retrieved from: : <https://nrm.uz/> Accept data: January 16, 2020.
6. Information Agency of the Republic of Uzbekistan Retrieved from : <https://regnum.ru/> Accept data: January 11, 2019.

Стаття прийнята
до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Павлов К. В. Формы и методы цифровизации экономики / К. В. Павлов, Н. Р. Асадуллина // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 12–18.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНІ ДІЛОВІ КУЛЬТУРИ» ЯК ВИХІДНА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

DOI: 10.32620/cher.2020.1.03

Постановка проблеми. Кардинальне загострення ситуації на світових товарних, фінансових і фондових ринках призводить до критичної нестабільності міжнародного підприємництва, що підтверджує необхідність дослідження проблематики національних ділових культур. *Мета дослідження* – ідентифікація опорної категорії – «національні ділові культури» та розкриття її змісту. *Об’єкт дослідження* – вихідні гносеологічні засади аналізу та визначальні явища, котрі розкривають зміст категорії – «національні ділові культури». *Методи, використані в дослідженні:* єдність аналізу та синтезу, сходження від конкретного до абстрактного, метод порівняльного аналізу. *Гіпотеза дослідження* – національні ділові культури втілюють сукупність явищ і процесів, які є міждисциплінарними за своїм змістом, котрим присутня відтворюваність у часі та просторі з певною модифікацією в конкретних умовах. *Виклад основного матеріалу:* на підґрунті аналізу праць засновників теорії національних ділових культур (Г. Хофстеде, Ф. Тромпенаарса; Р. Льюїса; К. Рапая) та їх послідовників розглянуто сутність складових дослідження національних ділових культур: крос-культурного менеджменту, крос-культурних комунікацій і крос-культурного маркетингу. Кваліфіковано гносеологічні постулати-вимоги, які є необхідними задля категоріального визначення поняття «національні ділові культури»: багатосферність; детермінантні чинники формування національних ділових культур; довготривалість і відтворення національних ділових культур; властивість ідентифікації та класифікація відмінностей національних ділових культур; модифікація форм проявів національних ділових культур у межах конкретного часу. Оригінальність та практична значимість дослідження полягають у чіткій аутентифікації категорії «національні ділові культури» та виокремленні визначальних складових крос-культурного підприємництва. *Висновки та перспективи подальших досліджень:* національні ділові культури являють собою складне міждисциплінарне явище, котре фокусує сукупність сутнісних рис не тільки економічного змісту, а й інституціонального середовища. Першочерговими завданнями подальших розробок є проведення прикладних емпіричних досліджень щодо оцінювання національної ділової культури України.

Ключові слова:

світовий ринок, міжнародне підприємництво, національні ділові культури, інституціональне середовище, крос-культурний менеджмент, крос-культурні комунікації, крос-культурний маркетинг.

IDENTIFICATION OF THE CATEGORY “NATIONAL BUSINESS CULTURES” AS THE ORIGINAL BASIS OF AN INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP

Formulation of the problem. The dramatic aggravation of the situation in world commodity, financial and stock markets leads to critical instability of international business, which confirms the need to study the problematics of national business cultures. *The aim of the research* is to identify the pivotal category - "national business cultures" and to disclose its content. *The subject of the research* is the original epistemological basis of analysis and the defining phenomena that reveal the content of the category - "national business cultures". *The methods of the research:* unity of analysis and synthesis, ascent from concrete to abstract, method of comparative analysis. *The hypothesis of the research* - national business cultures embody a set of phenomena and processes that are multidisciplinary in content, with reproducibility in time and space with some modification in specific conditions. *The statement of basic materials:* on the basis of the analysis of the works of the founders of the theory of national business cultures (G. Hofstede, F. Trompenaars; R. Lewis; C. Rapaille) and their followers the essence of the components of the study of national business cultures: cross-cultural management, cross-cultural communications and cross-cultural marketing. The epistemologi-

¹ Чеботарьов Єгор Вячеславович, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки, маркетингу та підприємництва, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Старобільськ, Україна.

Chebotarov Iegor, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Economics, Marketing and Entrepreneurship Department, Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-5963-7637

e-mail: iegor.chebotarov@gmail.com

cal postulates that are necessary for the categorical definition of the "national business cultures" concept are qualified: multifacetedness; determinants of the formation of national business cultures; the longevity and reproduction of national business cultures; property of identification and classification of differences of national business cultures; modification of forms of manifestations of national business cultures within specific time. *The originality and practical significance of the research* lays in clear authentication of the "national business cultures" category and identification of the defining components of cross-cultural entrepreneurship. *Conclusions and perspectives of further research:* national business cultures are a complex interdisciplinary phenomenon that focuses on a set of essential features not only of economic content but also of the institutional environment. The primary tasks of further development are to conduct applied empirical studies on the evaluation of Ukraine's national business culture.

Key words:

world market, international entrepreneurship, national business cultures, institutional environment, cross-cultural management, cross-cultural communications, cross-cultural marketing.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ КАТЕГОРИИ «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ДЕЛОВЫЕ КУЛЬТУРЫ» КАК ИСХОДНАЯ ОСНОВА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Постановка проблемы. Кардинальное обострение ситуации на мировых товарных, финансовых и фондовых рынках приводит к критической нестабильности международного предпринимательства, подтверждает необходимость исследования проблематики национальных деловых культур. *Цель исследования* - идентификация опорной категории - «национальные деловые культуры» и раскрытие ее содержания. *Предмет исследования* – выходные гносеологические основы анализа и определяющие явления, которые раскрывают содержание категории - «национальные деловые культуры». *Методы, использованные в исследовании:* единство анализа и синтеза, восхождение от конкретного к абстрактному, метод сравнительного анализа. *Гипотеза исследования* - национальные деловые культуры воплощают совокупность явлений и процессов, которые являются междисциплинарными по своему содержанию, которым присутствует воспроизводимость во времени и пространстве с определенной модификацией в конкретных условиях. *Изложение основного материала:* на основе анализа трудов основателей теории национальных деловых культур (Г. Хофстеде, Ф. Тромпенаарса, Р. Льюиса; К. Рапая) и их последователей рассмотрена сущность составляющих исследования национальных деловых культур: кросс-культурного менеджмента, кросс-культурных коммуникаций и кросс-культурного маркетинга. Квалифицированно гносеологические постулаты-требования, необходимые для категориального определения понятия «национальные деловые культуры»: многосферность; детерминантные факторы формирования национальных деловых культур; продолжительность и воспроизведение национальных деловых культур; свойство идентификации и классификация различий национальных деловых культур; модификация форм проявлений национальных деловых культур в пределах конкретного времени. *Оригинальность и практическая значимость исследования* заключаются в четкой аутентификации категории «национальные деловые культуры» и выделении определяющих составляющих кросс-культурного предпринимательства. *Выводы и перспективы дальнейших исследований:* национальные деловые культуры представляют собой сложное междисциплинарное явление, которое фокусирует совокупность сущностных черт не только экономического содержания, но и институциональной среды. Первоочередными задачами дальнейших разработок является проведение прикладных эмпирических исследований по оценке национальной деловой культуры Украины.

Ключевые слова:

мировой рынок, международное предпринимательство, национальные деловые культуры, институциональная среда, кросс-культурный менеджмент, кросс-культурные коммуникации, кросс-культурный маркетинг.

Постановка проблеми. Аналіз й узагальнення економічних фактів, явищ і тенденцій розвитку організацій (підприємств, установ, громадських і політичних організацій тощо) окремих країн, груп країн і міжнародних організацій дає теоретико-методологічні та науково-практичні підстави зазначити, що багато з яких проблем значною мірою визначаються характером і властивостями націо-

нальних ділових культур тих чи інших країн. Таким чином, у контексті кардинального загострення проблем на світових товарних, фінансових і фондових ринках і загалом – у сфері міжнародного підприємництва, що є особливо наочним на рубежі другого і третього десятиліть ХХІ сторіччя, постає комплексна проблема міждисциплінарних компаративних досліджень, основу яких склада-

ють дослідження в економіці – опрацювання системного знання щодо сутності та змісту національних ділових культур.

На початковому етапі досліджень розгляд окресленої проблеми переводиться у площину визначення її вихідних гносеологічних (пізнавальних) засад, чіткої ідентифікації опірної категорії даних досліджень – «національні ділові культури» та розкриття змісту дефініції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика національних ділових культур у науці є недостатньо опрацьованою. Це характерно для усіх країн: і західного (англо-саксонського), і східного (японського), і скандинавського, і арабського, і латиноамериканського світу. Попри наявність окремих продуктивних спроб [1; 2], початковий етап досліджень проблематики національних ділових культур є характерним і для колишніх соціалістичних країн, які вже успішно реалізували інтеграційні стратегії свого розвитку. Однак, особливо це стосується України: наукові дослідження за даною тематикою є поодинокими [3; 4]. У багатьох інших країнах, і не тільки в країнах колишнього СРСР, дана проблема з цілого ряду причин економічного та інституціонального характеру взагалі ще не стала предметом наукових досліджень.

Для переважної більшості сучасних нечисленних компаративних економічних досліджень характерним є наступне: фрагментарне висвітлення питань національних ділових культур, як правило, не виходить за рамки констатації актуальності даної проблематики й загальної констатації визначального внеску в її розробку засновників – G. Hofstede [5; 6] і F. Trompenaars [7; 8]. При цьому, подібного роду констатації робляться без предметного аналізу їх підходів і фундаментальних положень теорій.

Найменш опрацьованими складниками загальної досліджуваної проблеми є відсутність чіткого визначення дефініції поняття «національні ділові культури» та класифікації сутнісних характеристик, котрі відображаються у даній категорії. Є недостатнім розкриття змісту параметрів ділових культур тих чи інших країн і з'ясування взаємозв'язку (кореспонденції) цих параметрів в умовах організації та безпосереднього здійснення міжнародної господарської діяльності.

Мета дослідження. Визначальною метою статі є ідентифікація категорії «національні ділові культури». Відповідно до мети,

завданнями статі виступають аналіз підходів класиків теорії національних ділових культур та їх найбільш авторитетних послідовників і розкриття змісту опірної дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки зародження наукового знання про національні ділові культури у сімдесяти-вісімдесяти роки ХХ сторіччя беруть початок у розробках відомих менеджерів-науковців Нідерландів G. Hofstede і F. Trompenaars (G. Hofstede часто виокремлюють як одного зі ста найвидатніших менеджерів за всю історію людства).

З причин об'єктивної актуальності у дев'яності роки дослідження з даної тематики в окремих розвинених країнах почали втілюватися у міждисциплінарні розробки вчених і фахівців різних галузей. Переважну частину з них було присвячено менеджерським аспектам. Це й стало основою оформлення нового напрямку в науці економікс: компаративістики.

Спочатку економічна компаративістика виникла як порівняльний або – крос-культурний менеджмент. Крім G. Hofstede і F. Trompenaars відомими представниками менеджерського підходу в дослідженні національних ділових культур (як з позицій західного, так і з позицій східного менеджменту) є H. Deresky [9], S. Ronen [10] і D. Hickson [11].

Так само на вісімдесяти-дев'яності роки ХХ сторіччя припадають розробки ще за одним напрямом проблематики національних ділових культур – крос-культурними комунікаціями. Їх призначення полягає в розкритті змісту комунікативної поведінки в бізнесі носіями різних культур (представниками різних країн), що додатково висунуло й питання психології. Найбільш видатним представником досліджень крос-культурних комунікацій є відомий англійський учений і практик R. Lewis [12; 13]. Він пішов шляхом групування національних ділових культур. Основою виділення таких трьох груп культур стали дві ознаки. Перша – тип підприємницької активності менеджерів тієї чи іншої країни (мульти-активність, лінійно-спрямована активність і реактивність). Друга – психологічний тип відкритості громадян тієї чи іншої країни (інтроверти та екстраверти). Лінійно-активні та реактивні типи підприємницької активності віднесено R. Lewis до інтровертів, а поліактивний тип – до екстравертів.

На підґрунті зазначеного R. Lewis побудував свій знаний трикутник. Верхня вершина цього рівностороннього трикутника –

країни з найбільш вираженою мульти-активною культурою; ліва вершина – країни з найбільш вираженою лінійно-активною культурою; права – країни з найбільш вираженою реактивною культурою. За сукупністю цих ознак на катетах трикутника розташовано країни (групи з 2-4 країн) з їх переходом від одного типу до інший.

Вагомий внесок у розробку цього напрямку досліджень національних ділових культур внесли також E. Hall [14], D. Victor [15] та A. Inkeles [16]. Дещо пізніше – у дев'яності роки ХХ та у першому десятилітті ХХІ сторіччя, оформилися розробки маркетингових аспектів національних ділових культур. Даний напрямок в економічній компаративістиці отримав визначення як крос-культурний маркетинг (він значною мірою охоплював аспекти історії, соціології та культурології).

Є підстави вважати, що найбільш продуктивним й оригінальним у маркетинговому підході став аналіз С. Rapaille [17; 18]. На основі своєрідного синтезу маркетингу, філософії та психології С. Rapaille вивів поняття «логічна емоційність», «архетип» і «культурний код». Визначальним з них, відповідно до підходу С. Rapaille є «культурний код». Його вчений розуміє як узагальнений образ вираження значень архетипів тієї чи іншої куль-

тури; систему сигналів, які кодують для споживача певні явища і значення на ринку.

Будучи послідовником таких видатних вчених-дослідників С. Jung і S. Freud, С. Rapaille первісну основу виникнення і формування «культурного коду країни» бачить у дитячих відчуттях і сприйняттях (своєрідних метаморфозних узагальненнях) найбільш типових представників великих страт (соціальних груп) даної країни. Відомими представниками маркетингового підходу виступають також J. Steenkamp [19], R. Pollay [20].

Тож, дослідження еволюції розробки проблематики національних ділових культур в історії науки дає підстави в її рамках виокремити три напрями: менеджерський, комунікативний і маркетинговий. Виділені напрями в окремих розвинених країнах логічно оформилися у відповідні відносно самостійні галузі економічного знання й практичної виробничо-комерційної діяльності.

Менеджерський підхід у дослідженні національних ділових культур втілюється у крос-культурний менеджмент; комунікативний – у крос-культурні комунікації; маркетинговий – у крос-культурний маркетинг.

Узагальнене відображення порівняльного аналізу зазначених підходів і їх методики викладено у таблиці 1.

Т а б л и ц я 1

Компаративний аналіз методологічних підходів щодо дослідження національних ділових культур

	Підходи		
	Менеджерський	Комунікативний	Маркетинговий
Представники	G. Hofstede, S. Ronen, F. Trompenaars, H. Deresky, D. Hickson	R. Lewis, E. Hall, D. Victor A. Inkeles	C. Rapaille, R. Pollay J. Steenkamp
Використана методика (на прикладі засновників підходів)	Характеристика національних ділових культур на основі виокремлення двовірних вимірників («індивідуалізм», «дистанція влади», «мужність», «уникнення невизначеності», «конфуціанський динамізм») з їх розглядом у системі координат «Сім'я – Школа – Робота» (G. Hofstede)	Характеристика національних ділових культур з використанням двох типів поведінки (інтроверти - екстраверти) і тривимірних характеристик (лінійна активність, реактивність, поліактивність) й побудовою трикутника з розміщенням на його основі та катетах груп країн (R. Lewis)	Характеристика національних ділових культур на підґрунті виокремлення типових у рамках окремих країн соціальних страт і розкриття змісту культурних кодів країн на основі тріади «Логічна емоційність» – «Архетип» – «Культурний код» (С. Rapaille)

Джерело: розроблено автором

Для оцінювання національних ділових культур у сучасних умовах, як правило, використовуються такі параметри: «Дистанція влади», «Індивідуалізм», «Мужність», «Уни-

кнення невизначеності», «Часова орієнтація», «Індульгенція». Найбільш поширеним даний підхід є у розробках інституції Hofstede Insights [21]. При цьому використовується

також інструментарій оцінки параметрів, характерний для методик обох авторів: оцінка їх крайніх значень від нижчого до вищого з кількісним показником по кожній країні.

Є підстави зазначити, що наведені параметри виступають як досить аргументований і вдалий синтез теорій G. Hofstede і F. Trompenaars (разом з тим, використання для аналізу та оцінок національних ділових культур лише зазначених параметрів вважаємо абсолютно недостатнім). Розгляд вихідних теоретико-методологічних підходів дослідження проблематики національних ділових культур дають підстави зазначити наступне. Категоріальне визначення поняття «національні ділові культури» (його дефініція) має відповідати певним гносеологічним постулатам-вимогам (положенням, установкам). Їх слід розглядати як втілення сутнісних характеристик явищ, процесів, відносин і тенденцій розвитку, котрі мають відобразитися даною категорією.

Відповідними гносеологічними постулатами вважаємо такі.

Перший. Детермінантною сутнісною характеристикою категорії «національні ділові культури» має бути її багатосферність (багаторівневість).

Таким сферам (рівнями) властива чітка логічна упорядкованість. Внутрішня сфера виступає як визначальна. Це – своєрідне ядро національних ділових культур: система базових (фундаментальних) положень підприємницької діяльності, які закладають сутнісні основи формування та головні механізми реалізації ділової культури тієї чи іншої країни. Ця система базових положень зумовлює похідні сфери національних ділових культур.

Другий. Відповідно до причинно-наслідкової взаємозалежності явищ, процесів і тенденцій розвитку національних ділових культур, чинники її похідних сфер детермінуються чинниками внутрішньої сфери.

Сутнісна характеристика категорії «національні ділові культури» детермінується чинниками економічної сфери (з обов'язковим урахуванням впливу всіх інших чинників життєдіяльності сучасного суспільства). Категорія «національні ділові культури» має відображати сукупність відносин, які є іманентними – внутрішньо властивими підприємству (у первісному прояві). Це і вказує на них як на економічні за своєю первісною сутнісною ознакою відносини.

Разом з тим, на формування й особливо – на прояв даних відносин, великий вплив має сукупність усіх інших чинників життєдіяльності суспільства: історії, релігії, культури, соціології, політології, науково-технічної та природничо-природної сфер.

Третій. Сутнісною характеристикою категорії «національні ділові культури» має виступати єдність її довготривалості та відтворення.

Для національних ділових культур є властивою еволюційність визрівання та формування, наявність довгострокових умов і чинників їх подальшого розвитку. Це, як наслідок, зумовлює постійне відтворення характеристик національних ділових культур як у просторі, так й у часі.

Четвертий. Сутнісною характеристикою категорії «національні ділові культури» є властивість ідентифікації її характеристик.

Для сукупності явищ, процесів, відносин і тенденцій розвитку, які відображаються в даній категорії стосовно конкретно взятої країни (або – групи країн, близьких за своїми сутнісними параметрами) властива якісна визначеність і, як наслідок, відмінність від інших. Така характеристика виступає підґрунтям ідентифікації, тобто – якісної внутрішньої сутнісної визначеності національної ділової культури конкретної країни (групи країн).

Зазначена ідентифікація, у свою чергу, дозволяє класифікувати відмінності національних ділових культур країн з різними характеристиками (властивостями, параметрами).

П'ятий. Сутнісною характеристикою категорії «національні ділові культури» є об'єктивна певна модифікація форм її проявів унаслідок умов, які виникають у межах конкретного часу (у конкретних умовах).

Для відносин, які відображаються цією категорією, як і для будь-яких інших фундаментальних відносин соціально-економічної та інституціональної сфер, цілком логічно є дія принципу конкретності істини. Це зумовлює залежність національної ділової культури (як окремо взятої країни, так і групи країн близьких за своїми характеристиками) у рамках певних часових періодів від економічних, інституціональних, міжнародних, науково-технічних та інших умов і чинників, які складаються у межах даних часових періодів.

За підсумком, представлена класифікація гносеологічних постулатів, виступає підґрунтям ідентифікації даної дефініції.

Тож. Національні ділові культури це – структурована система сукупності притаманних базових (сутнісних, фундаментальних) положень підприємницької діяльності, які еволюційно сформувалися і відтворюються у просторі та у часі; ціннісних орієнтирів – поведінкових канонів і норм здійснення підприємництва, а також – традицій, стереотипів, атрибутів, ділової етики та комунікативної поведінки у бізнесі, котра за підсумком є властивою організаціям (підприємствам) певної країни та її загальнонаціональному змісту (країни в цілому та/або групі країн, які є близькими за своїми відповідними сутнісними характеристиками).

Висновки та перспективи подальших розробок проблеми. Національні ділові культури являють собою складне міждисциплінарне явище, котре фокусує сукупність сутнісних рис не тільки економічного змісту (економіки, менеджменту, маркетингу), а й історії, релігії, соціології, культури, психології тощо. Недооцінка та/або ігнорування ролі національних ділових культур, тим більше – в умовах інтернаціоналізації та глобалізації, призводять до кардинального загострення міжнародної економіки й інституціонального середовища, що наочно підтверджується протягом першого та другого десятиліть сучасного сторіччя.

Першочерговими завданнями розробок у даному напрямі є проведення прикладних емпіричних досліджень щодо оцінювання національних ділових культур певних країн (насамперед, – України) та розробка пропозицій-рекомендацій бізнесу щодо підвищення ефективності крос-культурного підприємництва.

Література

1. Тодорова Н.Ю. *Кроскультурний менеджмент*. Донецьк : ДонНТУ, 2008. 329 с.
3. Пивоваров С.Э., Максимцев И.А. *Сравнительный менеджмент*. 2-е изд. СПб.: Питер, 2008. 480 с.
3. Glinkowska B., Chebotarov V. A. Comparative Cross-Cultural Analysis of the Profile of a Modern Ukrainian Manager: the Imperatives of the Future in the Context of Internationalization. *Comparative Economic Research*. 2018. 3. Vol. 21. P. 63-74.
4. Glinkowska-Krauze B., Chebotarov Ie., Chebotarov V. Comparative studies of national business cultures in the countries of Central and

Eastern Europe: the basics for Improving International entrepreneurship in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2020. Vol. 23. № 1. P. 7-18.

5. Hofstede G. Culture and management development. Geneva : International Labour Office, Management Development Branch, *Paper MAN*, 1983. DEV/28.

6. Hofstede G. Cultural constraints in management theories. *Academy of Management Executive*. 1993. Vol. 7. No. 1. P. 81-94.

7. Trompenaars F. Riding the waves of culture: *Understanding cultural diversity in business*. London : Economist Books, 1993. 208 p.

8. Hampden-Turner C., Trompenaars F. *The seven cultures of capitalism: Value systems for creating wealth in the United States, Britain, Japan, German, France, Sweden and the Netherlands*. London : Little, Brown Book Group, 1995. 416 p.

9. Deresky H. *International Management: Management Across Borders and Cultures*, 3rd ed., Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ., 2000. 614 p.

10. Ronen, S. *Comparative and Multinational Management*. N.Y. : John Wiley&Sons, 1986. 656 p.

11. Hickson, D. (ed.) *Management in Western Europe: Society, culture and organization in twelve nations*. Berlin : de Gruyter, 1993. 288 p.

12. Lewis R. *Cross Cultural Communication: A Visual Approach*, Transcreen Publications, 2008. 287 p.

13. Lewis R.D. *When Cultures Collide: Managing successfully across cultures*, 3rd ed, Nicholas Brealey Publishing, 1999. 336 p.

14. Hall Edward T. *The Silent Language*. Anchor Books, Reissue edition, 1973. 217 p.

15. Victor, David A. *International Business Communication*. New York : HarperCollins, 1992. 280 p.

16. Inkeles, A., Levinson, D. National character: the study of modal personality and sociocultural systems. *Foundations of cross cultural management*. Vol. 2. Los Angeles : SAGE. 2008, P. 40-80.

17. Rapaille C. *7 Secrets of Marketing in a Multi-Cultural World*, 2nd ed, Tuxedo Production, 2004. 318 p.

18. Rapaille C. *The Culture Code*, Broadway Books, 2007. 213 p.

19. Steenkamp, J.-B.E.M., Ter Hofstede, F. and Wedel, M. A cross-national investigation into the individual and national cultural antecedents of consumer innovativeness, *Journal of Marketing*, 1999. Vol. 63 No. 2, P. 55-69.

20. Pollay, R.W. Measuring the cultural values manifest in advertising, in Leigh, J.H. and Martin, C.R. Jr (Eds), *Current Issues and Research in Advertising*, Graduate School of Business, Division of Research, University of Michigan, Ann Arbor, MI. 1983. P. 72-92.

21. Hofstede Insights. URL: <https://hi.hofstede-insights.com/national-culture>. (дата звернення: 10.01.2020 р.)

References

1. *Todorova, N.Ju.* (2008). Kroskul'turnij menedzhment [Cross Cultural Management]. Donec'k : DonNTU, 329.

2. *Pivovarov, S.Je. & Maksimcev, I.A.* (2008). Comparative management. 2-e izd. SPb. : Piter, 480.

3. *Glinkowska, B. & Chebotarov, V.* (2018). Comparative Cross-Cultural Analysis of the Profile of a Modern Ukrainian Manager: The Imperatives of the Future in the Context of Internationalization. *Comparative Economic Research*, 3. Vol. 21. 63-74. DOI: 10.2478/ce-2018-0019.

4. *Glinkowska-Krauze, B. & Chebotarov, Ie. & Chebotarov, V.* (2020). Comparative studies of national business cultures in the countries of Central and Eastern Europe: the basics for Improving International entrepreneurship in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research*. Central and Eastern Europe. Vol. 23, 1, 7-18. <http://dx.doi.org/10.18778/1508-2008.23.01>.

5. *Hofstede, G.* (1983). Culture and management development. Geneva: International Labour Office, Management Development Branch, Paper MAN, DEV/28.

6. *Hofstede, G.* (1993). Cultural constraints in management theories. *Academy of Management Executive*. Vol. 7, 1, 81-94.

7. *Trompenaars, F.* (1993). Riding the waves of culture: Understanding cultural diversity in business. London: Economist Books, 208.

8. *Hampden-Turner, C. & Trompenaars, F.* (1995). The seven cultures of capitalism: Value systems for creating wealth in the United States, Britain, Japan, German, France, Sweden and the Netherlands. London : Little, Brown Book Group, 416.

9. *Deresky, H.* (2000). *International Management: Management Across Borders and Cultures*, 3rd ed., Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 614.

10. *Ronen, S.* (1986). *Comparative and Multinational Management*. N.Y.: John Wiley&Sons, 656.

11. *Hickson, D.* (ed.) (1993). *Management in Western Europe: Society, culture and organization in twelve nations*. Berlin : de Gruyter, 288.

12. *Lewis, R.* (2008). *Cross Cultural Communication: A Visual Approach*, Transcreen Publications, 287.

13. *Lewis, R.D.* (1999). *When Cultures Collide: Managing successfully across cultures*, 3rd ed, Nicholas Brealey Publishing, 336.

14. *Hall Edward, T.* (1973). *The Silent Language*. Anchor Books, Reissue edition, 217 .

15. *Victor, David A.* (1992). *International Business Communication*. New York : HarperCollins, 280.

16. *Inkeles, A. & Levinson, D.* (2008). National character: the study of modal personality and sociocultural systems. *Foundations of cross cultural management*. Vol. 2. Los Angeles : SAGE, 40-80.

17. *Rapaille, C.* (2004). *7 Secrets of Marketing in a Multi-Cultural World*, 2nd ed, Tuxedo Production, 318.

18. *Rapaille, C.* (2007). *The Culture Code*, Broadway Books, 213.

19. *Steenkamp, J.-B.E.M. & Ter Hofstede, F. & Wedel, M.* (1999). A cross-national investigation into the individual and national cultural antecedents of consumer innovativeness. *Journal of Marketing*, Vol. 63, 2, 55-69.

20. *Pollay, R.W.* (1983). Measuring the cultural values manifest in advertising, in Leigh, J.H. & Martin, C.R. Jr (Eds). *Current Issues and Research in Advertising*. Graduate School of Business, Division of Research, University of Michigan, Ann Arbor, MI, 72-92.

21. Hofstede Insights. URL: <https://hi.hofstede-insights.com/national-culture>. (Access date: January 10, 2020).

Стаття надійшла до редакції : 12.01.2020 р.

Стаття прийнята до друку: 27.02.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Чеботарьов Є. В. Ідентифікація категорії «Національні ділові культури» як вихідна основа міжнародного підприємництва / Є. В. Чеботарьов // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 19–25.

УДК 336.164

JEL Classification: Q18, F65

ЗАЙЦЕВА Л. О.¹

ФІНАНСІАЛІЗАЦІЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.04

Постановка проблеми. Стаття присвячена дослідженню проблематики впливу фінансіалізації економіки на сталий розвиток суб'єктів господарювання. *Мета статті* – узагальнення і систематизація сучасних фінансових трансформацій капіталу в економічних системах та розробка рекомендацій щодо формування вартісно-орієнтованого підходу до управління трансформаційними процесами капіталу через побудову фінансових відносин щодо забезпечення сталого розвитку компаній. *Об'єкт дослідження* – сукупність фінансових відносин, що виникають в результаті трансформаційних процесів капіталів в економічних системах та тенденції фінансіалізації на різних рівнях економіки. *Методи, використані в дослідженні:* способи і принципи наукового пізнання, системний підхід, методи узагальнення індукції, дедукції та синтезу. Основною *гіпотезою дослідження* стало припущення, що процес фінансіалізації породжує рух та трансформацію фінансового капіталу, що визначає відтворювальні умови розвитку компанії під впливом ринкових і неринкових факторів. Все це висуває нові вимоги до системи управління фінансовим капіталом і застосування гнучких інструментів управління, здатних виявляти та враховувати декомпозицію вартісних факторів з метою оцінки умов сталого розвитку компанії. *Виклад основного матеріалу:* Зазначено, що фінансіалізація характеризує посилення впливів акціонерного капіталу; сприяє трансформації основних видів капіталу у фінансовий; створює умови для перегляду стратегічних цілей функціонування компанії, віддаючи пріоритет вартісно-орієнтованому підходу управління; відкриває можливості прискорення розвитку за підтримки міжнародних фінансових ресурсів та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних емітентів. На основі функціонального перерозподілу збалансованих доходів в контексті посилення тенденцій фінансіалізації доведено можливість інтеграції фінансів до ключових сфер соціально-економічного відтворення для забезпечення сталого розвитку. Продемонстровано трансформацію капіталу компанії в систему побудови фінансових відносин, як прояв фінансіалізації в частині сталого розвитку компанії. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягає в обґрунтуванні проявів фінансіалізації в діяльності компаній через трансформацію людського, природного, виробничого, інтелектуального, соціально-репутаційного капіталів в фінансовий капітал компанії для забезпечення сталого розвитку. *Висновки дослідження:* Посилення проявів фінансіалізації формує основу для трансформації фінансового капіталу компанії. Результати дослідження дозволили виявити пріоритетні напрямки забезпечення сталого розвитку вітчизняних підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу до управління.

Ключові слова:

фінансіалізація, сталий розвиток компанії, капітал, трансформація капіталу, фінансові відносини, вартісно-орієнтований підхід управління

FINANCIALIZATION IN PROVIDING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF COMPANIES

Formulation of the problem: The article is devoted to the study of the problem of the impact of financialisation of the economy on the sustainable development of economic entities. *The aim of the research:* generalization and systematization of modern financial transformations of capital in economic systems and development of recommendations on formation of value-oriented approach to the management of transformational processes of capital through building financial relations in order to ensure sustainable development of companies. *The subject of the research:* set of financial relations resulting from the transformation processes of capital in economic systems and tendencies of financialization at different levels of the economy. *The methods of the research:* methods and principles of scientific knowledge, systematic ap-

¹ **Зайцева Людмила Олексіївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси, облік та банківська справа», Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Старобільськ, Україна.

Zaitseva Liudmyla, Ph.D, of Economic Sciences, Associate Professor of Finance, Accounting and Banking Department, Luhansk national University. Taras Shevchenko, Starobelsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-9388-5500

e-mail: mila280176@ukr.net

proach, methods of generalization of induction, deduction and synthesis. *The hypothesis of the research:* study was the assumption that the process of financialization generates movement and transformation of financial capital, which determines the reproductive conditions of the company under the influence of market and non-market factors. All this puts forward new requirements for the financial management system and the use of flexible management tools that can identify and take into account the decomposition of cost factors in order to assess the conditions of sustainable development of the company. *The statement of basic materials:* It is stated that financialization characterizes the increase of influence of the share capital, promotes transformation of the main types of capital into financial; creates the conditions for reviewing the strategic goals of the company functioning, giving priority to the cost-oriented management approach; opens up opportunities to accelerate development with the support of international financial resources and increase the competitiveness of domestic issuers. On the basis of the functional redistribution of balanced income in the context of increasing trends in financialization, the possibility of integrating finance into key areas of socio-economic reproduction has been proved to ensure sustainable development. Transformation of the company's capital into the system of financial relations demonstration as a manifestation of financialization in the part of sustainable development of the company is demonstrated. *The originality and practical significance of the research:* is to substantiate the manifestations of financialisation in the activities of companies through the transformation of human, natural, industrial, intellectual, social and reputational capital into the financial capital of the company to ensure sustainable development. *Conclusions.* Increasing financialisation forms the basis for the transformation of a company's financial capital. The results of the study allowed us to identify priority areas for ensuring the sustainable development of domestic enterprises on the basis of a cost-oriented approach to management.

Key words:

financialisation, sustainable development of the company, capital, transformation of capital, financial relations, cost-oriented approach of management.

ФИНАНСИАЛИЗАЦИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КОМПАНИЙ

Постановка проблемы. Статья посвящена исследованию проблематики влияния финансовализации экономики на устойчивое развитие субъектов хозяйствования. *Цель статьи* - обобщение и систематизация современных финансовых трансформаций капитала в экономические системы и разработка рекомендаций по формированию ценностно-ориентированного подхода к управлению трансформационными процессами капитала, путем построения финансовых отношений по обеспечению устойчивого развития компаний. *Объект исследования* - совокупность финансовых отношений, возникающих в результате трансформационных процессов капиталов в экономических системах и тенденции финансовализации на разных уровнях экономики. *Методы, использованные в исследовании:* способы и принципы научного познания, системный подход, методы обобщения индукции, дедукции и синтеза. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что процесс финансовализации порождает движение и трансформацию финансового капитала, определяет воспроизводственные условия развития компании под влиянием рыночных и нерыночных факторов. Все это двигает новые требования к системе управления финансовым капиталом и применения гибких инструментов управления, способных выявлять и учитывать декомпозиции стоимостных факторов для оценки условий устойчивого развития компании. *Изложение основного материала:* Отмечено, что финансовализация характеризует усиление влияния акционерного капитала, способствует трансформации основных видов капитала в финансовый; создает условия для пересмотра стратегических целей функционирования компании, отдавая приоритет ценностно-ориентированному подходу управления; открывает возможности ускорения развития при поддержке международных финансовых ресурсов и повышения конкурентоспособности отечественных эмитентов. На основе функционального перераспределения сбалансированных доходов в контексте усиления тенденций финансовализации доказана возможность интеграции финансов в ключевые сферы социально-экономического воспроизводства для обеспечения устойчивого развития. Продемонстрировано трансформацию капитала компании в систему построения финансовых отношений, как проявление финансовализации в части устойчивого развития компании. *Оригинальность и практическое значение исследования* заключается в обосновании проявлений финансовализации в деятельности компаний путем трансформации человеческого, природного, производственного, интеллектуального, социально-репутационного капитала в финансовый капитал компании для обеспечения устойчивого развития. *Выводы исследования:* Усиление проявлений финансовализации формирует основу для трансформации финансового капитала компании. Результаты исследования позволили выявить приоритетные направления обес-

печения устойчивого развития отечественных предприятий на основе ценностно-ориентированного подхода к управлению.

Ключевые слова:

финансиализации, устойчивое развитие компании, капитал, трансформация капитала, финансовые отношения, стоимостные-ориентированный подход управления.

Постановка проблеми. Перетворення, які відбуваються в сучасній світовій економіці потребують докорінних змін в розумінні впливу їх наслідків на майбутнє макро та мікро середовища. В зазначених умовах, особливо актуальним є питання сталого розвитку суспільства та бізнес-середовища, через дотримання збалансованості росту економіки, покращення екології та соціальної сфери, з врахуванням наслідків сучасної діяльності для майбутніх поколінь. Одним із визначальних імперативів досягнення сталого розвитку є фінансіалізація усіх ключових видів економічної діяльності. Фінансіалізація в економічних системах пов'язана з трансформаціями капіталу. Фінансові трансформації, що є притаманною властивістю сучасних трансформацій в економічних системах вимагають дослідження цих процесів в контексті вартісної концепції капіталу. Мова йде про перехід від витратної до вартісно-орієнтованої моделі управління, що передбачає зміну філософії фінансового менеджменту та його кардинальні трансформації, а також використання сучасних фінансових інструментів.

В умовах сьогодення формування фінансової інфраструктури тісно пов'язане із проектним підходом до побудови системи фінансового забезпечення сталого розвитку. Поглиблення тенденцій фінансіалізації зумовлює перетворення фінансів із посередницької ланки під час становлення реальних соціально-економічних процесів до їх основи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним із перших, Г. Епштейн (G. Epstein) дав визначення фінансіалізації (financialization) у 2001 році, який обґрунтував це явище, як постійно зростаюче значення фінансових ринків, фінансових цілей, фінансових інститутів та фінансових суб'єктів на рівні економіки, суб'єктів бізнесу, а також національних та міжнародних організацій [4]. Проте, надалі, автори: Дж. Аррігі, Р. Бетт, П. Дос Сантос, Г. Кріппнер, В. Мілберг, Г. Магдоф, Ф. Морин, С. Лапавітсас, В. Лазонік, О.

Орхангази, Т. Пеллі, М. О. Салліван, Дж. Смізін, П. Свізі, К. Філіпс, Е. Штокхаммер, та інші висловлювали відмінні точки зору стосовно сутності фінансіалізації. В Україні питанням фінансіалізації присвячені роботи вчених О. Білорус, С. Козьменко, Ю. Осик, В. Лукьянов, Б. Патон, Г. Решетової, Н. Щепочкін та інші.

Значна кількість науковців присвятила свої праці вивченню впливу процесу фінансіалізації на макро рівень, виділив можливі стратегічні рішення з боку державних інститутів, не приділяє уваги дослідженню проблематики впливу фінансіалізації економіки на можливість сталого розвитку країни, особливо на рівні суб'єктів господарювання. Це обумовлює доволі слабкий рівень розвитку вітчизняного фінансового сектору порівняно з відповідними секторами багатьох зарубіжних країн. Однак компанії як частина національного економічного простору можуть істотно вплинути на сталий розвиток країни.

Метою статті є: визначення структури перерозподілу доходів в контексті посилення тенденцій фінансіалізації, характеристика прояву фінансіалізації в частині сталого розвитку, через трансформацію капіталу в побудові фінансових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансіалізація є узагальнюючим поняттям, що з одного боку характеризує процес фінансової глобалізації, а з іншого результат його впливу на національну економіку. Як глобальне явище фінансіалізація інтегрує національні ринки капіталів в загальний інвестиційний простір, в рамках якого конкуренція за фінансові ресурси набуває глобального характеру рисунку 1.

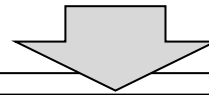
Науковці виділяють різні підходи до розгляду фінансіалізації, що представлені у таблиці 1. В контексті даного дослідження особливої уваги заслуговує акціонерний підхід, з орієнтуванням на вартісно-орієнтоване управління.

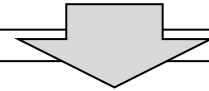
Прояви глобального аспекту фінансіалізації

- домінування фінансового сектору над реальним;
- зростання фінансової глибини світового економічного простору;
- глобальна фінансова та економічна асиметрія.

Прояви національного аспекту фінансіалізації

- домінуюча роль фінансової індустрії, фінансового посередництва, бюджетних та навколо-бюджетних відносин, зростання фінансової глибини міжнародного економічного простору;
- відсутні наслідки соціальної розбалансованості та асоціальних наслідків діяльності фінансових ринків.

Ключові особливості функціонування вітчизняних компаній за умов фінансіалізації:

- поширення публічності компаній, прозорості в управлінні та здійсненні операційної діяльності для інвесторів та акціонерів;
- трансформація компаній. Для виходу на міжнародний ринок капіталу з метою залучення значних ресурсів, що є обмеженими в межах внутрішнього фондового ринку, вітчизняні емітенти реєструють холдингову компанію за межами України, хоча сто відсотків активів залишається у розпорядженні українського емітента;
- розширення інструментів залучення додаткових фінансових ресурсів. Міжнародний ринок надає більші можливості у контексті обсягів та строків за допомогою первинних та вторинних публічних розміщень акцій, приватних розміщень акцій, емісії єврооблігацій, синдикованого кредитування тощо;
- використання деривативів для хеджування ризиків;
- якісні зміни стратегії корпоративного управління з акцентуванням менеджменту на забезпечення сталого зростання вартості компанії на ринку;
- вартісно-орієнтований підхід до управління компанією, як показник потенціалу зростання добробуту її акціонерів.

Рисунок 1 – Збалансування проявів фінансіалізації

Джерело: розроблено автором на підставі [21, 25]

Фінансіалізація, як процес полягає у дослідженні специфіки поширення фінансів на усі внутрішні процеси функціонування суб'єктів господарювання. У свою чергу, фінансіалізація, як інноваційна форма характеризує посилення впливів акціонерного капіталу в частині зростання ролі корпорацій, обґрунтування виправданості трансформації основних видів капіталу у фінансовий.

На практиці, у світі прояви фінансіалізації мають циклічний характер. Зокрема, Дж. Аррігі у праці «Довге двадцяте століття: гроші, влада та витoki нашого часу» ще у 1994-му році виокремив етапи соціально-економічного розвитку суспільства, зокрема: торгівельну експансію та отримання надприбутків, відтік капіталу із торгівельної у фінансову сферу, фінансову експансію, загострення конкурентної боротьби та кризи [1]. У вказаному контексті, наші сучасники прослідковують зв'язок між системними циклами нагромадження капіталу Дж. Аррігі та довгими хвилями економіки М. Кондратьєва. Характерним є те, що завершення довгої хви-

лі визначається завершенням системного циклу нагромадження капіталу. Тому, визначальним є поєднання тенденцій фінансіалізації із «точковими» кризовими явищами [20, с. 75].

Фінансіалізація як глобальний тренд розвитку світової економіки, що характеризується зростанням ролі фінансової системи, дає підстави до формування нових стратегічних цілей функціонування компанії. Наразі прибуток втрачає свою важливість у визначенні ефективності дій менеджменту підприємства, даючи поштовх до вартісно-орієнтованого підходу управління.

Для українських компаній як тих, що функціонують на граничних ринках капіталу, фінансіалізація мала певні позитивні наслідки, відкриваючи можливості прискорення розвитку за підтримки міжнародних фінансових ресурсів та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних емітентів у світі, шляхом випробування на відповідність вимогам[25].

Наукові підходи до визначення сутності поняття «фінансіалізація»

Найменування наукового підходу	Суть наукового підходу		Автори
Акціонерний підхід	Фінансіалізація як категорія	яка визначає орієнтацію на акціонерну вартість як режим корпоративного управління	В. Лазонік[8], М. О. Салліван[4].
		яка визначає підвищення ролі рантиє в економіці	Дж. Смізін[16], О. Орхангази[12], Т. Пеллі[14]
Внутрішньогосподарський підхід	Фінансіалізація як процес	вплив на внутрішні процеси функціонування суб'єктів господарювання	Р. Бетт[2]
		трансформації економіки	Г. Магдоф[9], П. Свізі
Гегемоністичних підхід	Фінансіалізація як стрімке зростання частки фінансового сектора в економіці		О. Орхангази[13], Е. Штокхаммер[17], Дж. Епштейн[5], В. С. Лук'янов[22]
Підхід накопичення	Фінансіалізація як спосіб отримання прибутку і залучення інвестицій		Г. Кріппнер[6], В. Мілберг[10], Дж. Аррігі[1], П. Дос Сантос[3], С. Лапавітсас[7].
Інноваційний підхід	Фінансіалізація як результат	активного розвитку фінансової торгівлі і розширення спектра фінансових інструментів	К. Філіпс[15], Ю. Осик[23], Н. О. Щепочкін[27]
		посилення впливів акціонерного капіталу в частині зростання ролі корпорацій	Ф. Морин[11].

Джерело: розроблено автором

Найважливішою формою залучення фінансових ресурсів зі світового ринку протягом останніх років було кредитування українських підприємств міжнародним банківським сектором.

На рисунку 2 представлено перерозподіл доходів в контексті посилення тенденції фінансіалізації. На первинному рівні через державні фінансові установи, шляхом розробки стимулюючої економічної політики, та контролем за її виконанням, відбувається перерозподіл фінансових ресурсів у вигляді кредитів, інвестицій у діяльність компаній.

Підхід до розробки стимулюючої економічної політики може базуватись на поєднанні макропруденційних політик регулювання фінансових ринків (ринку банківських кредитів), бюджетного фінансування інвестицій, ефективної державної антимонопольної політики і зниженням адміністративного тиску, заохочення малих і середніх компаній.

Макропруденційний підхід до стабілізації і регулювання національних фінансових

систем в даний час знаходиться в центрі уваги аналітиків і практиків. Проведення національним банком жорсткого контролю за виконанням банками встановлених нормативів, є частиною реалізації даної політики. Цілями макропруденційної політики є підвищення стійкості фінансової системи до кризових шоків шляхом створення буферів капіталу і резервів; реалістична оцінка вартості активів і зобов'язань фінансових інститутів з урахуванням існуючих ризиків, що дозволяє контролювати взаємовплив фінансових ринкових інститутів, а також виконання обов'язкових нормативів діяльності, щодо секторів фінансових інститутів.

На вторинному рівні компанії при здійсненні господарської діяльності, дотримуючись вартісно-орієнтованого підходу до управління, примножують отримані ресурси та перерозподіляють їх серед акціонерів та працівників. Останні, в свою чергу, на третинному рівні поліпшують свої соціальні умови, підвищуючи показник добробуту.

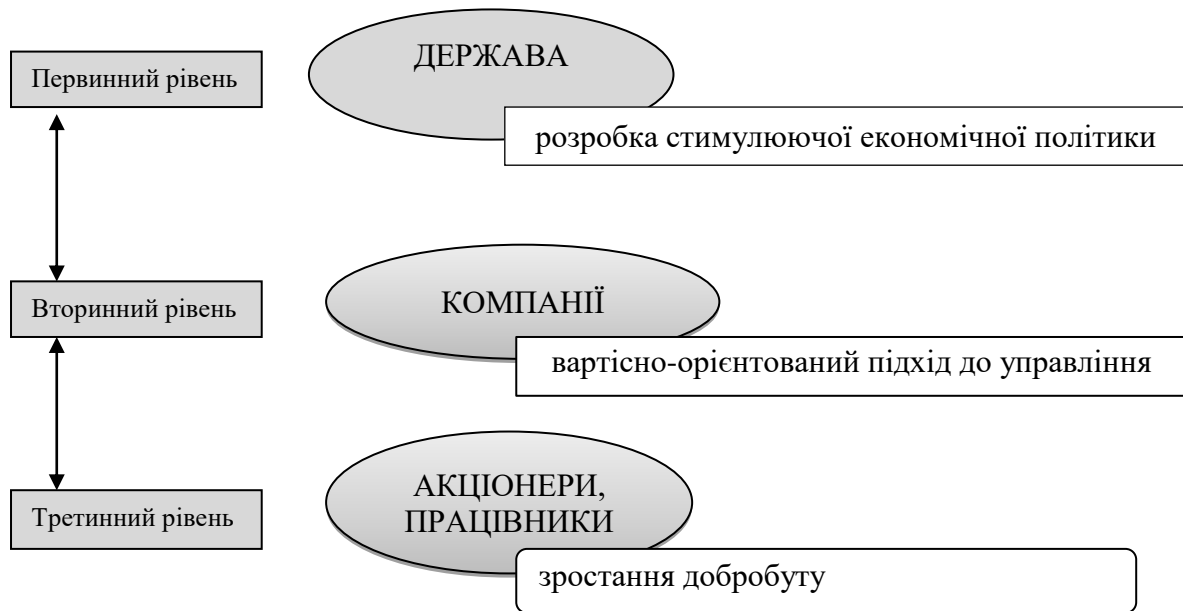

Рисунок 2 – Функціональний перерозподіл збалансованих доходів в контексті посилення тенденцій фінансіалізації
Джерело: розроблено автором

Тобто, в основі тенденцій фінансіалізації лежить інтеграція фінансів до ключових сфер соціально-економічного відтворення для забезпечення збалансованого розвитку при використанні природо-, енерго-, і матеріало-зберігаючих технологій.

В Україні згідно із положеннями Національної парадигми сталого розвитку України *financialization* трактується, як фінансизація (далі - фінансіалізація), та стосується трансформації природного капіталу у фінансовий [24].

Фінансіалізацію можна визначити домінантою сталого розвитку на національному рівні. Проявом фінансіалізації в частині сталого розвитку є побудова фінансових відносин, які здатні трансформувати людський, природний, виробничий, інтелектуальний, соціально-репутаційний капітал компанії (тобто види капіталу компанії згідно з Міжнародним стандартом інтегрованої звітності [28]) у фінансовий (рис.3).

Трансформація капіталів відбувається в процесі створення компанією вартості в рамках реалізації проектів її розвитку. Капітал не є фіксованою величиною і змінюється в часі - протягом всієї господарської діяльності, здійснюючи постійну взаємодію між різними видами капіталу. Головною характеристикою та основним призначенням фінансового капіталу є отримання доходу від його використання і вплив на відтворювальні процеси господарюючого суб'єкту. Проте, для того щоб не

порушувати відтворювальний процес, необхідно будь-яку економічну зміну та її наслідки розглядати з позиції динаміки кругообігу фінансових ресурсів і з урахуванням даних змін та ризиків, які супроводжують ці зміни. Посилаючись на відомі теорії капіталу, закономірності кругообігу капіталу підприємства полягають у наступному: єдності споживчої вартості та вартості; пропорційності системи і її динаміки; об'єктивності вартісної характеристики; завершеності процесу руху функціональних форм капіталу; безперервності та систематичності руху капіталу. Найважливішою умовою ринкових відносин є дотримання закону єдності корисності та вартості, тобто відповідності різних форм капіталу на різних стадіях його руху. В протилежному випадку невідповідність веде до розбалансованості й зниження ринкової вартості активів і підприємства в цілому. [21, С. 80-81]. Це підтверджує перевагу вартісно-орієнтованого підходу до управління в контексті фінансіалізації.

Здійснюючи проекти, спрямовані на розвиток компанії, фінансовий капітал трансформується в природний, людський, інтелектуальний, виробничий, соціально-репутаційний, в залежності від проекту, а отримані вигоди, в результаті фінансових відносин, у вигляді інвестицій, що покращують показники капіталів.

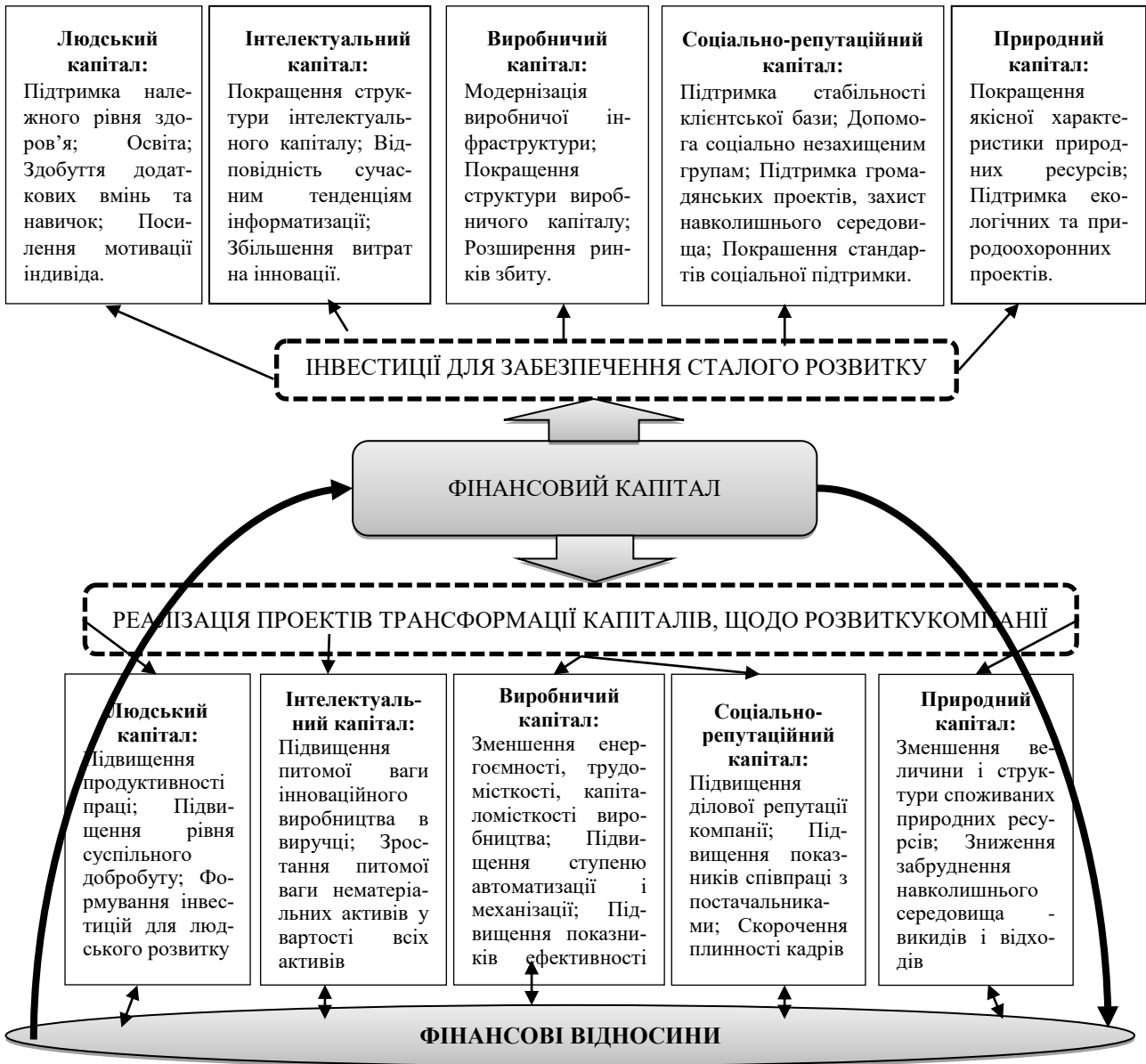

Рисунок – 3 Трансформація капіталу, орієнтована на фінансове забезпечення сталого розвитку компанії

Джерело: розроблено автором

Так, людський капітал при підвищенні продуктивності праці, рівня суспільного добробуту та при формуванні додаткових інвестицій для досягнення цілей людського розвитку; інтелектуальний капітал при підвищенні питомої ваги інноваційного виробництва в виручці, зростанні питомої ваги нематеріальних активів у вартості всіх активів; виробничий капітал при зменшенні енергоємності, трудомісткості, капіталомісткості виробництва, підвищенні ступеню автоматизації та механізації, показників ефективності використання; соціально-репутаційний капітал при підвищенні показників репутації компанії та рейтингових оцінок, показників співпраці з постачальниками, скороченні плинності кад-

рів; природний капітал при зменшенні величини і структури споживаних природних ресурсів, показників забруднення навколишнього середовища - викиди і відходи, в тому числі в розрахунку на одиницю продукції, робіт, послуг – відбувається перетворення у фінансовий капітал. Грошові кошти фінансового капіталу у вигляді інвестицій для досягнення сталого розвитку направляються на заходи поповнення людського (підтримка належного рівня здоров'я, освіти, здобуття додаткових вмінь та навичок, сприйняття інформації, посилення мотивації), інтелектуального (покращення структури капіталу на відповідність сучасним тенденціям інформатизації, збільшення витрат на інновації; нау-

ково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, на придбання нових технологій), виробничого (модернізація виробничої інфраструктури, покращення структури капіталу, розширення ринків збуту та асортименту випуску продукції, робіт, послуг), соціально-репутаційного (підтримка стабільності клієнтської бази, громадянських проектів та захисту навколишнього середовища, допомога соціально незахищеним групам, покращення характеристик стандартів соціальної підтримки працівників) та природного (покращення якісної характеристики природних ресурсів та підтримка екологічних та природоохоронних проектів) капіталів. Простежується трансформація фінансового капіталу із посередницького руху продуктивного капіталу до його основи. Подібним чином, свого часу, відбувся перехід від простого товарного виробництва до капіталістичного виробництва (трансформація ланцюга товар–гроші–товар до співвідношення гроші–товар–додаткові гроші) [18, с. 17; 19, с. 117].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На національному рівні фінансіалізація визначається домінантою сталого розвитку. Посилення тенденцій фінансіалізації на різних рівнях економіки обумовлює необхідність розробки теоретико-методологічного базису для формування фінансової домінанти сталого розвитку компанії. Вихідним положенням дослідження фінансіалізації компанії і є аналіз закономірностей кругообігу та трансформація капіталу для забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання. Динамічність і гармонійність кругообігу капіталу є основою ефективності господарювання економічної системи та відтворення вартості її капіталу. Тому на макrorівні фінансіалізація розглядається як гармонійна побудова фінансових відносин та їх поширення на усі внутрішні процеси, пов'язані з діяльністю компанії через трансформацію капіталів (людського, природного, виробничого, інтелектуального, соціально-репутаційного) для забезпечення її сталого розвитку.

Наслідками фінансіалізації є періодичні економічні спади та дисбаланси, проявом яких є відтворення або втрати капіталу. Основними чинниками, що впливають на фінансіалізацію, є динамічний розвиток та збільшення частки фінансового сектору; диверсифікація фінансових інструментів; глобалізація та інтеграція економічних систем; інтер-

націоналізація капіталу та глобалізація ринків в умовах вільної конкуренції та економічної свободи. Індикатором посилення фінансіалізації на рівні компанії, є зміни її вартості. Фінансіалізації через інтеграцію фінансів до ключових сфер відтворення капіталу сприятиме забезпеченню сталого розвитку компанії. Сформульовані рекомендації щодо вартісно-орієнтованого підходу до управління з акцентом на фінансові інструменти та індикатори, орієнтовані на зростання та перспективи розвитку компанії.

Подальші дослідження полягають у розробці методологічних засад щодо формування механізму трансформації капіталу в межах посилення фінансіалізації сталого розвитку компанії.

Література

1. Arrighi G. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Verso, 1994.
2. Batt, Rosemary. *The Impact of Financialization on Management and Employment Outcomes. 20th Annual John Lovett Memorial Lecture*. Ireland: University of Limerick, 2012. 29 p.
3. Dos Santos, P. On the Content of Banking in Contemporary Capitalism. *Historical Materialism*. 2009. № 17(2). P. 180-213.
4. Epstein G. *Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy*. Manuscript, Department of Economics, University of Massachusetts, Amherst, MA, December 2001.
5. Epstein G. *Financialization and the World Economy*. London: Edward Elgar, 2005. 456 p.
6. Krippner Greta. *The Financialization of the American Economy. Socio-Economic Review*. 2005. Vol. 3, Issue 2. P. 173-208.
7. Lapavistas C. *Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation. Historical Materialism*. 2009. № 17 (2). P. 114-148.
8. Lazonick W. *Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance. Economy and Society*. 2000. Vol. 29. № 1. P. 13-35.
9. Magdoff H. *Stagnation and the Financial Explosion*. New York: Monthly Review Press, 1987.
10. Milberg W. *Shifting sources and uses of profits: sustaining US financialization with global value chains. Economy and Society*. 2008. № 37 (3). P.420-451.

11. Morin F. A Transformation in the French Model of Shareholding and Management, *Economy and Society*. 2002. № 29. P 36–53.

12. Orhangazi Özgür. *Financialization and the US Economy*. Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2008.

13. Orhangazi O. Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: A theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973-2003. *Cambridge Journal of Economic*. 2008. № 32. P. 863-886.

14. Palley T. I. Financialization: What It Is and Why It Matters. *Levy Economics Institute Working Paper*. 2007. № 525. 31 p.

15. Phillips K. *Arrogant Capital: Washington, Wall Street, and the Frustration of American Politics*. New York, 1996. 320 p.

16. Smithin J. *Macroeconomic Policy and the Future of Capitalism: The Revenge of the Rentiers and the Threat to Prosperity*. Aldershot, 1996.

17. Stockhammer Engelbert
Financialization and the Global Economy/
Engelbert Stockhammer. *University of Massachusetts Amherst Working Paper*, 2010. – URL:

http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_201-250/WP240.pdf

18. Бьюкенен Дж. М. *Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави*. Київ, 2004. 170 с.

19. Єщенко П., Самко Н. *Фінансіалізація у водоверті глобальної економіки*. Київ, 2016. 117 с.

20. Козьменко С. М., Корнєєв М. В. Періодизація процесу фінансіалізації економіки: вітчизняний та зарубіжний контексти. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 9-10. С. 73-76.

21. Костирко Л. А. *Фінансовий механізм сталого розвитку підприємства: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація*: Монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. С. 80-81

22. Лібанова Е. *Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості*: Національна доповідь. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 412 с.

23. Лук'янов В. С. Фінансіалізація як прояв глобалізаційних трансформацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 4 (142). С. 15-23.

24. Осик Ю. И. Деглобализация мировой экономики как следствие ее финансиализации. *Международный журнал прикладных*

и фундаментальных исследований. 2014. № 1. С. 202-205.

25. Патон Б. Є. *Національна парадигма сталого розвитку України* / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 72 с

26. Решетова Г. В. Фінансіалізація економіки: наслідки для компанії в умовах граничних ринків капіталу. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. - 2014. Вип. 46. С. 50-54.

27. *Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь* / ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю.П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2017. 336 с.

28. Щепочкина Н. А. Особенности унификации стандартов регулирования мирового финансового рынка. *Конференция «Ломоносов»*, 2011. URL: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/1410/13300_1890.pdf

29. Международный стандарт интегрированной отчетности. URL: http://integratedreporting.org/wpcontent/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf.

References

1. Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Verso. 136.

2. Rosemary Batt. (2012). *The Impact of Financialization on Management and Employment Outcomes*. Ireland, University of Limerick, 29

3. Dos Santos, P. (2009). On the Content of Banking in Contemporary Capitalism. *Historical Materialism*, 17(2), 180-213.

4. Epstein, G. (2001). *Financialization, Rentier Interests, and Central Bank Policy*, manuscript, Department of Economics, University of Massachusetts, Amherst, MA., December.

5. Epstein, G. (2005). *Financialization and the World Economy*. London: Edward Elgar, 456.

6. Krippner, Greta. (2005) *The Financialization of the American Economy*. *Socio-Economic Review*, 3, 2, 173-208.

7. Lapavistas, C. (2009). *Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation*. *Historical Materialism*, (2), 114-148.

8. *Lazonick, W., & O'Sullivan, M.* (2000) Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance. *Economy and Society*, 29, 1, 13-35.
9. *Magdoff, H. & Sweezy, P.* (1987). Stagnation and the Financial Explosion. New York: Monthly Review Press.
10. *Milberg, W.* (2008). Shifting sources and uses of profits: sustaining US financialization with global value chains. *Economy and Society*, 37 (3), 420-451.
11. *Morin, F.* (2000). A Transformation in the French Model of Shareholding and Management. *Economy and Society*, 29, 36-53.
12. *Orhangazi, Özgür* (2008). Financialization and the US Economy. Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
13. *Orhangazi, O.* (2008). Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: A theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973-2003. *Cambridge Journal of Economic*, 32, 863-886.
14. *Palley, T. I.* (2007). Financialization: What It Is and Why It Matters. Levy Economics Institute Working Paper, 525, 31.
15. *Phillips, K.* (1996). Arrogant Capital: Washington, Wall Street, and the Frustration of American Politics. New York, 320.
16. *Smithin, J.* (1996) Macroeconomic Policy and the Future of Capitalism: The Revenge of the Rentiers and the Threat to Prosperity. Aldershot.
17. *Stockhammer, Engelbert.* (2010). Financialization and the Global Economy. University of Massachusetts Amherst Working Paper. Retrieved from: http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_201-250/WP240.pdf
18. *Buchanan, J.M.* (2004). Public finance and public choice: two opposing visions of the state. Kyiv, 170.
19. *Eshchenko, P., & Samko, N.* (2016). Financialisation in the Whirlpool of the Global Economy. Kyiv, 117.
20. *Kozmenko, S. M., & Korneev, M.V.* (2014). Periodization of the process of financialization of the economy: domestic and foreign contexts. *Economic Journal-XXI*, 9-10, 73-76.
21. *Kostirko, L.A.* (2012). Financial mechanism of sustainable development of the enterprise: strategic guidelines, systems of support, adaptation. Lugansk: Knowledge Publishing House, 473.
22. *Libanova, E.* (2012). Sustainable Human Development: Ensuring Justice: A National Report. Uman: Visavi Publishing and Printing Center, 412.
23. *Lukyanov, V. S.* (2013). Financialization as a Manifestation of Globalization Transformations. *Current Problems of Economics*, 4 (142), 15-23.
24. *Osik, Yu. I.* (2014). Deglobalization of the world economy as a consequence of its financialisation. *International Journal of Applied and Fundamental Research*, 1, 202-205.
25. *Paton, B. E.* (2016). The National Paradigm for Sustainable Development of Ukraine. Kyiv: State Institution "Institute of Economics of Environmental Management and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", 72.
26. *Reshetova, G. V.* (2014). Financialization of the Economy: Implications for the Company in the Boundary Capital Markets. *Bulletin of the Lviv Commercial Academy*, 46, 50-54. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2014_46_11.
27. *Pirozhkov, S.I., Bogutsky, Yu.P., Libanova, E.M. & Mayboroda, O. M.* (2017). Ukraine: The Road to Social Consolidation. Kyiv: NAS of Ukraine, 336.
28. *Shchepochkina, N.A.* (2011) Features of unification of standards of regulation of the world financial market. Conference "Lomonosov". Retrieved from: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/1410/13300_1890.pdf
29. The International Integrated Reporting Standard. Retrieved from: http://integratedreporting.org/wpcontent/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf.

Стаття надійшла
до редакції : 29.01.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Зайцева Л. О. Фінансіалізація в забезпеченні сталого розвитку компаній / Л. О. Зайцева // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 26–35.

РОЗВИТОК СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В НЕСТАБІЛЬНОМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.05

Постановка проблеми. У статті наводяться авторські підходи щодо розвитку страхової системи України та повного розкриття його внутрішнього потенціалу. *Метою статті* є виявлення факторів, які стимулюють розвиток страхового ринку, сприяють реалізації ефективних соціально-економічних відносин в країні та формуванню пріоритетів розвитку страхового ринку у нестабільному зовнішньому і внутрішньому середовищі. *Методологічною основою дослідження* стали способи і принципи наукового пізнання, загальні та спеціальні методи, прийоми що використані для оцінювання чинників впливу на ефективне функціонування страхової системи України. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо певних позитивних зрушень в страховій системі завдяки врахування та налаштування до вимог національної та глобальної економіки. *Виклад основного матеріалу.* Підкреслено, що в умовах нестабільного соціально-економічного середовища рівень розвитку страхового ринку залежить від змін, які відбуваються в країні та темпів зростання чи уповільнення національної економіки. Доведено, що оцінювання гальмування чи стимулювання розвитку страхової системи доречно проводити за глобальними, політичними, фінансово-економічними, соціальними та інформаційно-технологічними чинниками, що визначають різні аспекти ефективної страхової діяльності та стабільності національної економіки. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Використані теоретико-методологічні підходи до формування концепції розвитку страхової системи мають прикладне застосування до всіх галузей національної економіки, є оригінальними, з точки зору їх використання в умовах нестабільного соціально-економічного середовища. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Запропонована концепція розвитку страхової системи дозволяє комплексно оцінювати тенденції та зміни, що відбуваються в рамках реформ у страхуванні та визначати подальші орієнтири розвитку страхового ринку України у мінливому соціально-економічному середовищі. Подальші дослідження будуть спрямовані на страхове забезпечення стабільності національної економіки в умовах системних валютних коливань, що впливає на податково-бюджетну політику держави та стратегії подальшого розвитку її економіки.

Ключові слова:

страхова система, рівень розвитку, нестабільне середовище, національна економіка.

DEVELOPMENT OF UKRAINE INSURANCE SYSTEM IN UNSTABLE SOCIAL AND ECONOMIC ENVIRONMENT

Formulation of the problem. In the article are brought the authorial approaches in relation to development of the Ukraine insurance system and complete opening its internal potential. *The aim of the article* are exposures of factors, that stimulate insurance market development, assist realization of effective socio-economic relations in a country and forming of priorities the insurance market development in an unstable external and internal environment. *Methodological basis of research* became the methods and principles of scientific cognition, general and special methods, receptions that used for the evaluation of factors swim on the effective functioning of the insurance system of Ukraine. The basic *hypothesis of research* became the supposition in relation to certain positive changes in the insurance system with take to attention and tuning to the requirements of national and global economy. *Statement of the main material.* Underline, that in the conditions of unstable socio-economic environment the level of insurance market development depends on changes that it takes place in a country and rates of increase or deceleration of national economy. It is well-proven that the evaluation of braking or stimulation of development the insurance system appropriately to

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finances Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

conduct after global, political, financially-economic, social and informatively-technological factors that determine the different aspects of effective insurance activity and stability of national economy. *Originality and practical meaningfulness of research.* The used theoretically-methodological approaches to forming of conception the development of the insurance system have the practical applied to all industries of national economy, is original, from the point of view their using in the conditions of unstable socio-economic environment. *Conclusions and prospects of further researches.* The offered conception of development the insurance system allows complex to estimate tendencies and changes that take place within the framework of reforms in insurance and to determine the further reference-points the development of Ukraine insurance market in a changeable socio-economic environment. Further researches will be directed to insurance coverage of stability the national economy in the conditions of system currency vibrations, that influences on the tax and budget policy of the state and strategy of further development of its economy.

Keywords:

insurance system, level of development, unstable environment, national economy

---

РАЗВИТИЕ СТРАХОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В НЕСТАБИЛЬНОМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Постановка проблемы. В статье приводятся авторские подходы относительно развития страховой системы Украины и полного раскрытия ее внутреннего потенциала. *Целью статьи* является выявление факторов, которые стимулируют развитие страхового рынка, способствуют реализации эффективных социально-экономических отношений в стране, формированию приоритетов развития страхового рынка в нестабильной внешней и внутренней среде. *Методологической основой исследования* стали способы и принципы научного познания, общие и специальные методы, приемы, которые использованы для оценки факторов влияния на эффективное функционирование страховой системы Украины. *Основной гипотезой исследования* стало предположение относительно определенных позитивных сдвигов в страховой системе, благодаря учету и принятия к сведению требований национальной и глобальной экономики. *Изложение основного материала.* Подчеркнуто, что в условиях нестабильной социально-экономической среды уровень развития страхового рынка зависит от изменений, которые происходят в стране и темпов роста или замедления национальной экономики. Доказано, что оценка пробуксовки или стимулирования развития страховой системы уместно проводить с учетом глобальных, политических, финансово-экономических, социальных и информационно-технологических факторов, которые определяют разные аспекты эффективной страховой деятельности и стабильность национальной экономики. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Использованные теоретико-методологические подходы к формированию концепции развития страховой системы имеют прикладное использование ко всем отраслям национальной экономики, являются оригинальными, с точки зрения их применения в условиях нестабильной социально-экономической среды. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Предложенная концепция развития страховой системы позволяет комплексно оценивать тенденции и изменения, которые происходят в рамках реформ в страховании и определять дальнейшие ориентиры развития страхового рынка Украины в неустойчивой социально-экономической среде. Дальнейшие исследования будут направлены на страховое обеспечение стабильности национальной экономики в условиях системных валютных колебаний, которые влияют на налогово-бюджетную политику государства и стратегии дальнейшего развития ее экономики.

Ключевые слова:

страховая система, уровень развития, нестабильная среда, национальная экономика.

Постановка проблеми. Нестабільне соціально-економічне середовище викликано динамічними глобалізаційними процесами, що визначають рівень інтернаціоналізації та інтеграції економіки. Під впливом глобалізації здійснюється лібералізація соціально-політичної сфери, демократизація соціально-економічних відносин, відбувається трансформація виробництва і ринку робочої сили, здійснюється технологічне оновлення та інформатизація виробництва. Головне завдання полягає в тому, щоб своєчасно виявити зміни

та виробити рішення, які дозволять використати переваги національної економіки, зробити виважені кроки у напрямку удосконалення й розвитку страхового ринку в Україні.

Розвиток страхових відносин в умовах глобалізаційних викликів відбувається шляхом стирання законодавчих та економічних бар'єрів між різними страховими ринками світу. І має на меті - формування глобального страхового простору. Це явище відбувається шляхом: концентрації страхового капіталу; зрощення банківського, фінансового та стра-

хового капіталу; концентрації на ринку страхових посередників, споживачів страхових послуг; зміни попиту на традиційні страхові пропозиції та активізації участі страховиків у пенсійному страхуванні; розширення сфери використання приватного комерційного страхування, форм і видів страхових послуг, що буде сприяти нарощенню та розширенню страхового середовища та повній комп'ютеризації ринку страхування. Саме інтенсифікація страхового простору вимагає від національного страхового ринку нових механізмів адаптації до режимів міжнародної торгівлі страховими послугами, системи страхового нагляду й умов функціонування страхових ринків. Тому виникає необхідність виявлення причин, форм й сучасних тенденцій зміни страхового середовища, що дозволить скорегувати та налаштувати розвиток страхового ринку України до нестійких умов внутрішнього і зовнішнього соціально-економічного середовища та світових потрясінь на фоні загального карантину щодо COVID – 19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже кожен рік в Україні проводиться низка семінарів, конференцій, присвячених сучасному розвитку страхового ринку в Україні [1, 2, 3, 4], захищаються дисертаційні роботи щодо удосконалення страхової діяльності на ринку країни [5], проте загалом досліджуються переважно страхування життя, пенсійне, медичне та майнове страхування [6, с. 276–298].

Український ринок страхування охоплює усю сукупність міжнародних страхових операцій і обумовлює велику кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на розвиток страхової системи в умовах кризових явищ. Усі фактори, що впливають на діяльність страхової галузі України, можна включити до груп, а саме тих, що [7]: а) гальмують розвиток страхової справи; б) стимулюють її розвиток. До факторів, що уповільнюють розвиток страхового ринку можна віднести: відсутність чіткої цілеспрямованої державної політики в сфері розвитку страхування; фінансово-економічну нестабільність в країні; недосконалість страхового законодавства; низьку страхову культуру населення; слабкість податкових стимулів; відсутність надійних схем інвестування. Що стосується інших факторів групи б), то вони ще й досі не визначені.

Тому **метою дослідження** є виявлення факторів, які стимулюють розвиток страхового ринку, сприяють реалізації його потенціалу та послаблюють вплив гальмуючих соціально-економічних процесів на розвиток страхової системи України та формування концепції розвитку страхового ринку у нестабільному зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дане дослідження проводиться в рамках науково-дослідної роботи, що здійснюється у 2018 - 2020 роках на кафедрі «Фінанси» Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» за темою «Сучасні детермінанти розвитку фінансів та обліку в умовах системної кризи» (номер державної реєстрації – 0118U004462) та виконання останнього етапу дослідження «Страхова система та розвиток виробничих підприємств у нестабільному валютному середовищі». Це дослідження довело, що розвиток страхового ринку України є похідною від соціально-економічного розвитку [6, с. 263–276]. Тобто переважно на страхування впливають ті ж чинники, що характеризують певне становище в Україні. Ці чинники можна об'єднати у такі групи [8, с. 150–153; 9, с. 749–754]:

1) глобальні, котрі зумовлюють вплив світових економічних й фінансових систем на національну економіку, визначають циклічний та нестабільний характер впливу і знижують точність визначення масштабів і часу наступних змін;

2) політичні, що характеризують наміри влади щодо розбудови країни, у тому числі у страховій сфері. До них мають відношення: нестабільна політична ситуація, недосконале законодавство, в тому числі з оподаткування, іноземного інвестування та інше правове поле, що неадаптоване до вимог міжнародного страхового ринку;

3) фінансово-економічні (макро- і мікроекономічні), визначають обсяг грошових потоків, що перерозподіляється через систему страхування, місце і роль страхування в економічній системі України. Саме страхові резерви та тимчасова вільні кошти страховиків слід розглядати як внутрішні фінансові потоки у державі, які можуть стимулювати розвиток економіки, інвестицій і соціальної сфери. На рівень цього перерозподілу впливають: інфляція, нестабільний валютний курс, низька платоспроможність та рівень доходів

населення, бюджетне фінансування сфери охорони здоров'я, освіти, культури і спорту і т.п.;

4) соціальні, що визначають динаміку, структуру населення та споживчі переваги страховиків, традиції та соціальний статус ринку страхування, рівень урбанізації в країні, що позначається на розвитку інфраструктури страхового ринку та визначенні специфічних ризиків страхування, виходячи з менталітету, релігійних і культурних уподобань громадян країни. Цю групу визначають демографічна ситуація, особливо низька народжуваність та висока смертність, постарінні населення, зміна рівня пенсійних виплат й віку виходу на пенсію, глобальна зміна клімату та інші похідні проблеми, що негативно відбивається на українському суспільстві;

5) інформаційно-технологічні, що визначають рівень технологічного та інформаційного розвитку страхової галузі. Сучасний розвиток страхування створює жорсткі вимоги до достовірності й точності інформаційних даних щодо оцінювання ефективності функціонування страхової системи, котрі визначаються інноваційними інформаційними технологіями покриття, їх удосконаленням, модернізацією та різними проблемними аспектами їх запровадження.

Завдяки страхуванню створюються більш широкі можливості соціального захисту населення та суб'єктів господарювання, зменшується навантаження на державний бюджет, відшкодування збитків техногенного характеру. Саме розв'язання багатьох проблем страхування залежить від того, наскільки ефективно функціонує страховий ринок. За оцінками експертів покриття страхового поля в Україні становить 3 – 5%, тоді як у країнах Західної Європи – 90% [9, с. 749]. Страховий ринок України займає 0,21% ринку Європи, а у світовій структурі йому належить лише 0,062%.

Сьогоднішній страховий ринок розвивається відповідно змінам в українській економіці [10, с. 143–144] та світовим тенденціям, а саме він намагається сприяти:

широкому впровадженню страхування життя, медичного та інших видів персонального страхування;

посиленню прав страховальників та забезпечення рівних умов діяльності для всіх страхових компаній, незалежно від форми власності, розміру капіталу, активів чи спеціалізації;

оптимізації порядку оподаткування страхових компаній з метою створення економічних стимулів їх розвитку та запровадження страховиками інноваційних продуктів;

державній підтримці здійснення спеціальної професійної освіти з метою забезпечення потреб ринку у кваліфікованих фахівцях: страхових агентах, андеррайтерах, актуаріях, страхових інженерах та детективах.

Наступною важливою тенденцією розвитку системи страхування – є страхування старості (пенсійне страхування) [10, с. 144–146; 11, с. 189–196]. Усебічне стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення у рамках пенсійного страхування дозволить перетворити:

а) багатьох людей з утриманців суспільством на пенсійних страховиків завдяки існуванню приватних страхових компаній;

б) пенсійні накопичення у найвагоміше джерело довгострокових інвестиційних ресурсів для підприємств реального сектору національної економіки.

Успішний розвиток інтеграційних процесів на національному страховому ринку залежить від сталості фінансового середовища господарюючих суб'єктів та населення (потенційних страховальників); формування фінансово стійких страхових організацій; активізації ролі держави і її органів в зміцненні та розвитку страхового ринку; формування державних пріоритетів у розвитку національного страхового ринку; розвитку законодавчої бази страхування; використання сучасних методів в управлінні страховими організаціями.

Оскільки обмеження глобалізації є нереальним, єдиним правильним варіантом дій в цих умовах є розробка нових підходів до регулювання процесів на національному страховому ринку, формування ефективних моделей управління страховими відносинами в Україні. З огляду на це необхідно означити параметри й тенденції розвитку сучасного світового страхового простору, сформулювати систему інструментів й механізмів економічного регулювання, які б оперативно реагували на ймовірні суттєві зміни в умовах страхової діяльності; забезпечити оптимальне (звужене) використання фіскальних механізмів регулювання страхових відносин за рахунок максимального зниження податкового навантаження на фінансові результати діяльності страховиків на основі запровадження прин-

ципів оподаткування в галузі страхування в країнах Європейського Союзу; адаптувати національне страхове право до міжнародного, що регулює торгівлю страховими послугами; налаштовувати страхову діяльність до вимог глобального страхового ринку; продовжити роботу з удосконалення системи й структури управління інститутами національного страхування.

Динамічні зміни, пов'язані з новими технологіями страхової діяльності, швидкі зміни оточуючого середовища, необхідність прогнозування розвитку страхового ринку в умовах глобалізації примушують розроблювати ефективні концептуальні підходи щодо вибору правильної поведінки і управління

діяльністю суб'єктів господарювання на страховому ринку. В основі такої концепції мають знаходитись показники швидкої зміни зовнішнього середовища, інтеграційні процеси, що відбуваються в соціально-економічному зовнішньому та внутрішньому середовищі, глобальні аспекти, що примушують впорядковувати процеси страхування до вимог міжнародного ринку.

Концепцію розвитку страхової системи у нестабільному соціально – економічному середовищі можна розглядати на двох рівнях – національному і глобальному (див. рис. 1). Кожну із складових концепції можна поглиблювати і розширяти, додаючи до неї необхідні методи, інструменти та різні показники.

Рисунок – 1 Концепція розвитку страхової системи у нестабільному соціально – економічному середовищі
Джерело: розроблено автором.

В залежності від того який аспект страхування буде розглядатися (наприклад соціальне, пенсійне, валютне, медичне, страхування життя і т.п.), можна використовувати цю концепцію для кожного окремого виду та для комплексного оцінювання усього страхового

ринку. Це дозволить здійснювати моніторинг розвитку страхової системи, порівнювати тенденції її змін за показниками, що відповідають міжнародними нормам, стандартам й найбільш ефективними характеристикам оцінювання міжнародних страхових ринків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підводячи підсумок можна констатувати, що:

1. Страховий ринок України наразі тільки частково виконує свою соціально-економічну функцію, має дуже низьку ефективність своєї діяльності, особливо посередницький та інвестиційний сектор.

2. Активізувати діяльність страхового ринку можливо шляхом інвестицій в реальний сектор економіки та їх страхування й перестрахування, в тому числі у житлове будівництво, ринок нерухомості, у державні облигації, що є гарантованими та забезпеченими цінними паперами. А також шляхом поєднання страхових інвестицій зі страховим захистом фінансових інструментів, що дозволить розвинути ринок фінансових ф'ючерсів та опціонів з одночасним страхуванням та перестрахуванням цих фінансових угод.

3. Розвиток страхової системи визначається рівнем розвитку страхової культури населення, що наразі може бути оцінено за рівнем запровадження накопичувального загальнодержавного і недержавного страхування та загально обов'язкового чи добровільного соціального і медичного страхування. А це в свою чергу визначається платоспроможністю населення та рівнем зростання його доходів. Тому для підвищення рівня культури, довіри та мотивації громадян щодо отримання страхових послуг необхідно заходи щодо гарантування страхових виплат у тих обсягах, на які очікує страхувальник на кшталт світової практики. Задля цього мають бути створені у вищих освітніх програмах в рамках компетенцій, що мають отримати молодші бакалаври, бакалаври та магістри, що дозволить підготувати спеціалістів-професіоналів, котрі надалі будуть здійснювати й регулювати страхову діяльність, проводити просвітницькі заходи в цьому напрямі.

4. Необхідно більш розгалужене і заглиблене проведення науково-дослідних робіт у сфері страхування для виявлення проблемних аспектів страхового ринку та отримання сучасного науково-методичного забезпечення процесів страхування інструментами та механізмами, що сприятимуть подальшому розвитку страхової системи, забезпечення моніторингу та оцінювання ризиків відповідно до вимог міжнародного страхового ринку.

Запропонована концепція розвитку страхової системи у нестабільному соціально-економічному середовищі, що дозволяє

комплексно оцінювати тенденції та зміни, що відбуваються на страховому ринку та визначати подальші орієнтири розвитку страхового ринку України.

Подальші дослідження будуть спрямовані на проведення заходів щодо страхового забезпечення стабільності національної економіки в умовах мінливого валютного середовища, яке є важливим фактором формування та прогнозування фінансово-бюджетної й податкової політики держави та стратегій розвитку суб'єктів господарювання.

Література

1. *Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації*: V Міжнар. науково-практичний семінар, 18 – 19 травня 2017 р., м. Львів [матеріали] / За ред. Сич О.А. Львів: ЛНУ, 2017. 194 с.
2. *Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації*: II Міжнар. науково-практичний семінар, 14 – 15 травня 2015 р., м. Львів [матеріали] / редкол. К.В. Васьківська [та ін.]. Львів: ЛДФА, 2015. 108 с.
3. *Фінансове регулювання зрушень в економіці в Україні*: збірник тез доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Мукачєво, 20 березня 2019 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. 314 с.
4. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (22 листопада 2018 р.). Київ: Алерта, 2018. 344 с.
5. Попова І. В. *Фінансовий контроль страхових організацій*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», 2015. 270 с.
6. *Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення*: монографія / М.І. Карлін, Ю.В. Шулик, А.В. Кулай та [ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Карліна. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 364 с.
7. Пліса В.Й. *Проблеми інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір*. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/01/135> (дата звернення: 06.01.2020 р.)
8. Бунін С.В. *Розвиток світового ринку страхових послуг в умовах глобальної конкуренції*: дис. на здобуття наук. ступеня канд.

екон. наук за спец. 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2019. 218 с.

9. Воронкова О.М. Страхувий ринок України в умовах сучасних інституціональних перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 14, 2016. С. 749–754.

10. *Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку*. Львів: Кальварія, 2017. 168 с.

11. Фрідман М., Фрідман Р. *Капіталізм і свобода*. Пер. з англ. Н. Рогачевська. Київ: Наш формат, 2017. 216 с.

References

1. Insurance market: modern calls in the conditions of globalization (2017). Materials of V International science and practical seminar, May, 18–19, Lviv. Ed. O.A. Sych. Lviv: LNU, 194.

2. Insurance market: modern calls in the conditions of globalization (2015). Materials of II International science and practical seminar, May, 14–15, Lviv. Editors K.V. Vaskivska and other. Lviv: LSFA, 108.

3. Financial Regulation Of Changes In The Economy Of Ukraine (2019). Collection Of Abstracts. III International scientific conference, Mukachevo, March, 20. Mukachevo: MSU Printing, 314.

Стаття надійшла

до редакції : 06.01.2020 р.

4. Modern state and priorities of modernizations the financial and economic system of Ukraine (2018). Materials of IX Ukrainian science and practical conference of higher education graduated students and young scientists (November, 22). Kyiv: Alerta, 344.

5. *Popova, I.V.* (2015). Financial control of insurance organizations. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.08 - Money, Finances and Credit. Kyiv: SHEE «KNEU after the name V. Hetman», 270.

6. *Karlin, M.I. & Shulik, Y.V. & Kulai, A.V. & other* (2014). Problems of development the financial system of Ukraine and ways of their decision. Lutsk: Tower printing, 364.

7. *Plisa, V.Y.* (2012). Problems of integration of insurance market of Ukraine are in outer insurance space. Retrieved from: <https://forinsurer.com/public/02/12/01/135>

8. *Bunin, S.V.* (2019). Development of the word market of insurance service on the conditions of global competition. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.02 - World economy and international economic relations. Kharkiv: Kharkiv National University after name of V.N. Karazin, 218.

9. *Voronkova, O.M.* (2016). Ukraine's Insurance Market in Conditions of Current Institutional Reformation, V. 14, 749 – 754.

10. *Україна 2030: Доктрина* of the balanced development (2017). Lviv: Kalvaria, 168.

11. *Fridman, M. & Fridman, R.* (2017). *Capitalism and Freedom*. Kyiv: Our format, 216.

Стаття прийнята

до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Розвиток страхової системи України в нестабільному соціально-економічному середовищі / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 36–42.

УДК 336.01
JEL Classification: Q13

КОЛЕЧКОВ Д. В.¹

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ВНЕБЮДЖЕТНЫХ ФОНДОВ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.06

Постановка проблемы. Вопросы природопользования, инфраструктуры регионального и муниципального масштаба, развития сферы торговли и услуг, использования недвижимости, внедрения особых форм образования, культуры и здравоохранения возможно осуществлять с помощью финансовых ресурсов региона. Работа посвящена теоретическим аспектам финансовых ресурсов государственных внебюджетных фондов Российской Федерации. *Целью статьи* является определение значения и места государственных внебюджетных фондов в финансовой системе, основных направлений оптимизации государственных финансовых ресурсов, их развития в пространственном аспекте с позиции функционирования территориальных бюджетных систем и федеральных внебюджетных фондов в регионах страны. *Объект исследования* – финансовые ресурсы государственных внебюджетных фондов Российской Федерации. *Методы, использованные в исследовании.* Методологическое основание исследования составляет система научных методов, применяемых в комплексе для достижения цели и решения поставленных задач. Диалектический метод дал возможность обосновать причинно-следственные связи в процессе функционирования государственных бюджетных систем. Исторический метод применен при изучении исторического опыта финансирования социальной сферы. Для получения исследовательских выводов использовано также общенаучные, системный и логический методы. Эмпирической базой стали международные конвенции, законодательные акты Российской Федерации, справочная литература. *Изложение основного материала.* Общественные финансы в регионах необходимо рассматривать не только относительно бюджетной сферы, но и деятельности государственных социальных внебюджетных фондов, их значения в образовании и расходовании госфинансов. Функционирование государственных внебюджетных фондов основывается на соответствующих правовых актах органов госвласти, где регулируется их деятельность, устанавливаются источники образования и вырабатываются правила использования финансовых ресурсов. Одним из главных приоритетов деятельности правительства страны являются пенсионная, социальная и медицинская сферы, которые нуждаются в существенных расходах. Системная независимость вышеперечисленных фондов, их выведение за рамки бюджетной сферы, обеспечит беспрепятственное осуществление этих расходов. *Выводы исследования.* Проведенный анализ теоретических аспектов финансовых ресурсов, позволяет сделать вывод о том, что вне зависимости от толкования понятия «финансовая система», государственные внебюджетные фонды – это самостоятельное звено нынешней финансовой системы России. Многообразие форм и источников финансирования программ в области развития социальной сферы и социальной защиты населения предопределяет повышенную ответственность государства в регулировании данных процессов, совершенствование механизмов которого должно означать осуществление комплекса мер.

Ключевые слова:

социальные внебюджетные фонды, финансовый сектор, пенсионное обеспечение, внебюджетные фонды, финансовые ресурсы, государственные и муниципальные финансы.

THEORETICAL ASPECTS OF FINANCIAL RESOURCES OF OFF-BUDGET FUNDS

Formulation of the problem. Issues of environmental management, infrastructure of regional and municipal scale, development of trade and services, use of real estate, introduction of special forms of education, culture and health care can be implemented with the help of financial resources of the region. The

¹ **Колечков Дмитро Васильевич**, канд. экон. наук, старший науковий співробітник Інституту соціально-економічних і енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення Російської академії наук, м. Сиктивкар, Росія.

Kolechkov Dmitry, Ph.D. in Economic, Senior research associate of Institute of social and economic and power problems of the North of Komi of scientific center of the Ural office of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-4784-7915

e-mail: Kdb1970@mail.ru

work is devoted to theoretical aspects of financial resources of state extrabudgetary funds of the Russian Federation. *The purpose of the article* is to determine the importance and place of state extrabudgetary funds in the financial system, the main directions of optimization of state financial resources, their development in spatial aspect from the point of view of the functioning of territorial budgetary systems and federal extrabudgetary funds in the regions of the country. *The object of the study* is the financial resources of the state extrabudgetary funds of the Russian Federation. *Methods used in the study.* The methodological basis of the study is the system of scientific methods used in the complex to achieve the goal and solve the set tasks. The dialectical method had made it possible to justify causal relations in the operation of State budgetary systems. The historical method is applied in the study of historical experience of financing the social sphere. Popular scientific, systemic and logical methods have also been used to obtain research findings. The empirical basis was international conventions, legislative acts of the Russian Federation, reference literature. *Statement of the main material.* Public finances in the regions should be considered not only with regard to the budgetary sphere, but also the activities of state social extra-budgetary funds, their importance in education and spending of public finances. The functioning of State budgetary funds is based on the relevant legal acts of State authorities, where their activities are regulated, sources of education are established and rules for the use of financial resources are drawn up. One of the main priorities of the Government's activities is the pension, social and medical sectors, which need significant expenditures. The systemic independence of the above-mentioned funds, their removal from the budgetary sphere, will ensure the smooth implementation of these expenditures. *Research conclusions.* The analysis of theoretical aspects of financial resources makes it possible to conclude that regardless of the interpretation of the concept of "financial system," state extrabudgetary funds are an independent link of the current financial system of Russia. The diversity of forms and sources of financing for social development and social protection programmes has determined the increased responsibility of the State in regulating these processes, the improvement of which should mean the implementation of a set of measures.

Key words:

social off-budget funds, financial sector, off-budget funds, financial resources, public and municipal finances.

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ
ПОЗАБЮДЖЕТНИХ ФОНДІВ**

Постановка проблеми. Постановка проблеми. Питання природокористування, інфраструктури регіонального і муніципального масштабу, розвитку сфери торгівлі і послуг, використання нерухомості, впровадження особливих форм освіти, культури і охорони здоров'я можливо здійснювати за допомогою фінансових ресурсів регіону. Робота присвячена теоретичним аспектам фінансових ресурсів державних позабюджетних фондів Російської Федерації. *Метою статті* є визначення значення і місця державних позабюджетних фондів у фінансовій системі, основних напрямів оптимізації державних фінансових ресурсів, їх розвитку в просторовому аспекті з позиції функціонування територіальних бюджетних систем і федеральних позабюджетних фондів в регіонах країни. *Об'єкт дослідження* – фінансові ресурси державних позабюджетних фондів Російської Федерації. *Методи, використані в дослідженні.* Методологічну підставу дослідження складає система наукових методів, вживаних в комплексі для досягнення мети і вирішення поставлених завдань. Діалектичний метод дав можливість обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки в процесі функціонування державних бюджетних систем. Історичний метод застосований при вивченні історичного досвіду фінансування соціальної сфери. Для здобуття дослідницьких висновків використано також загальнонаукові, системний і логічний методи. Емпіричною базою стали міжнародні конвенції, законодавчі акти Російської Федерації, довідкова література. *Виклад основного матеріалу.* Суспільні фінанси в регіонах необхідно розглядати не лише відносно бюджетної сфери, але і діяльності державних соціальних позабюджетних фондів, їх значення в освіті і витрачання держфінансів. Функціонування державних позабюджетних фондів ґрунтується на відповідних правових актах органів госвласті, де регулюється їх діяльність, встановлюються джерела освіти і виробляються правила використання фінансових ресурсів. Одним з головних пріоритетів діяльності уряду країни є пенсійна, соціальна і медична сфери, які потребують істотних витрат. Системна незалежність вищеперелічених фондів, їх виведення, за рамки бюджетної сфери забезпечить безперешкодне здійснення цих витрат. *Висновки дослідження.* Проведений аналіз теоретичних аспектів фінансових ресурсів, дозволяє зробити висновок про те, що незалежно від тлумачення поняття «Фінансова система», державні позабюджетні фонди – це самостійна ланка нинішньої фінансової системи Росії. Різноманіття форм і джерел фінансування програм в області розвитку соціальної сфери і соціального захисту населення

зумовлює підвищену відповідальність держави в регулюванні даних процесів, вдосконалення механізмів якого повинне означати здійснення комплексу заходів.

Ключові слова:

соціальні позабюджетні фонди, фінансовий сік-тор, пенсійне забезпечення, позабюджетні фонди, фінансові ресурси, державні і муніципальні фінанси.

Постановка проблеми. Фінансовий сектор являється важким елементом економіки кожної території країни, де автономно вирішуються питання природопольовання, інфраструктури регіонального і муніципального масштабу, розвитку сфери торгівлі і послуг, використання нерухомості, впровадження особливих форм освіти, культури і охорони здоров'я. Все це можливо здійснювати з допомогою фінансових ресурсів регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення позабюджетних фондів в складі суспільних фінансів присвячені роботи Э. Д. Соколовой, А. А. Нечай [1], Т. В. Усковой [2], Г. С. Изотовой [3]. В своїх дослідженнях Н. И. Химичева і О. Н. Горбунова [4], А. И. Худяков [5], С. А. Агапцов [6], Э. Н. Шафигуллин [7] вказують на те, що складним елементом фінансової системи являються безпосередньо державні позабюджетні фонди, здійснюючі формування, розміщення і витрати відповідальних фінансових фондів в межах суспільних програм уряду країни. Правовий статус позабюджетних фондів означає Л. А. Ханкевич [8].

Цель статьи – на основі аналізу досліджень спеціалістів, займаючихся проблемами фінансів, визначити значення і місце державних позабюджетних фондів в фінансовій системі, намалювати основні напрямки оптимізації державних фінансових ресурсів, їх розвиток в просторовому аспекті з позиції функціонування територіальних бюджетних систем і федеральних позабюджетних фондів в регіонах країни.

Изложение основного материала исследования. Фінансові ресурси забезпечують інвестиційну, операційну, фінансову діяльність уряду, виступаючи засобом покриття витрат, обумовлених виконанням ними функцій по суспільному забезпеченню.

Ринокній економіці притаманна багатовекторність фінансування суспільної сфери, куди направляються: бюджетні сред-

ства всіх рівнів, включаючи міжбюджетні трансферти; позабюджетні засоби (державних суспільно-страхових фондів, позабюджетних фондів регіонів; комерційних суспільних фондів; поземних ресурсів; засоби населення; міжнародних фінансових організацій і т.п.).

Спеціалісти в області фінансів виділяють: фінанси сектора державного управління, фінанси нефінансових корпорацій, грошові ресурси фінансових корпорацій, грошові засоби домашніх господарств.

Вдосконалення суспільних фінансів в перспективі потребує вироблення принципово інших інструментів регулювання фінансових ресурсів, впровадження нових, відповідальних ринковим умовам господарювання, способів формування фінансової самодостаточності територій уряду.

Так же, суспільні фінанси в регіонах необхідно розглядати не тільки відносно бюджетної сфери, але і діяльності державних суспільних позабюджетних фондів, їх значення в освіті і витраті державних коштів [2, с. 168].

Розглядаючи питання суспільних фінансів, Г. С. Изотова означає їх як сукупний обсяг фінансових ресурсів бюджетної системи, позабюджетних фондів, фірм і організацій державного сектора [3, с. 28].

К суспільним фінансам необхідно відносити і частину державних коштів, які в ринкових умовах служать інструментом накоплення ресурсів фінансової сфери всіх секторів економіки, при реалізації регіональних стратегій і програм суспільно-економічного розвитку.

Життєспроможність такого підходу визначається тим, що фінансові засоби бюджетів, являючись одним з головних елементів фінансової системи, стосуються взаємодій між податковими органами територій Росії, платцями податків і бюджетодержателями, але не обмежують всієї величини фінансових засобів, підконтрольних органам управління всіх рівнів.

Значительная часть финансовых средств аккумулируется в государственных социальных внебюджетных фондах и направляется на решение социальных задач. Следовательно, определение количественных параметров финансовых ресурсов, находящихся в распоряжении региональных органов власти, является важным элементом государственной политики.

В результате структурных изменений сферы общественных финансов произошло выделение внебюджетных фондов, участвующих в финансировании основных программ социально-экономического развития. Кроме того, через внебюджетные фонды путём процедуры выделения федеральных трансфертов образуются финансовые ресурсы бюджетов регионального и муниципального уровней.

В последние годы растёт важность внебюджетных источников финансирования социально ориентированных программ, где основными являются ресурсы государственных социальных внебюджетных фондов, управляемые органами госвласти всех уровней. Причём финансовое право служит основным регулятором их образования и использования. Государственные социальные внебюджетные фонды – это фонды денежных средств, которые образуются за пределами бюджетной системы государства и предназначены для осуществления конституционных прав людей и удовлетворения социальных и экономических потребностей. Кроме того, они являются дополнительными источниками формирования ресурсов экономики и способствуют большему охвату услуг, оказываемых населению.

Внебюджетные фонды являются структурной частью финансовой системы и имеют свои характерные черты: тарифы страховых взносов вводятся правительством на обязательной основе, при этом данные платежи имеют налоговую основу; денежные средства фондов обособлены от финансовых ресурсов территорий, контролируются госорганами управления и обеспечивают финансирование внебюджетных расходов; базой финансовых ресурсов служат перечисления предприятий и домашних хозяйств.

Главная роль в обеспечении финансовых ресурсов страны принадлежит внебюджетным социальным фондам – Пенсионный фонд, Фонд социального страхования, федеральный и территориальный фонды обяза-

тельного медицинского страхования. В них аккумулированы финансовые ресурсы, направляемые на обеспечение социальных функций, главными из которых являются государственное пенсионное обеспечение, оказание бесплатной медпомощи, поддержка домашних хозяйств в области трудовой занятости, помощь женщинам в дородовой и послеродовой периоды, покрытие трат на санаторно-курортное лечение и пр. Величина финансовых ресурсов перечисленных выше фондов находится в пределах 80% от совокупного объема внебюджетных источников финансирования.

Территориальные фонды образуются органами управления на местах с целью устранения межбюджетных и межтерриториальных диспропорций. Благодаря им решаются вопросы межотраслевых взаимосвязей. Местные налоги и сборы, а также территориальные займы являются основой финансовых ресурсов территориальных внебюджетных фондов и имеют экономическое направление.

Для определения роли внебюджетных фондов в финансовой системе страны необходимо изучение научных подходов по вопросам финансов государства.

Признанный специалист в области финансового права Н. И. Химичева делает акцент на то, что нынешняя финансовая система основывается на опыте развитых стран, в том числе и в сфере функционирования государственных внебюджетных фондов. Финансовой системе свойственны черты, принадлежащие рыночному типу хозяйствования. Появились институциональные финансовые структуры местного самоуправления, напрямую не принадлежащим госвласти. На ряду с этим, финансовой системе страны присущи особенности специфического характера, отражающие социально-экономические условия и порядки, сформированные в государстве [4, с. 39-40].

Согласно Федеральному закону № 212-ФЗ величина страховых взносов, направляемых во внебюджетные фонды, порядок их удержания, регулирование уплаты соответствующими субъектами, показывают на существующую бюджетную, налоговую и социально-экономическую политику страны, способствующие нахождению нужных пропорций государственных и частных выгод.

О.Н. Горбунова, классифицируя финансовую систему государства, определяет её как «совокупность финансовых институтов,

каждый из которых способствует образованию и использованию соответствующих денежных фондов», или «совокупность государственных органов и учреждений, осуществляющих в пределах своей компетенции финансовую деятельность» [4, с. 40-41]. В первом случае, учитывая заграничную практику при рыночном типе хозяйствования, выделяются такие фонды денежных средств как: государственные финансы; финансы корпорированных предприятий; муниципальные финансы; средства страховых учреждений; заимствованные финансовые средства. Во втором автор указывает, что составным элементом данной совокупности являются непосредственно внебюджетные госфонды, осуществляющие формирование, размещение и расходование соответствующих финансовых фондов в границах соцпрограмм правительства страны.

Для более широкого осмысления вопросов госфинансов существенным является изучение опыта не только отечественных учёных, но и представителей зарубежных научных школ финансовой направленности. Так, Л.А. Ханкевич, белорусский учёный, определяет финансовую систему государства как «совокупность определяемых правом собственности денежных фондов и установленного законом правового статуса каждого из этих фондов» [8, с. 39].

Казахстанский учёный А.И. Худяков в составе финансовой системы выделяет:

1) финансовые средства негосударственных производственных корпораций, страховых учреждений; финансовых организаций; соцфондов без участия госструктур (коммерческие и некоммерческие организации (НКО));

2) госфинансы, базирующиеся на бюджетной системе, а также денежные ресурсы государственных страховых учреждений, внебюджетных целевых фондов, государственных финансовых учреждений, государственных унитарных предприятий [5, с. 35].

Украинский ученый А.А. Нечай разделяет финансовую систему на общественные и частные составляющие [1, с. 9].

Из вышеперечисленных позиций ученых, изучающих теоретические вопросы финансовых систем, можно выделить: две совокупности элементов структуры – коммерческие и общественные финансы (это отмечают в своих работах Э.Д. Соколова, А.А. Нечай [1, с. 9]); некоторые учёные при тща-

тельном изучении структуры финансовой системы обособляют 5 основных групп составляющих. К приверженцам этой научной точки зрения, так или иначе, относятся Е.Ю. Грачева, Ю.А. Крохина, Н.И. Химичева и другие.

В большинстве научных исследований финансовой системы государственные внебюджетные фонды рассматриваются в качестве самостоятельного звена. Важно подчеркнуть, что непременно элементом в составе каждой страны с социально-ориентированным вектором развития является присутствие государственных внебюджетных фондов. Грамотно применяя практику иностранных государств, при определении места государственных внебюджетных фондов, Россия подтвердила свою социальную ориентацию своего развития.

С позиции Э. Н. Шафигуллиной, внебюджетные фонды базируются на комплексе финансовых распределительных операций, формирующих государственные фонды финансовых ресурсов, источником которых являются обязательные страховые и прочие доходы. Главная их цель – финансирование госрасходов, не входящих в бюджетную систему страны [7, с. 12-13].

Одним из главных приоритетов деятельности правительства страны являются пенсионная, социальная и медицинская сферы, которые нуждаются в существенных расходах. Системная независимость вышеперечисленных фондов, их выведение за рамки бюджетной сферы, обеспечит беспрепятственное осуществление этих расходов.

Как известно, раньше социальные расходы государства полностью финансировались из бюджетной системы и данный подход являлся неэффективным. Создание государственных внебюджетных фондов социальной направленности позволило разгрузить бюджеты всех уровней, а самое главное, способствовало налаживанию более жизнеспособной финансовой системы страны [6].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведённый анализ теоретических аспектов финансовых ресурсов, позволяет сделать вывод о том, что вне зависимости от толкования понятия «финансовая система», государственные внебюджетные фонды – это самостоятельное звено нынешней финансовой системы России.

Таким образом, многообразие форм и источников финансирования программ в об-

ласти развития социальной сферы и социальной защиты населения предопределяет повышенную ответственность государства в регулировании данных процессов, совершенствование механизмов которого должно означать осуществление комплекса мер, среди которых:

- оптимизация финансирования стратегических программ развития отраслей социальной сферы из бюджетов всех уровней;
- финансирование экстренных социальных программ за счет резервных фондов;
- определение нормативов оказания социальных услуг на безвозмездной основе;
- регулирование процессов коммерциализации услуг социальной сферы на основе принципа разумного соотношения объемов платных и бесплатных социальных услуг;
- дальнейшее развитие экономического стимулирования развития социальных отраслей путем применения льготных механизмов налогообложения и кредитования;
- развитие эффективного партнерства государственных, частных структур и некоммерческих организаций в решении социальных задач.

Дальнейшая перспектива исследований – провести ревизию информационных источников открытого доступа, сделать отбор показателей для целей анализа финансовых ресурсов внебюджетных фондов северных регионов. Конечная цель исследования – разработка мер по улучшению финансового положения внебюджетных фондов, как конкретного региона, так и России в целом.

Литература

1. Нечай А. А. *Правовые проблемы регулирования публичных расходов в государстве*: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2005.
2. Ускова Т. В., Поварова А. И., Орлова В. С. *Общественные финансы регионов: приоритеты модернизации*. Вологда: ИСЭРТ РАН, 2010. 168 с.
3. Изотова Г. С. *Бюджетная безопасность региона: методы обеспечения*. Вологда: ВНКЦ ЦЭМИ РАН, 2004. 145 с.

Стаття надійшла

до редакції : 07.02.2020 р.

4. Бит-Шабо И. В. О роли и месте государственных внебюджетных фондов в финансовой системе Российской Федерации. *Ленинградский юридический журнал*. 2013. №3 (33). С. 38-43.

5. Худяков А. И. *Финансовое право Республики Казахстан*. Общая часть. Алматы: Баспа, 2002. 272 с.

6. Агапцов С. А. Правовое регулирование деятельности Пенсионного фонда Российской Федерации. *Финансовое право*. 2005. № 3. С. 17-21.

7. Шафигуллин Э. Н. Финансово-правовые основы обязательного пенсионного страхования. *Российская юстиция*. 2010. № 5. 80 с.

8. Ханкевич Л. А. *Дискуссионные аспекты теории финансового права: монография*. Минск: БИП-С Плюс, 2007. 144 с.

References

1. *Nechay, A. A.* (2005). Legal problems of the regulation of public spending in the state: abstract. dis. ... Dr. jur. sciences. Kyiv.
2. *Uskova, T. V. & Povarova, A. I. & Orlova, V. S.* (2010). Public finance of the regions: priorities for modernization. Vologda: ISEDT RAS, 168.
3. *Izotova, G. S.* (2004). Budget security of the region: methods of providing. Vologda: VNKTS CEMI RAS, 145.
4. *Bit-Shabo, I. V.* (2013). On the role and place of state-owned extra-budgetary funds in the financial system of the Russian Federation. *Lenin-grad Legal Journal*, 3 (33), 38-43.
5. *Khudyakov, A. I.* (2002). The financial law of the Republic of Kazakhstan. A common part. *Almaty: Baspa*, 272.
6. *Agaptsov, S. A.* (2005). Legal regulation of the activities of the Pension Fund of the Russian Federation. *Financial law*, 3, 17-21.
7. *Shafigullin E. N.* (2010). Financial and legal basis of compulsory pension insurance. *Russian Justice*, 5, 80.
8. *Hankevich, L. A.* (2007). Discussion aspects of the theory of financial law: monograph. *Minsk: BIP-S Plus*, 144.

Стаття прийнята

до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Колечков Д. В. Теоретические аспекты финансовых ресурсов внебюджетных фондов / Д. В. Колечков // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 43–48.

**ФОРМУВАННЯ ДИНАМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

DOI: 10.32620/cher.2020.1.07

Постановка проблеми. У статті наводяться авторська думка щодо особливостей функціонування страхового ринку України та специфічності формування його динамічного потенціалу. Актуальність проблематики обґрунтовується стрімкими змінами на ринку фінансових, а саме – страхових послуг у зв’язку з поширенням негативних очікувань виробничих структур, базуючись на світових прогнозах наступної глобальної фінансової кризи та світовим спадом обсягів виробництва. *Метою статті* є експрес-характеристика сучасного стану ринку страхових послуг України та формування методичних положень щодо динамічного аналізу потенціалу страхового ринку із врахуванням впливу факторів зовнішнього середовища. *Об’єктом дослідження виступає* процес динамічного аналізу потенціалу страхового ринку із врахуванням впливу факторів зовнішнього середовища. *Методи використані у дослідженні.* Методологічною основою дослідження стали способи і принципи наукового пізнання, загальні та спеціальні методи, прийоми що використані при обґрунтуванні доцільності означення специфічності динамічного аналізу потенціалу страхового ринку із врахуванням впливу факторів зовнішнього середовища. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що довгострокова державна підтримка страхового ринку сприяє стимулюванню попиту при поступовому зростанні капіталізації. *Виклад основного матеріалу.* Підкреслено, що в умовах обмеження фінансових коштів в діяльності вітчизняних підприємств, слід спиратися на оновлення системи фінансового регулювання в країні, зокрема й за рахунок страхових інструментів, спрямовувати свою діяльність на залучення додаткових фінансових ресурсів. Наведено експрес-характеристику стану страхового ринку України, проведено динамічний та структурний аналіз показників страхового ринку та основних страхових послуг. Запропоновано рекомендації щодо проведення динамічного аналізу потенціалу ринку страхових послуг, які засновані на принципах аналізу сталого розвитку. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* В дослідженні виявлено необхідність покращення ситуації на страховому ринку через реалізацію низки системних багатовекторних заходів, спрямованих на усунення як хронічних проблем, так і спричинених глобальною фінансовою кризою. Особливий акцент з точки зору практичної реалізації рекомендовано зробити на активізації інвестиційного потенціалу страхового ринку, формуванні ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку за рахунок забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Проведене дослідження доводить те, що фактором, який забезпечує зростання страхового ринку з боку пропозиції, має стати підвищення капіталізації національних страховиків. У цих умовах особливої нагальності набудуть субординовані кредити та заходи щодо стимулювання рефінансування прибутку страхових компаній. Створення сприятливих умов для розвитку страхування потребує проведення глибоких теоретичних досліджень та надання наукових рекомендацій, які можуть стати важливим чинником ефективного функціонування національного страхового ринку.

Ключові слова:

страховий ринок, динамічний потенціал, аналіз ефективності страхових послуг, фінансова криза, сталий розвиток.

**FORMATION OF THE DYNAMIC POTENTIAL
OF UKRAINE’S INSURANCE MARKET**

Formulation of the problem. The article presents the author's opinion on the peculiarities of the functioning of the Ukrainian insurance market and the specificity of its dynamic potential formation. The urgen-

¹ Лихоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor of Finance Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6552-8920

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

cy of the problem is justified by the rapid changes in the financial market, namely, insurance services in connection with the spread of negative expectations of production structures, based on the global forecasts of the next global financial crisis and the global recession. *The purpose of the article* is to express the characteristics of the current state of the insurance market in Ukraine and the formation of methodological provisions for the dynamic analysis of the potential of the insurance market, taking into account the influence of environmental factors. *The object of the study* is the process of dynamic analysis of the potential of the insurance market, taking into account the influence of environmental factors. *Methods used in the study.* Methodological basis of the study were the methods and principles of scientific knowledge, general and specific methods used to justify the determination of the specificity of the dynamic analysis of the potential of the insurance market, taking into account the influence of environmental factors. *The hypothesis of the study* was the assumption that long-term government support for the insurance market helps stimulate demand with a gradual increase in capitalization. *Presenting main material.* It is emphasized that in the conditions of limitation of financial resources in the activity of domestic enterprises, it is necessary to rely on updating the system of financial regulation in the country, in particular at the expense of insurance instruments, to direct its activities to attract additional financial resources. Express characteristics of the insurance market of Ukraine are given, dynamic and structural analysis of insurance market indicators and main insurance services is carried out. Recommendations for dynamic analysis of the potential of the insurance market are offered, which are based on the principles of sustainable development analysis. *Originality and practical significance of the study.* The study identified the need to improve the situation in the insurance market through the implementation of a number of systematic multi-vector measures aimed at eliminating both chronic problems and caused by the global financial crisis. Particular emphasis in terms of practical implementation is recommended to activate the investment potential of the insurance market, the formation of effective market mechanisms for attracting investment resources in the national economy by ensuring the effective functioning of the insurance market. *Conclusions and prospects for further research.* The conducted research proves that the factor that ensures the growth of the insurance market from the supply side should be the increase of capitalization of national insurers. Under these conditions, subordinated loans and measures to stimulate the refinancing of profits of insurance companies will gain special urgency. Creating favorable conditions for the development of insurance requires deep theoretical research and scientific advice, which can be an important factor in the effective functioning of the national insurance market.

Key words:

insurance market, dynamic potential, analysis of insurance services efficiency, financial crisis, sustainable development.

ФОРМИРОВАНИЕ ДИНАМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Постановка проблемы. В статье приводятся авторское мнение об особенностях функционирования страхового рынка Украины и специфичности формирования его динамического потенциала. Актуальность проблематики обосновывается стремительными изменениями на рынке финансовых, а именно – страховых услуг в связи с распространением негативных ожиданий производственных структур, основываясь на мировых прогнозах следующего глобального финансового кризиса и мировым спадом объемов производства. *Целью статьи* является экспресс-характеристика современного состояния рынка страховых услуг Украины и формирования методических положений относительно динамического анализа потенциала страхового рынка с учетом влияния факторов внешней среды. *Объектом исследования* выступает процесс динамического анализа потенциала страхового рынка с учетом влияния факторов внешней среды. *Методы, использованные в исследовании.* Методологической основой исследования стали способы и принципы научного познания, общие и специальные методы, приемы использованные при обосновании целесообразности определения специфичности динамического анализа потенциала страхового рынка с учетом влияния факторов внешней среды. *Гипотезой исследования* стало предположение, что долгосрочная государственная поддержка страхового рынка способствует стимулированию спроса при постепенном росте капитализации. *Изложение основного материала.* Подчеркнуто, что в условиях ограничения финансовых средств в деятельности отечественных предприятий, следует опираться на обновление системы финансового регулирования в стране, в том числе за счет страховых инструментов, направлять свою деятельность на привлечение дополнительных финансовых ресурсов. Приведены экспресс-характеристику состояния страхового рынка Украины, проведено динамическое и структурный анализ показателей страхового рынка и основных страховых услуг. Предложены рекомендации по проведению динамического анализа потенциала рынка страховых услуг, основанных на принципах ана-

---

лиза устойчивого развития. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* В исследовании выявлена необходимость улучшения ситуации на страховом рынке через реализацию ряда системных многовекторных мер, направленных на устранение как хронических проблем, так и вызванных глобальным финансовым кризисом. Особый акцент с точки зрения практической реализации рекомендуется сделать на активизации инвестиционного потенциала страхового рынка, формировании эффективных рыночных механизмов привлечения инвестиционных ресурсов в национальную экономику за счет обеспечения эффективного функционирования рынка страховых услуг. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Проведенное исследование доказывает то, что фактором, обеспечивающим рост страхового рынка со стороны предложения, должно стать повышение капитализации национальных страховщиков. В этих условиях особую неотложность приобретут субординированные кредиты и меры по стимулированию рефинансирования прибыли страховых компаний. Создание благоприятных условий для развития страхования требует проведения глубоких теоретических исследований и предоставления научных рекомендаций, которые могут стать важным фактором эффективного функционирования национального страхового рынка.

Ключевые слова:

страховой рынок, динамический потенциал, анализ эффективности страховых услуг, финансовый кризис, устойчивое развитие.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день головною умовою виживання бізнесу стає здатність підлаштуватися під нові правила, продиктовані наслідками світової пандемії, а також, пов'язаного з нею - фінансової кризи. Страховий ринок України в цьому плані не виняток. Розвиток вітчизняного ринку страхових послуг в сучасних умовах тісно взаємопов'язано з розвитком національної економіки, оскільки дозволяє акумулювати значні довгострокові інвестиційні ресурси, залучаючи кошти через пенсійні програми і програми страхування життя. Розширення страхового бізнесу створює робочі місця, активізує впровадження інновацій, стимулює стійкість економіки і пом'якшує наслідки глобальних ризиків.

При більш детальному розгляді сутності страхової діяльності неважко помітити, що страхові компанії, одночасно виконують як традиційні для фінансових посередників функції (перераховані вище), так і специфічні, зокрема мінімізація економічних ризиків економічних суб'єктів і зниження ступеня невизначеності результатів їх господарської діяльності. Дискусійним питанням залишається належність потенціалу страхового ринку України до динамічних показників, тобто тих, які змінюються залежно від інших інтеграційних факторів зовнішнього середовища. Досліджуючи специфіку діяльності страхових компаній на фінансовому ринку, можна означити в ній ознаки, що дають підстави відносити страхові компанії як до фінансових посередників контрактно-заощаджувального типу, так і до цільових (інвестиційних) фондів. Тобто наочний характер динамічного ро-

звитку та інтеграційного підґрунтя формування потенціалу страхового ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність потенціалу страхового ринку, інструменти його оцінювання і правовий аспект страхового бізнесу розглянуті в працях Акімової Л.М. [1, с. 475–481], Слободянюк О.В. [2, с. 126–131], Фурман В.М. [3, с. 61–64] та інших. З'ясуванню сутності фінансового потенціалу страхового ринку присвячені праці Гаманкової О.О. [4], Шірінян Л. В. [5, с. 97–105], аналізу фінансового потенціалу страхової компанії – праці Марценюк-Розарьонової О. В., Бондар А. В. [6, с. 61–65] та інших авторів. Нагально оцінюючи внесок вчених у розвиток інституту страхових відносин, слід відзначити, що ще недостатньо дослідженими залишаються питання щодо визначення сутності формування потенціалу страхового ринку та параметрів оцінювання його динамічних параметрів, їх інвестиційного потенціалу і його ролі у відтворювальній системі та впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Метою статті є експрес-характеристика сучасного стану ринку страхових послуг України та формування методичних положень щодо динамічного аналізу потенціалу страхового ринку із врахуванням впливу факторів зовнішнього середовища. Основою даного дослідження стали теоретичні положення системно-структурного підходу [7, с. 361, 385] та метод динамічного аналізу, що дозволило розглядати потенціал ринку страхових послуг як динамічний багатопараметричний об'єкт [8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Події в сегменті страхування життя визначили гальмування загального зростання страхових премій. В останні роки страхування життя вважалося проривним напрямком бізнесу і радикально підвищувало загальні показники зборів страхового ринку. При цьому з 2011 р. по 2018 р. в Україні приріст премій страховиків життя забезпечував сегмент кредитного страхування життя позичальників. Тоді премії страховиків життя зростали темпами 53-60% на рік. У 2017 і 2018 роках приріст зборів забезпечувала вже лінія продажів полісів страхування життя, річний приріст премій у страховиків життя досягав 36,5%. За 9 місяців 2019 року збори зі страхування життя в Україні впали, отже, і загальноринковий показник страхових зборів впав [9]. У підсумку приріст премій за всіма видами страхування за 9 місяців 2019 року виявився на рівні 0,7%. До кінця року зростання показника загальних річних зборів не перевищив 1%.

Динамічний аналіз потенціалу ринку страхових послуг слід базувати на загально відомих принципах аналізу сталого розвитку [10, с. 38]:

1) потенціал сталого розвитку є багато-параметричним об'єктом аналізу і управління, а діагностика та аналіз його стану потребує розробки системи показників, що забезпечить можливість комплексної всебічної оцінки;

2) декомпозиція вихідної множини багатопараметричного простору станів на класи чітких та нечітких множин різнорідних динамічних параметрів;

3) обґрунтування базисних значень показників (які визначають рівень найменших, але припустимих значень) та тих, що відповідають рівню бажаності (якого підприємство прагне досягти в найближчій перспективі) з метою визначення меж допусків параметрів;

4) орієнтація при визначенні бажаного рівня за кожним показником не на середній рівень, а на кращий світовий або вітчизняний досвід підприємств галузі;

5) єдність методичних підходів для забезпечення порівняння показників у динаміці та з показниками інших підприємств;

6) візуалізація результатів оцінки потенціалу сталого розвитку як багатопараметричного об'єкту;

7) оцінка динамічної стійкості як окремих показників, так і потенціалу в цілому;

8) забезпечення аналізу як сприятливих, так і несприятливих факторів зовнішнього середовища з метою розробки комплексу адресних заходів з усунення їх негативного впливу на багатопараметричний об'єкт.

За останнє десятиліття гірше виглядали тільки результати кризового 2009 року, коли збори знизилися на 6,6%. В інші роки десятиріччя приріст загальних премій коливався в діапазоні від 19,4% до 3,3%. У 2018 р. зростання премій страховиків досяг 15,7% [9].

Частка добровільних видів страхування в преміях за 9 місяців виявилася на рівні 84,1%, частка обов'язкових зборів – 15,9%. При цьому активність в зборі премій зміщується в область особистого страхування – три квартали поспіль основний внесок в приріст премій забезпечує особисте страхування, тут збори зросли на 18% за 9 місяців. На частку особистого страхування в січні-вересні довелось 26,2%, що на 3,9 процентного пункту (п.п.) більше, ніж за аналогічний період 2018 року. У тому числі премії з добровільного медичного страхування збільшилися на 15,8% [9]. Прикметою року стала активність страхових компаній по виведенню на ринок продуктів добровільного медичного страхування для фізичних осіб – раніше компанії уникали цього через побоювання шахрайства, поліси добровільного медичного страхування продавалися в основному для співробітників клієнтів – юридичних осіб. Премії по страхуванню від нещасних випадків та хвороб за січень-вересень також помітно зросли - на 20,5%, позначилося зростання обсягів кредитування позичальників.

Сектор добровільного страхування майна показав приріст зборів на 5,4%, причому збори фізичних осіб збільшувалися швидше – на 8,9% за підсумками 9 місяців 2019 року.

Виплати страхових компаній за 9 місяців в цілому за всіма видами страхування зросли на 17,5%. При цьому в добровільному страхуванні обсяг виплат збільшився на 32,5%, а в обов'язковому в 8 разів скромніше – на 3,9%. Виплати по страхуванню життя за той же період підскочили на 98,2%. За всіма особистих видів страхування приріст виплат склав 11,7% за 9 місяців. Разом з тим виплати по страхуванню майна юридичних осіб впали на 29%.

На тлі тенденції падіння премій і зростання виплат показник чистого прибутку страховиків за січень-вересень збільшився на

10,2%, однак темпи приросту показника скоротилися приблизно в 9 разів за рік. Незважаючи на збільшення збитковості, рентабельність капіталу страхових компаній зросла - до 30,9% за 9 місяців року. Цьому сприяло, як зазначається в огляді ключових показників Національного банку України, "збільшення доходів від інвестиційної діяльності, пов'язане з ростом облігаційного ринку, на тлі нарощування часткою вкладень в корпоративні та державні боргові інструменти в активах страховиків" [11]. В НБУ прогнозують рівень цього показника за підсумками цього року близько 22%, в те брешемо як в банківському секторі він очікується на рівні 5,6-5,8%.

Комбінований коефіцієнт збитковості в цілому по ринку за 9 місяців склався на рівні 95,4%. Винагороди продають посередникам в січні-вересні зросли порівняно з аналогічним періодом минулого року на 26,9%. Доміную-

чими партнерами в продажах полісів залишаються банки.

Концентрація страхового сектора продовжувала збільшуватися за перші три квартали року: на частку десятки найбільших страховиків довелося 68,7% обсягів ринку по зборах, тоді як роком раніше цей показник становив 64,5%.

Для страховиків обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів 2019 рік був роком очікувань. Вони виправдалися не повною мірою. Реформа індивідуалізації тарифів в "автоцивілі" почалася в січні, але вийти на другий етап реформи з 1 січня 2020 року був не судилося – не готові законодавчі зміни [9].

На 31 березня 2019 року страховиків-ліцензятів налічувалося 250. У найбільш масових видах страхування частка ТОП-20 становить понад 80%.

Т а б л и ц я 1

Концентрація страхового ринку України, 2019 р.

№	Вид страхування	ТОП-3	ТОП-5	ТОП-10	ТОП-20
1	Страхування життя	54,6	78,7	96,7	100,0
2	Страхування від нещасних випадків	58,4	69,9	81,1	88,8
3	КАСКО	37,2	50,5	69,2	84,0
4	Добровільне медичне страхування	31,2	44,1	63,8	80,5
5	Обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	26,9	36,3	56,2	77,5
6	Страхування майна	23,7	36,3	57,6	80,8
7	Страхування вантажів	32,7	47,7	68,4	85,7
8	Страхування туристів	31,9	43,7	63,5	83,2
9	Агрострахування	69,3	80,2	95,8	99,6
10	Страхування цивільної відповідальності	19,9	31,5	55,6	80,9

Джерело: розроблено автором на підставі [13; 14]

У той же час, незважаючи на скорочення кількості страховиків, капіталізація діючих компаній зросла. Так, їх активи станом на 31 грудня 2019 року в порівнянні з минулорічним періодом зросли на 6,1 млрд грн, або на 10,6%, а страхові резерви – на 3,8 млрд грн або на 16,6%. При ці активи, що приймаються доводиться 68,5% [15].

У структурі розміщення прийнятих активів на 31.12.2019 поточні рахунки і депозити страховиків в банках склали 34% або 15,2 млрд грн., Державні папери – 19% або 7,9 млрд грн, права вимоги до перестраховальників-нерезидентів – 8,3% або 3,4 млрд грн і нерухомість – 7% або 2,9 млрд. грн.

Низький обсяг якісних пропозицій фондового ринку призвели до того, що інвестиції страховиків в акції та корпоративні облігації склали 722 млн грн або всього 1,7% прийнятих активів. Це пов'язано, перш за все, з новими вимогами до розміщення страхових резервів, які передбачені Положенням про обов'язкові критерії та нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика, затвердженого розпорядженням Національної комісії фінансових послуг №850 від 07.06.2018 [13].

Зміна регуляторної бази сприяло не тільки посилення платоспроможності страхо-

вих компаній, але і поліпшення результативності їх інвестиційної політики. Так за 2019 рік страховики отримали інвестиційний дохід в розмірі 2,4 млрд грн, в т.ч. близько 1,4 – це відсотки за депозитами і понад 720 млн грн – дохід по облігаціях. Щодо 2018 року прибут-

ковість інвестицій страховиків в 2019 році збільшилася на 20,2% або на 405 млн грн, при цьому прибутковість облігації зросла на 23,6% або на 138 млн грн, а депозитів – на 19,7% або 235 млн грн (таблиця 2).

Т а б л и ц я 2

Структура розміщення активів страховиків, 2019 р.

№	Показник	На 30.09.2019, млн. грн.	На 31.12.2019, млн. грн.	Зміни, %
1	Грошові кошти на поточних рахунках	2 991,0	2 853,4	-4,6%
2	Банківські вклади (депозити)	12 463,3	12 338,8	-1,0%
3	Банківські метали	8,1	30,5	276,5%
4	Нерухоме майно	2 607,6	2 922,5	12,1%
5	Акції	111,4	114,6	2,9%
6	Облігації	514,8	637,6	23,9%
7	Цінні папери, що емітуються державою	7 404,6	7 885,6	6,5%
8	Права вимоги до перестраховиків	4 620,9	5 248,6	13,6%
9	Інвестиції в економіку України	93,3	1 187,4	1172,7%
10	Кредити страхувальникам-громадянам	16,2	17,5	8,0%
11	Довгострокові кредити для житлового будівництва	0,2	0,2	0,0%
12	Готівка в касі	10,1	12,9	27,7%
13	Транспортне страхове бюро України	2 122,3	2 360,9	11,2%
14	Непрострочена дебіторська заборгованість	4 676,0	7 857,4	68,0%
15	Відстрочені аквізиційні витрати (які не є прийнятним активом)	1 319,6	1 602,0	21,4%
16	Разом прийятних активів	37 642,3	43 466,1	15,5%
17	Частка прийятних активів в загальних активах,%	63,3	68,5	8,2%

Джерело: розроблено автором на підставі [13; 14]

Основні регуляторні зміни, які відбулися в структурі і змісті страхового ринку України [15]:

– введено електронний поліс обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (укладено понад 140 тис договорів);

– вдосконалено звітність страховиків і переведена її подача в Національній комісії фінансових послуг виключно в електронній формі, що сприятиме скороченню часу обробки звітності та підвищувати ефективність пруденційного нагляду;

– введено звіт актуарія, а також істотно оновлена Методика формування страхових резервів за видами страхування іншими, ніж страхування життя, що сприятиме адекватному приведення страхових резервів у відповідність з прийнятими зобов'язаннями;

– створені правові передумови використання іноземної валюти на ринку страхування життя;

– посилений нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами;

– введено фінансове забезпечення обов'язкового аудиту (затверджений типовий договір добровільного страхування цивільно-правової відповідальності суб'єкта аудиторської діяльності перед третіми особами, тобто створений перший прецедент відмови від обов'язкового страхування шляхом запровадження страхування у формі обов'язкового умови для здійснення певного виду підприємницької діяльності, зокрема проведення обов'язкового аудиту);

– введені вимоги до методики розрахунку викупної суми за договором страхування

життя, що сприятиме забезпеченню прав та інтересів споживачів [16].

На сьогодні страховики забезпечують не тільки доступність страхових послуг для різноманітних клієнтських категорій і розширюють експансію в регіонах країни (відкрито 33 філії), але створюють нові робочі місця з податковими відрахуваннями, в т.ч. до місцевих бюджетів. Зокрема, страховики за 2019 рік сплатили податку на прибуток в розмірі близько 1,2 млрд грн, що на 11,3% або на 119 млн грн. більше ніж у 2018 році [15].

У 2019 року страхові компанії продемонстрували активне зростання надання послуг населенню, а також підприємствам малого і середнього бізнесу. Зокрема, надходження страхових платежів від населення склали з ризикового страхування близько 14,6 млрд грн, що на 14,9% або 1,9 млрд грн. більше ніж за 2018 рік. Страхові виплати населенню і підприємствам за 2019 рік склали 12,9 млрд грн., Що 22,1% або на 2,3 млрд грн. більше показника за попередній рік.

В результаті регуляторного впливу та під впливом кон'юнктури ринку страхові компанії розмістили 35% на депозитах в державних банках, 38% - в банках з іноземним капіталом, а ризики своїх клієнтів в самих надійних перестраховальників переважно з таких країн як Німеччина, Швейцарія, Австрія, Великобританія, Польща, США [12].

У 2020 р. Національна комісія фінансових послуг прогнозує зосередження уваги на вирішенні завдань, спрямованих на вдосконалення державного регулювання в частині проведення фінансового моніторингу, врегулювання операцій перестраховування, посилення заходів впливу до проблемних і неплатоспроможним страховикам, врегулювання при передачі страхового портфеля, проведення стрес-тестування страховиків, встановлення вимог до аудиторських звітів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищенаведеного, держава має наразі вжити ряд заходів, спрямованих на розвиток попиту на страхування. На перспективу в 5-7 років доцільно передати роль основних драйверів розвитку ринку поставлений і обов'язкових видів страхування. Страхування повинно стати одним з найважливіших елементів промислової і торговельної політики держави, в тому числі в сфері підтримки малого бізнесу, субсидування окремих галузей економіки, захисту власних фінансових інтересів держави. Фактором, що

забезпечує зростання страхового ринку з боку пропозиції, повинно стати підвищення капіталізації національних страховиків. У цих умовах особливої нагальності набудуть субординовані кредити та заходи щодо стимулювання рефінансування прибутку страхових компаній.

Після відновлення докризового обсягу попиту на страхування потреба української страхової галузі в капіталі буде стрімко рости. При цьому якщо ніяких заходів вжито не буде, недостатньою рівень капіталізації страхової галузі стане основним фактором, що стримує розвиток страхового ринку, і призведе до зростання частки внесків, переданих у перестраховування за кордон.

Література

1. Акімова Л.М. Сучасний стан та проблеми розвитку страхового ринку в Україні. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 40. С. 475–481.
2. Фурман В.М. Особливості та сутність страхового ринку. *Фінанси України*. 2005. № 4. С. 126–131.
3. Слободянюк О.В. Страховий ринок у категоріях інституціональних теорій. *Економіка та держава*. 2016. №2. С. 61–64.
4. Гаманкова О.О. *Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія*. Київ: КНЕУ, 2009. 283 с.
5. Шірінян Л.В. Вплив розмірів страхових компаній на ефективність діяльності і розподіл на ринку страхових послуг в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2011 №4. С.97-105
6. Марценюк-Розарьонова О. В., Бондар А. В. Аналіз фінансового потенціалу страхової компанії та механізму його формування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 61–65.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. / Відп. С.В. Мочерний ред. Київ: Видавничий центр "Академія", 2002. 952 с.
8. Колобов А.А. Омельченко И.Н., Орлов А.И. *Менеджмент высоких технологий. Интегрированные производственно-корпоративные структуры: организация, экономика, управление, проектирование, эффективность, устойчивость*. Москва: Издательство "Экзамен", 2008. 621 с.
9. Залетов А. Отчет международного перестраховщика Swiss Re. URL: <https://interfax.com.ua/> (Дата звернення: 12.01.2020 р.)

10. Тарасенко І. О. Динамічний аналіз потенціалу підприємства в системі управління сталим розвитком. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 21. С. 36-40.

11. Про затвердження Програми розвитку страхового ринку України на 2001 - 2004 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2001 р. № 98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення: 13.01.2020 р.)

12. Competition and related regulation issues in the insurance industry. URL: <http://www.oecd.org/daf/clp> (Дата звернення: 15.01.2020 р.)

13. Статистика страхового ринку України. URL: <http://www.forinsurer.com> (Дата звернення: 12.02.2020 р.)

14. Богута Н. Рейтинг страхових компаній – 2019. URL: <http://dengi.ua/archive/articles/311020-Rejting-strahovyh-kompanij-2019> (Дата звернення: 02.01.2020 р.)

15. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://www.nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug> (Дата звернення: 17.01.2020 р.)

16. Kendall M.G. *Rank Correlation Methods*. N.Y.: Heffner Publ.Go., 1995. 196 p.

References

1. *Akimova, L.M.* (2014). The current state and problems of development of the insurance market in Ukraine. *Public administration efficiency*, 40, 475–481.

2. *Furman, V.M.* (2005). Features and essence of the insurance market. *Finance of Ukraine*, 4, 126–131.

3. *Slobodyanyuk, O.V.* (2016). Insurance market in the categories of institutional theories. *Economy and the state*, 2, 61–64.

4. *Gamankova, O.O.* (2009). Insurance market of Ukraine: theory, methodology, practice: monograph. Kyiv: KNEU, 283.

5. *Shirinyan, L.V.* (2011). Influence of size of insurance companies on efficiency of activity

and distribution in the market of insurance services in Ukraine. *Economics and forecasting*, 4, 97-105.

6. *Martseniuk-Rosaryonova, O.V. & Bondar, A.V.* (2018). Analysis of the financial potential of an insurance company and the mechanism of its formation. *Investment: practice and experience*, 22, 61–65.

7. *Mocherniy, S.V.* (2002). The Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol. 3. Kyiv: Academia Publishing Center, 952.

8. *Kolobov, A.A. Omelchenko, I.N., Orlov, A.I.* (2008). High technology management. Integrated production and corporate structures: organization, economy, management, design, efficiency, sustainability. Moscow: "Exam" Publishing House, 621.

9. *Zaletov, A.* (2020). Report of the International Reinsurer Swiss Re. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/> (Accessed: 01/12/2020)

10. *Tarasenko, I.O.* (2009). Dynamic analysis of enterprise potential in the system of sustainable development management. *Investment: practice and experience*, 21, 36–40.

11. On approval of the Program of development of the insurance market of Ukraine for 2001 - 2004: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.02.2001 No. 98. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed: 01/13/2020)

12. Competition and related regulation issues in the insurance industry. Retrieved from: <http://www.oecd.org/daf/clp> (Accessed: 01/15/2020)

13. Statistics of the Ukrainian insurance market. Retrieved from: <http://www.forinsurer.com> (Accessed: 02/12/2020)

14. *Boguta, N.* Rating of insurance companies – 2019. Retrieved from: <http://dengi.ua/archive/articles/311020-Rating-strahovyh-kompanij-2019> (Accessed: 02/01/2020)

15. Official site of the National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets. Retrieved from: <http://www.nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug> (Accessed: 01/17/2020)

16. *Kendall, M.G.* (1995). *Rank Correlation Methods*. N.Y.: Heffner Publ.Go., 196.

Стаття надійшла до редакції : 01.02.2020 р.

Стаття прийнята до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Формування динамічного потенціалу страхового ринку України / Г. С. Ліхоносова // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 49–56.

УДК 336.73

JEL Classification: Q18, F65

КОСТИРКО Л. А.¹, СОЛОМАТИНА Т. В.²

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ АГРОБІЗНЕСУ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.08

Постановка проблеми. Стаття присвячена аналізу тенденцій розвитку кредитних спілок та обґрунтуванню науково-практичних рекомендацій щодо зростання фінансового потенціалу кредитних спілок у системі розвитку малих форм агробізнесу. *Мета статті* – розробка теоретичних основ і практичних рекомендацій щодо зростання фінансового потенціалу кредитних спілок у системі розвитку малих форм господарювання в аграрній сфері. *Об'єкт дослідження* – фінансовий потенціал кредитних спілок. *Методи, використані в дослідженні:* узагальнення, порівняння, логічно-змістовний, наукового пізнання, індукції, аналізу. *Гіпотеза дослідження:* аналітична оцінка тенденцій розвитку кредитних спілок для визначення можливостей залучення коштів для малих форм агробізнесу. *Виклад основного матеріалу.* Проаналізовано динаміку кількості кредитних спілок, чисельності охоплених ними осіб, обсягів капіталу, кредитно-депозитного портфеля, ризиків діяльності, як загалом, так і в рамках всеукраїнської асоціації. Надано критичну оцінку правового статусу і пруденційного регулювання, визначено їх вплив на розкриття фінансового потенціалу кредитних спілок та їх переваги для малих форм агробізнесу: представництво в регіонах із розвинутим сільськогосподарським виробництвом, територіальна доступність, можливість для особистих підсобних і фермерських господарств отримати невеликі за обсягом суми кредиту на тривалий термін. *Оригінальність та практичне значення* полягає у розробці рекомендацій щодо підтримки кредитними спілками діяльності малих форм господарювання в аграрній сфері. *Висновки дослідження:* Кредитні спілки (КС) мають значні конкурентні переваги перед банками на рівні споживчого кредитування та кредитування сільських товаровиробників. Тому, залучення вільних коштів кредитних спілок відіграє важливу роль у розвитку малих форм господарювання в аграрній сфері.

Ключові слова:

фінансовий потенціал, кредитні спілки, малі форми, агробізнес, кредитно-депозитний портфель, кредитування, регулювання.

THE FINANCIAL POTENTIAL OF CREDIT UNION IN THE SYSTEM OF DEVELOPMENT OF SMALL FORMS OF AGRIBUSINESS

Formulation of problem. The article is focused on the analysis of trends of development of credit unions and the basis for scientific and practical recommendations regarding increasing the financial potential of credit unions in system of development of small forms of agrarian business. *The aim of research* is the development of theoretical aspects and practical recommendations regarding increasing the financial potential of credit unions in system of development of small forms of governance in agrarian area. *The object of the research* is the financial potential of credit unions. *Methods, used in research:* generalization, comparison, logical and informative, scientific knowledge, induction, analysis. *The hypothesis of the research:* analytical evaluation of development trends of credit unions for identification of the feasibility of fund-raising for small forms agrarian business. *The statement of basic materials.* The dynamics of quantity of credit unions, the number of persons included by them, the amount of capital, loan and deposit portfolio, risks of activity is analysed as a whole and in the frames of all-Ukrainian association. The critical estimation of le-

¹ **Костирко Лідія Андріївна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси та банківська справа», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Kostyrko Lydia, Doctor of Economic Sciences, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-3447-2343

e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com

² **Соломатина Тетяна Василівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси та банківська справа», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Solomatina Tetyana, Associate Professor, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1949-3277

e-mail: t.solomatina@i.ua

gal status and prudential regulation is provided, their influence on the disclosure of financial potential of credit unions and their advantages for small forms of agrarian business as representation in regions with developed agricultural production, territorial accessibility, the opportunity of to give modest amounts of credit sums for a long term for household plots and farms is determined. *The originality and practical significance of the research* is the development of recommendations regarding support for small forms of governance in agrarian area by credit unions. *Conclusions and perspectives of further researches*. Credit unions (CU) have significant competitive advantages over banks at the level of consumer loans and credit for rural commodity producers. Therefore, free fund-raising of credit unions will play an important role in the development of small forms of governance in agrarian area.

Key words:

financial potential, credit unions, small forms, agrarian business, loan and deposit portfolio, credit, regulation.

ФИНАНСОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КРЕДИТНЫХ СОЮЗОВ В СИСТЕМЕ РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ФОРМ АГРОБИЗНЕСА

Постановка проблемы. Статья посвящена анализу тенденций развития кредитных союзов и обоснованию научно-практических рекомендаций касательно роста финансового потенциала кредитных союзов в системе развития малых форм агробизнеса. *Цель статьи* - разработка теоретических основ и практических рекомендаций касательно роста финансового потенциала кредитных союзов в системе развития малых форм хозяйствования в аграрной сфере. *Объект исследования* - финансовый потенциал кредитных союзов. *Методы, использованные в исследовании:* обобщение, сравнение, логически-содержательный, научного познания, индукции, анализа. *Гипотеза исследования:* аналитическая оценка тенденций развития кредитных союзов для определения возможностей привлечения средств для малых форм агробизнеса. *Изложение основного материала.* Проанализирована динамика количества кредитных союзов, численности охватываемых ими лиц, объемов капитала, кредитно-депозитного портфеля, рисков деятельности, как в целом, так и в рамках всеукраинской ассоциации. Дана критическая оценка правового статуса и пруденциального регулирования, определено их влияние на раскрытие финансового потенциала кредитных союзов и их преимущества для малых форм агробизнеса: представительство в регионах с развитым сельскохозяйственным производством, территориальная доступность, возможность для личных подсобных и фермерских хозяйств получить небольшие по объему суммы кредита на длительный срок. *Оригинальность и практическое значение* состоит в разработке рекомендаций по поддержке кредитными союзами деятельности малых форм хозяйствования в аграрной сфере. *Выводы исследования:* кредитные союзы (КС) имеют значительные конкурентные преимущества перед банками на уровне потребительского кредитования и кредитования сельских товаропроизводителей. Поэтому привлечения свободных средств кредитных союзов будет играть важную роль в развитии малых форм хозяйствования в аграрной сфере.

Ключевые слова:

финансовый потенциал, кредитные союзы, малые формы, агробизнес, кредитно-депозитный портфель, кредитование, регулирование.

Постановка проблемы. Кредитна система складає важливу частину будь-якої розвинутої сучасної економіки та відіграє суттєву роль в її функціонуванні. Основними елементами кредитного ринку є банківські установи і небанківські фінансові установи. Важливе місце в кредитній системі країн світу посідає фінансово-кредитна кооперація, представлена кооперативними банками, ощадно-позичковими та кредитними кооперативами і товариствами, кредитними спілками тощо.

В умовах банківсько-орієнтованої фінансової системи України на частку банківської сфери припадає більш ніж 80%

фінансових трансакцій. Банківські установи висувають високі вимоги до кредитування суб'єктів агроєкономіки: банк землі більше 500 га, сума кредиту – більше 100 тис. грн., вартість застави має перевищувати суму кредиту у 2-3 рази [1, с. 104]. Кредитні спілки (КС) мають досить значні конкурентні переваги перед банками на рівні споживчого кредитування та кредитування сільських товаровиробників, проте їх фінансовий потенціал в Україні на сьогодні розкрито недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування кредитних спілок як джерела фінансування підприємств аграрного сектора економіки

знаходяться в центрі уваги багатьох учених. У працях Добровольської О. В., Катан Л. І., Кібенко К. С., Клименко В. І., Косюги В. В., Крот Л. М., Левандовської А. В., Орлова О. В. досліджується економічна сутність кредитних спілок як особливої форми сільськогосподарської кредитної кооперації, їх конкурентоспроможність, особливості кредитно-депозитного портфеля, ризики функціонування, засади пруденційного регулювання. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати недостатню увагу до галузевих аспектів фінансування кредитними спілками національної економіки.

Мета статті полягає у розробці теоретичних основ і практичних рекомендацій щодо зростання фінансового потенціалу кредитних спілок у системі розвитку малих форм господарювання в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки» [2]. Таким чином, кредитні спілки в Україні визнані неприбутковою організацією, а не кооперативом, що стримує їх розвиток в системі кредитної кооперації. Оскільки поняття «кооперативні засади» чітко не прописані, то за своїм статусом кредитні спілки тяжіють до фінансових установ. Кредитна спілка поєднує в собі функції, які притаманні, з одного боку, установам банків, а з іншого — фінансовим небанківським інституціям.

Кредитні спілки залучають кошти та надають кредити тільки своїм членам. Їх перевагами є: задоволення потреб сільськогосподарських виробників в дрібному кредиті; близькість знаходження кредитора до позичальника; підвищення матеріальної зацікавленості членів кооперативу в результатах своєї праці; підвищення соціального становища вкладників; зменшення витрат кредиторів та позичальників, а також неплатежів за боргами кооперативу; створення за ініціативою самих селян; здійснення діяльності не тільки з кредитуванням, а й з обслуговування інших потреб селян; розширення первинних сільських кредитних кооперативів до регіональних кредитних організацій [3; 4]. Актив-

ну діяльність зі створення кредитних спілок, які обслуговують особисті підсобні та фермерські господарства, проводять підприємства споживчої кооперації та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Діяльність кредитних спілок сприяє збільшенню обсягів сільськогосподарського виробництва, особливо в тваринництві, яке здійснюється в основному в рамках дрібно-товарних господарств.

Перспективним напрямком діяльності кредитних спілок на селі є фінансування розвитку зеленого туризму в частині поліпшення громадського та приватного житлового фонду, місцевої інфраструктури доріг, утримання та будівництва мереж водопостачання і каналізації, відновлюваних джерел енергії; забезпечення зайнятості селян, які надають послуги з перевезення, харчування, розміщення туристів, пристосовуючи власні будинки під міжнародні стандарти тощо [5, с. 89].

Система кредитної кооперації України має розгалужену територіальну інфраструктуру, через її осередки фінансуються суб'єкти господарювання різних галузей національної економіки, але близько третини позичальників проживає у сільській місцевості і представлена особистими селянськими і фермерськими господарствами. Сільські кредитні спілки надають фінансові послуги сільським мешканцям із невеликими доходами та невисоким рівнем життя, дрібним підприємцям, а також сільськогосподарським товаровиробникам, доступ яких до ресурсів банківської системи є ускладненим [6, с. 83]. Як специфічна форма організації фінансової взаємодопомоги, кредитна спілка об'єднує громадян за професійною, територіальною чи іншою ознакою, яка вказується в статуті і є визначальною при прийнятті її нових членів.

Станом на 01.10.2019 року у Державному реєстрі фінансових установ зареєстровано 348 кредитних спілок, у т.ч. у територіальному розділі найбільша їх кількість припадає на м. Київ та Київську область – 39 (11,2%); друге місце поділяють Луганська область – 31 (8,9%) та Донецька область – 28 (8%); третє місце – Харківська область – 22 (6,3%) та Львівська область – 20 (5,7%) [7]. Станом на 01.10.2019 року учасниками Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС) є 76 кредитних спілок (КС) [8], в т.ч. 38 із них (50%) знаходяться у Західному регіоні, 18 КС (24%) у Східному регіоні, 17

КС (22%) у Центральному регіоні і лише 3 КС (4%) у Південному регіоні.

У табл. 1 наведено показники діяльності кредитних спілок України, у т.ч. об'єднаних у ВАКС.

Т а б л и ц я 1

Показники розвитку кредитних спілок в Україні

Показник	2016	2017	2018	2019	2019/2016	
					приріст	темп приросту
Всього						
Кредитні спілки, од.	462	378	358	348	-114	-24,68
млн грн.						
Вклади членів кредитної спілки	831,8	937,0	1045,7	1149,1	317,3	38,15
Активи	2032,5	2169,8	2218,4	2441,1	408,6	20,10
Кредитний портфель	1799,5	1902,3	2018,0	2267,3	467,8	26,00
Капітал	1044,4	1062,5	977,1	1106,1	61,7	5,91
Частка прострочених кредитів, %	20,5	18,2	17,5	17,0	-3,5	-17,07
Члени кредитних спілок, тис. осіб, у т. ч.	642,9	564,1	479,0	465,2	-177,7	-27,64
вкладники	41,1	21,7	17,6	20,3	-20,8	-50,61
позичальники	148,6	134,3	148,6	119,9	-28,7	-19,31
Питома вага, %						
- вкладники	6,4	3,8	3,7	4,4	-2	-31,25
- позичальники	23,1	23,8	31,0	25,8	2,7	11,69
Всеукраїнська академія кредитних спілок (ВАКС)						
Кредитні спілки	86	82	79	76	-10	-11,63
млн грн.						
Вклади членів кредитної спілки	348,4	411,6	476,0	526,5	178,1	51,12
Активи	691,7	783,8	866,1	953,0	261,3	37,78
Кредитний портфель	633,0	706,9	803,2	895,9	262,9	41,53
Капітал	295,4	317,6	320,9	344,8	49,4	16,72
Частка прострочених кредитів	16,6	15,4	13,9	12,4	-4,2	-25,30
Члени кредитних спілок, тис. осіб, у т. ч.	288,7	268,5	234,8	216,4	-72,3	-25,04
вкладники	14,2	13,9	62,8	12,8	-1,4	-9,86
позичальники	73,4	68,5	10,8	60,4	-13	-17,71
Питома вага, %						
- вкладники	4,9	5,2	26,7	5,9	1	20,41
- позичальники	25,4	25,5	4,6	27,9	2,5	9,84
Питома вага ВАКС						
Кредитні спілки	18,6	21,7	22,1	21,8	3,2	17,20
Члени кредитних спілок	44,9	47,6	49,0	46,5	1,6	3,56
Активи	34,0	36,1	39,0	39,0	5	14,71
Капітал	28,3	29,9	32,8	31,2	2,9	10,25

Джерело: побудовано авторами за даними [7; 8]

У 2003 р. було створено Всеукраїнську асоціацію кредитних спілок (ВАКС) з метою представництва, захисту інтересів своїх членів та обслуговування їх на регіональному рівні. ВАКС об'єднує найбільш потужні установи: її питома вага у кількості кредитних спілок становить у 2019 р. 21,8%, у кількості членів кредитних спілок – 46,5%, в активах і капіталі – відповідно 39,0% і 31,2%.

Протягом 2016-2019 рр. кількість кредитних спілок скоротилася із 462 од. до 348 од., або на 24,68%, а членів ВАКС – із 86 од. до 76 од., або на 11,63%. Вартісні показники діяльності кредитних спілок зросли, проте ВАКС більшими темпами: депозитний портфель - 51,12% проти 38,15%, активів - 37,78% проти 20,10%, кредитного портфеля - 41,53% проти 26,00%, капіталу - 16,72% проти 5,91%.

Негативною ознакою є відставання темпів зростання капіталу від інших вартісних показників, що свідчить про зменшення його достатності. Позитивною ознакою є скорочення частки прострочених кредитів: по всім кредитним спілкам – із 20,5% до 17,0%, по членам ВАКС – із 16,6% до 12,4%.

У 2019 р. членами кредитних спілок було 465,2 тис. осіб, у т.ч. 4,4% із них були вкладниками, 25,8% - позичальниками. Членами кредитних спілок – учасників ВАКС є 216,4 тис. фізичних осіб, з яких 60,4 тис. осіб (27,9%) мають діючі кредитні договори; 12,8 тис. осіб (5,9%) володіють залишками на депозитних рахунках, що сумарно складає третину. Тобто, участь переважної більшості членів КС (2/3 їх загального складу) є формальною.

Станом на 01.10.2019 р. кредити, надані членам кредитних спілок, становлять 2267,3 млн. грн., середній розмір кредиту на одного члена кредитної спілки, який має кредит, станом становить 18,9 тис. грн. Розподілення кредитів за інтервалами становить: до 10 тис. грн. – 15,7%, від 10 до 30 тис. грн. – 40,1%, від 30 до 50 тис. грн. – 7,6%, від 50 до 100 тис. грн. – 17,8%, від 100 до 500 тис. грн. – 11,9%, більше 500 тис. грн. – 6,9%.

Станом на 01.10.2019 р. основу кредитного портфеля кредитних спілок України становлять споживчі кредити (придбання автотранспорту, аудіотехніки, відео та побутової техніки, інші потреби) - 52,7%, на другому місці знаходяться житлові кредити (будівництво, ремонт та реконструкція житла) та кредити особистим селянським господарствам – відповідно 19,4% і 16,4%. Третє місце розділяють такі види кредитів: комерційні кредити – 7,8%, кредити фермерським господарствам – 3,7%,

Станом на 01.10.2019 р. основу кредитного портфеля ВАКС становлять споживчі кредити (придбання побутової техніки, оплата навчання, весілля, відпочинок, лікування) - 61%, на другому місці знаходяться житлові кредити (будівництво, ремонт та реконструкція житла) - 21%. Третє місце розділяють такі види кредитів: комерційні кредити - 7%, кредити фермерським господарствам - 7%, кредити особистим селянським господарствам - 4%.

Основу кредитного портфелю кредитних спілок України та ВАКС становлять дов-

гострокові кредити понад 12 місяців, на які приходится відповідно 56,5% і 58,8%, та середньострокові – терміном від 3-х до 12-ти місяців (42,2% і 40,7%). Частка короткострокових кредитів (до 3 міс.) є незначною – відповідно 1,3% і 0,5%.

Прикладом фінансової нестійкості є банкрутство наприкінці 2013 р. однієї з найбільших кредитних спілок в Луганській області «Айдар-кредит» (zareєстрованої у 2004 р.) [9]. Основна причина – махінації з фінансовою звітністю кредитної спілки, недостатній обсяг власного капіталу, вади наглядової діяльності з боку Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Протягом 2018-2019 рр. Нацкомфінпослуг здійснено ряд заходів, орієнтованих на удосконалення пруденційного регулювання кредитних спілок в частині: посилення вимог до платоспроможності кредитних спілок, обмеження їх ризиків під час здійснення операцій із фінансовими активами, затвердження методики розрахунку загальної вартості кредиту для споживача, реальної річної процентної ставки за споживчим кредитуванням, удосконалення правил здійснення депозитних операцій і методики оцінки кредитоспроможності позичальників, розробки плану відновлення фінансової стабільності кредитних спілок, встановлення вимог до формування резервів за операціями із фінансовими активами відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності [10]. З 1 липня 2020 року кредитні спілки переходять у сферу регулювання НБУ у зв'язку з прийняттям так званого Закону про «спліт» [11] (англ. *split* - розділення), який передбачає ліквідацію Нацкомфінпослуг та розподіл повноважень з регулювання фінансового ринку між НБУ та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

При визначенні доцільності отримання кредитних коштів, потенційний клієнт оцінює свою спроможність розрахуватися за кредитом та не залишитися у збитках. Тому, найчастіше, віддає перевагу банківському кредитуванню перед кредитуванням з кредитної спілки, бо вважає відсотки за кредитом останньої занадто високими [12]. Однією з найважливіших причин, які гальмують кредитування у кредитних спілках є високий рівень відсотків за кредитами (рисунок 1).

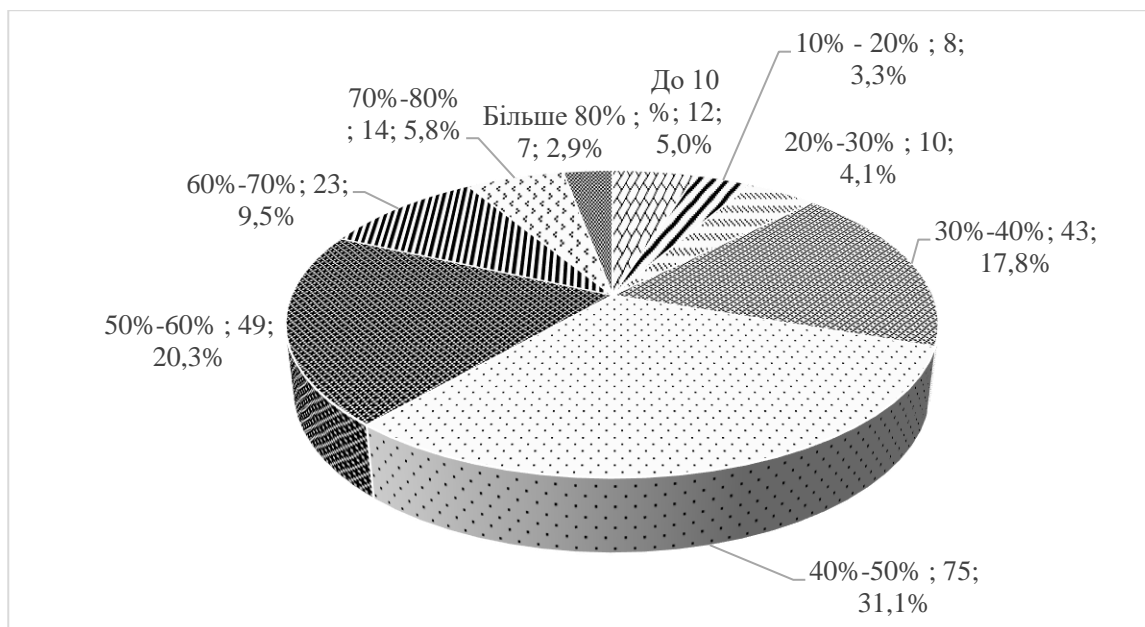

Рисунок 1 – Розподіл кредитних спілок за середньозваженими відсотковими ставками, 01.10.2019 р.

Джерело: розроблено авторами на підставі [7]

Середньозважені відсоткові ставки за кредитами кредитних спілок України значно варіюють. У майже третини підприємств (31,1%) вони знаходяться в інтервалі 40%-50%, у значній кількості підприємств (20,3%) вони є більш високими і знаходяться в інтервалі 50%-60%. Меншими вони є у 43 кредитних спілках (17,8%) і знаходяться в інтервалі 30%-40%. Найменші відсоткові ставки (до 10%), за якими здійснюється процес кредитування, мають 12 кредитних спілок (5,0%), найбільші (вище 80%) – 7 кредитних спілок (2,9%).

Зростання фінансового потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки забезпечуватиме розвиток маркетингової діяльності кредитних спілок: адаптація депозитних програм до умов незначних за розміром вкладів селян; пропозиція спеціальних кредитних продуктів, які відповідають вимогам ведення бізнесу у сільській місцевості; розробка процедур експертизи бізнес-планів, моніторингу стану використання і повернення позик; проведення активної інформаційно-роз'яснювальної роботи серед сільського населення, у т.ч. із залученням дорадчих служб, місцевих органів самоврядування [13].

Зміцненню фінансової стійкості кредитних спілок сприятиме впровадження скорингових механізмів в оцінку кредитоспроможності селян, які у стислі терміни дозволять

зробити висновки про імовірність дефолту позичальників, перспективи розвитку їх бізнес-проектів, побудувати прогноз грошових потоків із погашення кредиту [14, с. 101]. Розвитку кооперативного кредитного руху на селі сприятиме координація діяльності кредитних спілок під егідою Національної асоціації кредитних спілок України, створення єдиної моделі автоматизованої системи кредитного скорингу і централізованої бази даних на кшталт Бюро кредитних історій, що сприятиме зменшенню ризиків в системі кредитної кооперації і забезпечуватиме легший доступ до отримання кредитів для платоспроможних позичальників – дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Кредитні спілки в Україні мають статус неприбуткових установ і активно розвиваються протягом двадцятирічного періоду у зв'язку з прийняттям відповідного законодавства. Проте реалізацію їх фінансового потенціалу стримує юридична невизначеність засад діяльності як кооперативної організації, а також недоліки пруденційного регулювання. Прийняття законодавства про «спліт», посилення вимог до платоспроможності та достатності капіталу кредитних спілок матиме позитивний вплив на їх діяльність.

2. Вадами розвитку системи кредитних спілок є: нерівномірна дислокація за регіона-

ми; невелика кількість членів, а також їх частка, яка має реальні депозити (кредити); недостатній обсяг фінансових ресурсів, який не дозволяє задовольнити попит сільськогосподарських товаровиробників на кредити, значна диференціація обсягів кредитів і рівня процентних ставок за ними, фінансова нестійкість.

3. Перевагами кредитних спілок для малих форм агробізнесу є: представництво в регіонах із розвинутим сільськогосподарським виробництвом, територіальна доступність, можливість для особистих підсобних і фермерських господарств отримати невеликі за розміром суми кредиту на тривалий термін. Стратегічний потенціал розвитку кредитних спілок пов'язаний із підтримкою не лише поточної діяльності особистих селянських та фермерських господарств, але і з фінансуванням інноваційно-інвестиційних проектів.

Метою подальших досліджень є обґрунтування механізмів банківського фінансування стратегічного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки.

Список літератури:

1. Добровольська О. В. Сучасний стан та проблеми розвитку кредитних спілок в аграрній сфері України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2015. Вип. 11(2). С. 104-107.

2. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14> (дата звернення : 10.01.2020 р.)

3. Катан Л. І., Косяга В. В., Добровольська О. В. Економічна сутність кредитної спілки як особливої форми сільськогосподарської кредитної кооперації. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.* 2015. № 1. С. 6-10.

4. Клименко В. І., Кібенко К. С. Забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора національної економіки на основі потенціалу кредитних спілок. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки.* 2013. № 4. С. 39-44.

5. Орлов О. В. Участь кредитних спілок у розвитку зеленого туризму – вагомий фактор відродження сільських громад. *Науковий вісник Полтавського університету*

економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 84-91.

6. Крот Л. М. Кредитні спілки як джерело фінансування підприємств аграрного сектора економіки. *Агросвіт.* 2013. № 7. С. 79-84.

7. Підсумки діяльності кредитних спілок 2016-2019. URL: <https://www.nfp.gov.ua> (дата звернення : 11.01.2020 р.)

8. Зведені дані кредитних спілок-членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок 2016-2019. URL: <http://www.vaks.org.ua> (дата звернення : 12.01.2020 р.)

9. Крупный луганский кредитный союз «Айдар-кредит» не может рассчитаться с вкладчиками. *Мінфін.* 25 грудня 2013. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2013/12/51859/> (дата звернення : 08.01.2020 р.)

10. Річний звіт Нацкомфінпослуг, за 2018 рік. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/> (дата звернення : 09.01.2020 р.)f

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.09.2019 № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79> (дата звернення : 10.01.2020 р.)

12. Соломатіна Т.В. Оптимізація відсоткової ставки за кредитами у кредитних спілках. *Науковий вісник Луганського національного аграрного університету: Економічні науки: зб. наук. пр. / Луган. нац. аграр. ун-т. – Луганськ: Елтон-2, 2010. Вип. 10. С. 270-274.*

13. Левандовська А. В. Кредитні спілки та їх роль у фінансовому забезпеченні сільськогосподарського виробництва України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент.* 2008. № 1. С. 59-68.

14. Орлов О. В. Мінімізація кредитних ризиків у діяльності сільських кредитних спілок із використанням систем скорингу. *Вісник Полтавської державної аграрної академії.* 2015. № 4. С. 99-102.

References

1. *Dobrovolska, O. V.* (2015). The current state of the problem and development of credit loans in the agricultural sector of Ukraine.

Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade, 11(2), 104-107.

2. About credit unions (Law of Ukraine No. 2908-III of 20.12.2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14> (accessed 01 March 2019). (in Ukrainian)

3. *Katan, L. I. & Kosiuha, V. V. & Dobrovolska, O. V.* (2015). Economic essence of the credit union as a special form of agricultural credit cooperation. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade, 1, 6-10.

4. *Klymenko, V. I. & Kibenko, K. S.* (2013). Ensuring innovative development of the agricultural sector of the national economy based on the potential of credit unions. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade, 4, 39-44.

5. *Orlov, O. V.* (2016). The involvement of credit unions in the development of green tourism is a significant factor in the revival of rural communities. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade, 2, 84-91.

6. *Krot, L. M.* (2013). Credit unions as a source of financing for agricultural enterprises. Agro-world, 7, 79-84.

7. Summary of the activities of credit unions (2016-2019). Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua> (accessed 01 March 2019).

8. Summary data of credit unions-members of All-Ukrainian Association of Credit Unions (2016-2019). Retrieved from:

<http://www.vaks.org.ua> (accessed 01 March 2019).

9. The large Lugansk credit union “Aidar-credit” cannot pay off its depositors (2013). *Minfin*. Retrieved from: <https://minfin.com.ua/en/2013/12/25/851859/> (accessed 01 March 2019).

10. Annual report of the National Commission, which is sovereign to regulate the sphere of financial services (2018). Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/files/> (accessed 01 March 2019).

11. On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding Improvement of Functions in State Regulation of Financial Services Markets (Law of Ukraine No. 79-IX of 12.09.2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7>

12. *Solomatina, T. V.* (2010). Optimization of the interest rate on loans in credit unions. Bulletin of the Lugansk National Agrarian University. Scientific Bulletin of Lugansk National Agrarian University, 10, 270-274.

13. *Levandovska, A. V.* (2008). Credit unions and their role in financial support of agricultural production in Ukraine. Bulletin of the Eastern European University of Economics and Management. Series: Economics and Management, 1, 59-68.

14. *Orlov, O. V.* (2015). Minimizing credit risk in rural credit unions using scoring systems. Bulletin of Poltava State Agrarian Academy, 4, 99-102.

Стаття надійшла
до редакції : 18.01.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 27.02.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Костирко Л. А. Фінансовий потенціал кредитних спілок у системі розвитку малих форм агробізнесу / Л. А. Костирко, Т. В. Соломатіна // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 57–64.

УДК 336.22

JEL Classification: G28

КОНОНЧУК И. А.¹, ПРИГОДИЧ И. А.², КИЕВИЧ А. В.³ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ
В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.09

Постановка проблемы. Проблемы применения налоговых льгот выступают одной из самых противоречивых и спорных в архитектуре построения налоговой системы государства. Многоликость восприятия их необходимости, направленности, выбора приоритетов, условий реализации и других не менее сложных элементов системы налоговых льгот породило множество вопросов, на которые теория и практика налогообложения не в состоянии однозначно ответить. *Цель статьи* – исследовать особенности применения налоговых льгот в Республике Беларусь, а также определить эффективность их применения. *Объект исследования* – особенности и практические процедуры установление налоговых льгот в Республике Беларусь. *Методы, использованные в исследовании.* Применение метода индукции позволило обозначить направления совершенствования процедур определения эффективности применения налоговых льгот. *Гипотеза исследования.* Негативная тенденция эффективности налоговых льгот частично связана с ограничивающими объективными факторами. *Изложение основного материала.* Реализация экономической функции налогов, на наличие которой указывает всеобъемлющий характер налогов, предполагает использование в ткани налогообложения рычагов или налоговых льгот в различных формах. И несмотря на наличие множества негативных порождений налоговых льгот (искажающее влияние на распределение ресурсов, нерациональность структуры налоговой нагрузки, увеличение расходов на налоговое администрирование), государства активно их используют в качестве инструмента решения социально-экономических задач. Огромное количество льгот, характерных для налоговой системы Республики Беларусь, предусмотренных различными нормативно-правовыми актами, предопределило необходимость их корректировки и оценки их эффективности. В статье рассмотрены отдельные преференции налогового характера, предоставляемые в целях поддержки и развития приоритетных для страны направлений и сфер деятельности. *Оригинальность и практическое значение.* Исследование особенностей особых режимов налогообложения, применяемых субъектами малого и среднего бизнеса, организациями сельского хозяйства, позволило резюмировать, что при низкой рентабельности плательщиков построение налоговых отношений на их основе не выступает условием сокращения налоговых обязательств. *Выводы.* Для повышения эффективности упрощенной системы налогообложения с позиций минимизации налоговой нагрузки на плательщиков предложено снижение действующих налоговых ставок. Всесторонняя государственная поддержка IT-сферы, в том числе в виде налоговых льгот, позволила резидентам ПВТ значительно повысить уровень прибыльности и обеспечить расширение возможностей их роста.

Ключевые слова:

налоговые льготы, упрощенная система налогообложения, единый налог, IT-сфера, сельское хозяйство, малый бизнес.

¹ **Конончук Ирина Анатоліївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси», Полеський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Kononchuk Irina, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department Polesky state University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0003-2734-2812

e-mail: i_kononchuk@mail.ru

² **Пригодич Ирина Олександрівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Фінанси», Полеський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Prigodich Irina, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department Polesky state University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-7249-4690

e-mail: Prigodich.Ira@yandex.ru

³ **Киевич Александр Владимирович**, д-р екон. наук, професор кафедри «Фінанси», Полеський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Kievich Aleksandr, Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Finance Department Polesky state University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0003-4249-7644

e-mail: a.v.kievich@yandex.ru

EFFECTIVENESS OF TAX BENEFITS IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Formulation of the problem. The problems of applying tax benefits are one of the most controversial and controversial in the architecture of building the tax system of the state. The multifaceted perception of their need, focus, choice of priorities, implementation conditions, and other equally complex elements of the system of tax benefits has given rise to many questions that the theory and practice of taxation are not able to unambiguously answer. *The purpose of the article* is to study the features of the application of tax benefits in the Republic of Belarus, as well as to determine the effectiveness of their application. *Object of study* - features and practical procedures for the establishment of tax benefits in the Republic of Belarus. *Methods used in the study.* The use of the induction method allowed us to identify areas for improving the procedures for determining the effectiveness of the application of tax benefits. *Research hypothesis.* The negative trend in the effectiveness of tax incentives is partly due to limiting objective factors. *Statement of the main material.* The implementation of the economic function of taxes, the existence of which is indicated by the comprehensive nature of taxes, involves the use of leverage or tax benefits in various forms in the fabric of taxation. And despite the presence of many negative effects of tax benefits (a distorting effect on the distribution of resources, irrationality of the structure of the tax burden, an increase in tax administration costs), states actively use them as a tool for solving socio-economic problems. The huge number of benefits characteristic of the tax system of the Republic of Belarus provided for by various regulatory legal acts predetermined the need for their adjustment and assessment of their effectiveness. The article considers certain tax preferences that are provided in order to support and develop the country's priorities and areas of activity. *Originality and practical value.* The study of the peculiarities of special taxation regimes used by small and medium-sized businesses, agricultural organizations, allowed us to conclude that with low profitability of payers, the construction of tax relations based on them is not a condition for reducing tax obligations. *Conclusions.* To increase the efficiency of the simplified tax system from the standpoint of minimizing the tax burden on payers, it is proposed to reduce the existing tax rates. Comprehensive government support for the IT sector, including in the form of tax incentives, allowed HTP residents to significantly increase profitability and provide increased opportunities for their growth.

Key words:

tax incentives, simplified tax system, single tax, IT-sphere, agriculture, small business.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Постановка проблеми. Постановка проблеми. Проблеми застосування податкових пільг виступають однією з найбільш суперечливих і спірних в архітектурі побудови податкової системи держави. Багатогранність сприйняття їх необхідності, спрямованості, вибору пріоритетів, умов реалізації і інших не менш складних елементів системи податкових пільг породило безліч питань, на які теорія і практика оподаткування не в змозі однозначно відповісти. *Мета статті* – дослідити особливості застосування податкових пільг в Республіці Білорусь, а також визначити ефективність їх застосування. *Об'єкт дослідження* – особливості та практичні процедури встановлення податкових пільг в Республіці Білорусь. *Методи, використані в дослідженні.* Застосування методу індукції дозволило окреслити напрямки вдосконалення процедур визначення ефективності застосування податкових пільг. *Гіпотеза дослідження.* Негативна тенденція ефективності податкових пільг частково пов'язана з обмежуючими об'єктивними факторами. *Вклад основного матеріалу.* Реалізація економічної функції податків, на наявність якої вказує всеосяжний характер податків, передбачає використання в тканині оподаткування важелів або податкових пільг в різних формах. І незважаючи на наявність безлічі негативних породжень податкових пільг (що спотворює вплив на розподіл ресурсів, нерациональність структури податкового навантаження, збільшення витрат на податкове адміністрування), держави активно їх використовують як інструмент вирішення соціально-економічних завдань. Величезна кількість пільг, характерних для податкової системи Республіки Білорусь, передбачених різними нормативно-правовими актами, зумовило необхідність їх коригування та оцінки їх ефективності. У статті розглянуті окремі преференції податкового характеру, що надаються з метою підтримки і розвитку пріоритетних для країни напрямів і сфер діяльності. *Оригінальність і практичне значення.* Дослідження особливостей особливих режимів оподаткування, які застосовуються суб'єктами малого і середнього бізнесу, організаціями сільського господарства, дозволило резюмувати, що при низькій рентабельності платників побудова податкових відносин на їх основі не виступає умовою скорочення податкових зобов'язань. *Висновки.* Для підвищення ефективності спрощеної системи оподаткування з позицій мінімізації податкового навантаження на

платників запропоновано зниження діючих податкових ставок. Всебічна державна підтримка ІТ-сфери, в тому числі у вигляді податкових пільг, дозволила резидентам ПВТ значно підвищити рівень прибутковості і забезпечити розширення можливостей їх зростання.

Ключові слова:

податкові пільги, спрощена система оподаткування, єдиний податок, ІТ-сфера, сільське господарство, малий бізнес.

Постановка проблеми. Необходимость достижения заданных программой социально-экономического развития Республики Беларусь целей предопределило дальнейшее развитие налоговой системы страны в русле повышения ее эффективности и справедливости. Обозначенная задача требует оценки действующей системы налогового льготирования и результативности их применения, что включено в перечень мер реализации бюджетно-налоговой политики страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Поиском рецептов построения адекватной налоговой системы занимались исследователи многих теорий и концепций. Особого внимания заслуживают труды Р. Брейли и С. Майерса, Ю. Бриггема, А.В. Брызгалова, Дж.К. Ван Хорна, Е.С. Вылковой, Л.В. Дуканича, Ю.А. Лукаша, Б.А. Рагози, И.А. Майбурова, результаты исследований которых являются базовыми конструкциями становления налоговой системы. В фундаментальных научных трудах видных белорусских ученых (Василевская Т.И., Заяц Н.Е., Киреева Е.Ф., Шмарловская Г.А.) выработаны правила построения отечественной налоговой системы, учитывая особенности экономического развития страны. Однако вопросы применения налоговых льгот остаются открытыми в силу динамичности процессов развития, протекающих в государстве.

Цели статьи. Оценить результативность применения отдельных форм налоговых льгот в контексте стимулирования и повышения эффективности финансово-хозяйственной деятельности плательщиков.

Изложение основного материала исследования. Для налоговой системы Республики Беларусь характерно наличие множества налоговых льгот: по объектному и субъектному составу, элементным дифференциациям, территориальному признаку, сферам применения относительно видов экономической деятельности и другие. Льготы приобрели обязательный характер. Законодательство Республики Беларусь предоставило возможность применять различные преференции резидентам свободных экономических зон, Парка высоких технологий (ПВТ), Китайско-Белорусского индустриального парка, кроме того значительными налоговыми

льготами пользуются центры трансфера технологий, научно-технологические парки, инновационно-активные субъекты хозяйствования, субъекты малого бизнеса и другие плательщики. Налоговые льготы предусмотрены Налоговым кодексом, Декретами и Указами Президента, международными соглашениями и договорами, заключенными Республикой Беларусь с другими странами. Многочисленные исключения, требующие дополнительных разъяснений, которые усложняли и без того запутанное налоговое законодательство страны, потери бюджета в связи с недоплатой платежей без существенной отдачи, пессимистическое экономическое настроение плательщиков потребовало изменения подхода в конструкции льготирования. Поэтому ключевой задачей белорусской налоговой политики установили оптимизацию налоговых льгот.

Ежегодная корректировка налогового законодательства в плане пересмотра налоговых льгот не привела к существенным изменениям, разработку методики оценки их эффективности встроили в механизм реализации задач экономического развития государства.

При оценке налоговых льгот применяются различные показатели: величина налоговой нагрузки, сумма недоплативших налогов в связи с применением льгот, степень применения плательщиками преференций и другие. Попробуем оценить отдельные льготы, предоставляемые в Республике Беларусь по предусмотренным в стране приоритетным направлениям: ІТ-сфера, сельское хозяйство, малый и средний бизнес.

Эффективность государственной поддержки ІТ-сферы [1], включая налоговые преференции, подтверждают имеющиеся цифры: компании из 67 стран мира являются заказчиками Парка высоких технологий; за 2012-2016 гг. темпы роста отгруженной продукции превысили 5,5 раза; более 90 % производимого в Парке программного обеспечения идет на экспорт, из которого 43,2 % - в США, 20,3 % - на Кипр, практически половина – в страны Западной Европы, 5,9% – в Россию и СНГ; ПВТ обеспечивает более 85 % белорусского экспорта компьютерных услуг [2]. Позитивная тенденция роста качественных финансовых показателей деятельности важного инновационного

сектора Республики Беларусь - IT-сферы – сохранилась и в период мирового экономического кризиса [3], демонстрируя верный выбор государством отрасли государственной поддержки.

Резиденты Парка высоких технологий (ПВТ) пользуются многочисленными налоговыми льготами. Систему предоставляемых таким плательщикам налоговых льгот можно градировать по объектам обложения: прибыль; выплаты работникам; имущество.

Для резидентов ПВТ предусмотрены льготы в виде освобождения от налога на прибыль и применения пониженной ставки налога на прибыль. Так, от налога на прибыль освобождаются резиденты в части прибыли, полученной от деятельности по направлениям парка (разработка и внедрение информационно-коммуникационных и высоких технологий в

стране, реализация прав на результаты интеллектуальной деятельности, образовательная деятельность в сфере информационно-коммуникационных технологий и другие высокотехнологичные направления). Предоставление такой льготы в 2006 г., а в 2017г – продление права на ее применение и расширение необлагаемых налогом на прибыль направлений, вызвано необходимостью стимулирования роста высокотехнологичных производств как одного из фактора индустриального развития государства. Национальный статистический комитет опубликовал информацию об отдельных показателях деятельности резидентов ПВТ, которая позволяет оценить эффективность деятельности данного сегмента экономики Республики Беларусь (Таблица 1).

Т а б л и ц а 1

**Финансовые показатели деятельности резидентов ПВТ за 2012-2016 гг.,
млн руб. (в 2016 г. – тыс.руб.)**

Показатель	2012г.	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.
Выручка от реализации продукции	3111508	4718680	6800550	12482897	1794266
Прибыль до налогообложения	723984	1034394	1510896	3165456	339346
Чистая прибыль	715842	1028548	1506920	3157927	338042
Рентабельность продаж, %	25,0	26,2	27,2	27,4	26,3
Себестоимость реализованной продукции	2333715	3480503	4948037	9059031	1322448
Начисленная заработная плата	2066124	2970684	4349004	8705796	1260624
Доля заработной платы в себестоимости, %	88,5	85,3	87,9	96,1	95,3
Доля заработной платы в выручке, %	66,4	62,9	63,9	69,7	70,3

Источник: разработано авторами на основании [4]

Данные, приведенные в таблице 1, показывают, что чистая прибыль организаций-резидентов ПВТ за 2012-2016 гг. в номинальном исчислении увеличилась в 4,6 раз, обеспечивая наиболее высокие показатели прибыли по стране (в 2016 году каждый рубль полученной выручки обеспечивал 0,26 рубля прибыли). Используя общеустановленную ставку налога на прибыль в размере 18 % и данные по строке «прибыль до налогообложения», можно определить вклад льготы по налогу на прибыль в размер чистой прибыли – более 61 млн руб. в 2016 году (3,4 % полученной резидентами ПВТ выручки от реализации продукции).

Существенные налоговые льготы предоставлены Президентом по так называемым «зарплатным» налогам - обязательные страховые взносы не начисляются на выплаты работнику резидента ПВТ, которые превышают однократный размер средней заработной платы

работников в республике за месяц, предшествующий месяцу, за который должны быть уплачены обязательные страховые взносы (вместо пятикратной величины, применяемой в качестве ограничителя для начисления страховых взносов в Республике Беларусь). Учитывая трудоемкость данной сферы (расходы на заработную плату работникам в себестоимости продукции увеличились с 2012 года по 2016 год на 6,8 п.п. и составили 95,3 %, с одновременным изменением структуры выручки от реализации продукции в сторону роста в ее составе расходов на оплату труда (в 2016 году данный показатель поднялся до 70,3%), обременительно высокие тарифы обязательных страховых взносов в ФСЗН, данное налоговое послабление отвечает принципу эффективности налогообложения. Реализация экономической эффективности в налогообложении предполагает использование, в том числе налоговых льгот, в

качестве фактора, устраняющего либо минимизирующего искажающее воздействие налогов на выбор между направлениями деятельности. Рассматриваемая льгота обеспечивает получение дополнительной экономии по налоговым платежам в размере произведения разницы между выплатами, начисленными в пользу работников за исключением указанных в законодательстве выплатами, и среднемесячной заработной платой по республике, и ставки взносов. При прочих равных условиях изъятие из-под обложения значительной части вознаграждений работников позволило сократить затраты на более чем 300 млн руб., обеспечив аналогичный рост чистой прибыли и рентабельности продаж на 16,7 п.п.

Кроме того такая льгота имеет ярко выраженные характеристики справедливого налогообложения. При начисленной среднемесячной заработной плате работникам резидентов ПВТ, которая в 2016 году в 5,8 раз превышала среднереспубликанский уровень, номинально начисленные суммы обязательных платежей социального характера, практически не отличаются от таких выплат, выплачиваемых работодателями в стране в пользу своих работников.

Также резиденты вправе воспользоваться льготой по налогу на недвижимость в виде освобождения от налога объектов обложения, расположенных в пределах границ ПВТ. Учитывая экстерриториальный принцип регистрации резидентов, который позволяет использовать образовательный и научно-исследовательский потенциал всей Беларуси, лишь ограниченный круг плательщиков может воспользоваться данной льготой. Экономический эффект применения такого освобождения можно определить сокращением совокупной

суммы налогов, подлежащей к уплате в бюджет, определяемой как произведением величины налога на недвижимость, от уплаты которой освобожден плательщик, и коэффициента 0,82.

Не менее важным аспектом государственного стимулирования развития всей научно-технических разработок в стране, расширения экспорта и его роста в структуре реализации [5] видится в предоставлении права на применение освобождения от обложения НДС оборотов по реализации значительной части сделок, совершаемых резидентами ПВТ. Не смотря на наличие многочисленных недостатков освобождения от НДС [6], такая льгота позволяет повысить конкурентоспособность оказываемых услуг.

Через призму финансовых показателей ПВТ можно отметить, что налоговые льготы оказывают существенное стимулирующее воздействие на развитие в стране IT-сферы как приоритетного вида деятельности, внося существенный вклад в повышение ее значимости в различных аспектах.

На протяжении многих лет в целях налоговой поддержки сельскохозяйственных организаций налоговое законодательство предоставляло льготу в виде освобождения от обложения налогом на прибыль прибыли организаций от реализации производимой ими продукции растениеводства (за исключением цветоводства, выращивания декоративных растений), пчеловодства, животноводства и рыбоводства.

Статистические данные, представленные в Таблице 2, свидетельствуют о том, что такой льготой в 2015 году могло воспользоваться 78 % организаций сельского хозяйства, имеющие положительный финансовый результат в виде прибыли от реализации продукции.

Т а б л и ц а 2

Финансовые показатели организаций сельского хозяйства Республики Беларусь за 2012-2018 гг.

Показатель	2012г.	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.
Количество убыточных организаций, ед.	172	374	366	722	606	377	439
Удельный вес убыточных организаций в общем количестве организаций, %	5,2	11,0	11,3	22,0	18,0	11,7	13,6
Рентабельность продаж, %	14,7	4,0	5,9	1,1	2,7	6,9	4,3

Источник: разработано авторами на основании [4]

Кроме того, производители сельскохозяйственной продукции могли применять единый налог для производителей сельскохозяйственной продукции, ставка которого снижалась с 5 % до 3 %, а в последующем – до 1 % валовой выручки. Расчетным путем установлено, что в таких условиях применение особого

режима налогообложения приводило к росту прибыли по сравнению с общей системой налогообложения за счет сокращения налоговых платежей при одновременном соблюдении следующих ограничений: доля выручки от реализации продукции сельскохозяйственного назначения в общей сумме полученной пла-

плательщиком выручки (B) не превышает порогового значения, которое составляло $(B \cdot t_{ЕН}) / (t_{ЕН} \cdot (B - Z))$ (где $t_{ЕН}$ – ставка единого налога; Z – затраты, понесенные организацией и учитываемые при налогообложении прибыли) и не менее 50 %.

Отмена с 2016 года льготы по налогу на прибыль для производителей сельскохозяйственной продукции требует дополнительных расчетов эффективности применяемых режимов налогообложения с позиций максимизации прибыли, остающейся в распоряжении плательщиков, после уплаты налогов.

Специфика определения налоговой базы по единому налогу, заключающейся в отсутствии необходимости учета расходов, связанные с производством и реализацией продукции, имеет важное значение в выборе системы налогообложения. Так, рост удельного веса затрат в выручке от реализации снижает результативность применения льготного режима. Для оценки действенности единого налога как преференциального режима целесообразно решить следующее уравнение (1):

$$B \cdot t_{ЕН} \leq (B - Z_{\text{общ}}) \cdot t_{НП}, \quad (1)$$

где B – валовая выручка организации без НДС;

$t_{ЕН}$, $t_{НП}$ – ставка единого налога для производителей сельскохозяйственной продукции и налога на прибыль (десятичная дробь), соответственно;

$Z_{\text{общ}}$ – общие затраты предприятия (учитываются при налогообложении прибыли).

Решением неравенства при ставке единого налога для производителей сельскохозяйственной продукции в размере 1 % и налога на прибыль - 18 % [7] является значение $Z_{\text{общ}}/B \leq 0,944$. Это означает, что с целью сокращения налоговых обязательств применение плательщиками особого режима выгодно, когда затраты организации, учитываемые при налогообложении прибыли, в валовой выручке без НДС не превышают 94,4 %. При построении неравенства не принимались в расчет суммы обязательных взносов в Фонд социальной защиты населения и взносов по обязательному страхованию от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний земельного налога и налога на недвижимость, т.к. при применении различных систем налогообложения они одинаковы.

Если интерпретировать полученные данные с позиций прибыльности, то применять единый налог для производителей сельскохо-

зяйственной продукции целесообразно при условии, что рентабельность продаж составляет более 5,6 %. Значение данного показателя прибыли на протяжении 2015-2018 гг. не превышал найденного нами порогового значения (в 2017 году – 6,9 %). По итогам деятельности организаций сельского хозяйства Республики Беларусь в 2018 году рентабельность продаж составила 4,3 %. Из этого следует вывод о том, что применение единого налога для производителей сельскохозяйственной продукции в целом по стране в условиях налогообложения 2018 года было не выгодно, не смотря на сокращение расходов на налоговое администрирование, простоту его применения и низкую налоговую ставку. Применение общей системы налогообложения с уплатой налога на прибыль позволяет таким плательщикам экономить на налоговых платежах даже в условиях отсутствия ранее действующей льготы по налогу. Для плательщиков, которые являются убыточными (13,6 % в 2018 году), применение в качестве налоговой базы валовой выручки не актуально априори, т.к. это приводит к необходимости уплаты налога при отсутствии источника уплаты – прибыли.

Полученные результаты указывают на то, что отмена льготы по налогу на прибыль для организаций сельского хозяйства явилось неверным шагом. Плательщики утратили реальную налоговую льготу, применение которой для рентабельных производителей могло принести положительный финансовый эффект.

Значимой налоговой льготой видится освобождение организаций от налога на недвижимость зданий и сооружений, которые используются для производства продукции растениеводства, животноводства, рыбоводства и пчеловодства. Налог на недвижимость является платежом, уплачиваемым вне зависимости от результатов финансово-хозяйственной деятельности плательщика, поэтому эта льгота выступает реальным вариантом сокращения налогового обязательства.

Учитывая многоликость задекларированных налоговых льгот малому и среднему сектору экономики Беларуси, также вызывает интерес их рассмотрение.

Развитие малого и среднего предпринимательства определено в Республике Беларусь как фактор обеспечения необходимого уровня занятости населения, повышения его доходов и экономического роста государства, задавая достижение целевых ориентиров в качестве степени решения поставленной задачи (Таблица 3).

**Субъекты малого и среднего предпринимательства в экономических показателях развития
Республики Беларусь, %**

Показатель	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2020 (план)
ВВП	26,2	25,1	24,5	23,4	23,6	24,6	24,6	30,0
Валовая добавленная стоимость	29,8	28,6	27,6	27,0	27,0	28,4	28,8	40,0
Выручка от реализации продукции	39,1	39,3	38,8	39,6	40,0	42,8	43,8	47,4

Источник: разработано авторами на основании [4]

Программой развития страны, принятой на правительственном уровне предусмотрено значительное присутствие малого и среднего предпринимательства в ВВП, формировании добавленной стоимости, обеспечении выручки от реализации продукции, занятости населения и других направлениях экономики.

Среди огромного многообразия мероприятий и мер по достижению заданных целей не последнее место отводится и налоговому механизму: совершенствование особых режимов налогообложения, оптимизация налоговой нагрузки на территориях малых городов и сельской местности через упорядочение налоговых льгот, расширение и рационализация подходов к применению единого налога с индивидуальных предпринимателей и другие. Необходимо отметить, что большинство применяемых инструментов налогового регулирования малого бизнеса соответствуют перспективным тенденциям налогообложения в зарубежных странах и базируются на европейском опыте [8].

Если рассматривать упрощенную систему налогообложения как льготный режим целесообразно определить, при каких условиях он выступает таковым. УСН вправе применять как организации, так и индивидуальные предприниматели при соблюдении критерия численности работающих, валовой выручки и вида экономической деятельности. Действующее законодательство предполагает выбор плательщиками режимов налогообложения – между общей системой и УСН. Статистика утверждает, что среди организаций УСН применяют более 30 %, указывая в качестве ее достоинств упрощенный порядок ведения отчетности, отсутствие необходимости уплачивать налог на прибыль и сокращение налоговых обязательств.

Для оценки выгодности ее применения с позиций минимизации налоговых платежей сопоставим сумму налога при УСН и налог на прибыль, абстрагируясь от иных платежей в силу идентичности их расчета при применении различных режимов налогообложения. Расчетным путем определено, что при ставке налога при УСН в размере 3 % и налога на прибыль

18 % использование плательщиками УСН с уплатой НДС по сравнению с общей системой налогообложения является верным решением, когда затраты организации, учитываемые при налогообложении прибыли, в валовой выручке без НДС не превышают 83,3 % [9]. То есть применение УСН может расцениваться в качестве налогового послабления при условии, что уровень рентабельности продаж плательщика составляет не менее 16,7 %. Получается, что для убыточных организаций УСН вообще не актуальна. Доля таковых среди микро-, малых и средних организаций по итогам работы за 2018 год составила 20,7 %. Уровень рентабельности в целом по стране организаций малого и среднего предпринимательства за 2016-2018 гг. не превысил 7 %. С учетом законодательных ограничений на применение УСН экономически оправданным решением выбора в пользу УСН видится для организаций, оказывающих информационные услуги и услуги связи (рентабельность продаж за 2018 год – 20,2 %). Представленные цифры указывают на то, что в условиях низкой эффективности деятельности организаций Республики Беларусь не позволяет большинству плательщиков ее использовать с целью оптимизации налоговых платежей. Наличие же нерациональной УСН (равно как и единого налога для производителей сельскохозяйственной продукции) усугубляет противоречивость, неоднозначность и сложность налогового законодательства, характерного для Республики Беларусь. Неоднозначность налоговых льгот и результатов их применения сказывается на деятельности других экономических субъектов, включая банки [10], страховые организации, лизинговые компании.

В целях придания УСН формы налоговой льготы целесообразно сокращение налоговых ставок или отмены обязанности уплаты имущественных налогов.

В системе налоговых льгот в стране важное место отводится льготам, предоставляемым субъектам малого и среднего предпринимательства, действующих на территории сельской местности и малых городов. Такие субъекты

хозяйствования могут воспользоваться льготами в виде освобождения от уплаты налога на прибыль, подоходного налога с индивидуальных предпринимателей, налога на недвижимость и некоторых других обязательных платежей. Данные льготы, кроме развития малого и среднего предпринимательства в стране, направлены также на решение социально-экономических проблем и формирование комфортной среды проживания в городах и сельской местности в качестве установленной цели устойчивого развития Республики Беларусь на период до 2030 года.

В рамках пакетного подхода на макроуровне определены также дополнительные льготы в отношении плательщиков, осуществляющие розничную торговлю, оказывающие услуги общественного питания и бытовые услуги на территории сельской местности: освобождение от обложения НДС оборотов, применение пониженной ставки налога на прибыль и подоходного налога в размере 6 %, установление ставки единого налога с индивидуальных предпринимателей в размере одной базовой величины и другие преференции.

Косвенным свидетельством эффективности действующих налоговых льгот могут служить отдельные показатели (Таблица 3). Предоставление многочисленных налоговых льгот, преференциальных режимов налогообложения параллельно с иными формами государственной поддержки малого и среднего предпринимательства не приносит заметных изменений в системе показателей, отражающих степень развития бизнеса в стране: не смотря на рост доли выручки от реализации продукции в общереспубликанском масштабе (с 39,1 % в 2012 году до 43,8 % в 2018 году), разрыв фактических и плановых значений (47,5 %) остается большим; значительное падение в ВВП страны с 2012 г. (26,2%) по 2015 г. (23,4 %) и незначительный последующий рост до 24,6% в 2018 г. с аналогичной траекторией в формировании валовой добавленной стоимости.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Рассмотрение отдельных направлений налоговых льгот позволило сделать следующие выводы:

- в Республике Беларусь активно используются налоговые льготы в качестве одного из инструментов решения социально-экономических задач, среди которых можно выделить такие формы как снижение налоговых ставок, освобождение от уплаты налогов, сокращение налоговой базы, введение особых режимов налогообложения;

- налоговые льготы вносят значительный вклад в повышение эффективности финансово-хозяйственной деятельности резидентов ПВТ, географию поставок, позитивно корректируют доходы работников, что свидетельствует об их высокой результативности;

- действующие особые режимы налогообложения (единый налог для производителей сельскохозяйственной продукции, упрощенная система налогообложения) в условиях низкой рентабельности отечественных плательщиков для большинства экономических субъектов не являются эффективными с позиций снижения налогового обязательства;

- система налоговых льгот для субъектов малого и среднего предпринимательства в совокупности с другими мерами государственной поддержки не позволяет обеспечить заданный вклад данного сегмента в экономику государства.

Литература

1. Киевич А. В., Конончук И. А., Пригодич И. А. Роль государства в стимулировании инноваций в Республике Беларусь. *Экономические науки : научно-информационный журнал*. 2018. № (168). С. 52-58.
2. Парк высоких технологий. URL: <http://www.park.by>. – Дата доступа: 23.01.2020.
3. Киевич А. В. *Главная причина – сам механизм глобального экономического кризиса* : монография. Санкт-Петербург: «Инфо-да», 2012. 236 с.
4. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. URL: <http://belstat.gov.by/>. – Дата доступа: 28.01.2020.
5. Жук И.Н. Особенности управления внешнеэкономической деятельностью белорусских организаций в современных условиях. *Российская экономика: взгляд в будущее*: сборник материалов II Международной научно-практической (заочной) конференции, г. Тамбов, 18 февраля 2016 г; ответственный редактор: Я.Ю. Радюкова. Тамбов, 2016. С. 569-577.
6. Конончук И. А. Освобождение от налогообложения в условиях зачетного метода расчета НДС. *Экономика и банки* : научно-практический журнал. 2018. № 1. С. 19-24.
7. Налоговый кодекс Республики Беларусь (Особенная часть) : Кодекс Респ. Беларусь, 29 дек. 2009 г., № 71-3 : принят Палатой представителей 11 дек. 2009 г. : одобр. Советом Респ. 18 дек. 2009 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 30.12.2018 г. // Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000. ООО «ЮрСпектр»,

Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

8. Киевич А. В., Пригодич И. А., Конончук И. А. Трансформация налоговых систем на примере стран – членов Европейского Союза. *Часопис економічних реформ.* 2018. № 4 (32). С. 31–38.

9. Кисель И. А. Особенности применяемых организациями Республики Беларусь методов налогового планирования. *Вестник ПГУ.* 2012. №5. С. 69-73.

10. Пригодич И. А. Рейтинги банков Республики Беларусь за 2018 год, составленные по отчетности в соответствии с законодательством Республики Беларусь. *Экономика и банки.* — 2019. № 1. С. 135–140.

References

1. *Kievich, A.V. & Kononchuk, I.A. & Prigodich I.A.* (2018). The Role of the state in stimulating innovation in the Republic of Belarus. *Economic Sciences : scientific information journal,* № (168), P. 52-58.

2. Park of high technologies Retrieved from: <http://www.park.by>. Date of access: 23.01.2020.

3. *Kievich, A. V.* (2012). The main reason – the mechanism of the global economic crisis. Sankt-Peterburg, SPB: Info-da, 236.

4. National statistical Committee of the Republic of Belarus Retrieved from: <http://belstat.gov.by/> Date of access: 28.01.2020 [in Russian].

5. *Zhuk, I. N.* (2016). Features of managing foreign economic activity of Belarusian organizations in modern conditions. Russian economy: a view to the future: collection of materials of the II International scientific and practical (correspondence) conference, Tambov, February 18, 2016. Tambov state University. G. R. Derzhavin; responsible editor: J. Yu Radukov. Tambov, 569-577.

6. *Kononchuk, I. A.* (2018). Tax exemption in the conditions of the credit method of VAT calculation. *Economics and bank,* № 1, 19-24.

7. Tax code of the Republic of Belarus (Special part): code of the Republic of Belarus. (2020). Belarus, 29 Dec. 2009, No. 71-Z: passed by the House of representatives on 11 Dec. 2009: approved. Council REP. 18 Dec. 2009: in the ed. Of the law Rep. Belarus from 30.12.2018. Consultant Plus: Belarus. Technology 3000. Resp. Belarus. Minsk. [in Russian].

8. *Kievich, A. V. & Prigodich, I. A. Kononchuk, I. A.* (2018). Transformation of tax systems on the example of the states – members of the European Union. *Journal of the economic reforms,* № 4 (32), P. 31–38.

9. *Kisel, I. A.* (2012). Features used by organizations of the Republic of Belarus methods of tax planning. *Vestnik PGU - News PGU,* 5, 69-73.

10. *Prigodich, I. A.* (2019). Ratings of banks of the Republic of Belarus in 2018, compiled according to the reporting in accordance with the Republic of Belarus legislation. *Economics and bank,* 1, 1.

Стаття надійшла до редакції : 11.02.2020 р.

Стаття прийнята до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Пригодич И. А. Эффективность налоговых льгот в Республике Беларусь / И. А. Пригодич, И. А. Конончук, А. В. Киевич // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 65–73.

СОЦІАЛЬНИЙ ОБЛІК ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.10

Постановка проблеми. Розкриття інформації про соціальну відповідальність вимагає формування моделі соціального обліку та обґрунтування специфічних інструментів, що дозволяють відображати доходи та витрати, пов'язані із соціально відповідальною діяльністю підприємства. *Метою статті* наукове обґрунтування передумов, вихідних положень та пріоритетних напрямків організації соціального обліку. *Об'єктом дослідження* виступає процес обліку соціальної відповідальності. *Методи*, використані у дослідженні: наукового узагальнення, логічно-змістовний, індукції та дедукції, аналізу. *Гіпотезою дослідження* є припущення, що соціальний облік повинен бути орієнтований на розкриття інформації щодо соціально відповідальної діяльності для різних користувачів і складання інтегрованої звітності. *Виклад основного матеріалу.* Підвищення соціальної відповідальності підприємств обумовлює необхідність трансформації бухгалтерського обліку з метою надання прозорої інформації про соціальну та екологічну діяльність для різних груп користувачів, а також складання інтегрованої звітності. Підґрунтям розвитку методології соціального обліку є концепції соціальної відповідальності, сталого розвитку, створення цінності, уточнені об'єкти і класифікація соціально відповідальних витрат. Доведено, що раціональною є модель комбінованого соціально орієнтованого обліку, що передбачає паралельне відображення у бухгалтерському обліку господарських операцій, пов'язаних із соціальною діяльністю на основі додаткової системи аналітичних рахунків, формування показників фінансової і соціальної звітності. З метою раціональної організації пооб'єктного соціального обліку запропоновано класифікацію об'єктів в контексті реалізації концепції цінності та соціально відповідальних витрат. *Оригінальність та практичне значення* визначаються розробкою вихідних положень розвитку методології соціального обліку, орієнтованого на забезпечення соціальної відповідальності підприємства та науково-методичних рекомендацій щодо класифікації соціально відповідальних витрат. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Враховуючи потреби різних зацікавлених осіб у розкритті інформації щодо результативності економічної, соціальної і екологічної діяльності господарюючих суб'єктів, подальші дослідження будуть присвячені висвітленню методичних положень щодо організації обліку соціально відповідальних витрат.

Ключові слова:

соціальний облік, нефінансова звітність, потреби користувачів, міжнародні стандарти соціального обліку, соціально відповідальні витрати, об'єкти соціального обліку.

SOCIAL ACCOUNTING AS A TOOL OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Formulation of problem. Disclosing information about the social responsibility requires the formation of social accounting model and the justification of specific tools that allow to reflect incomes and expenses that are due to socially responsible activity of enterprise. *The aim of the research* is scientific basis for preconditions, underlying assumptions, priority directions of organization of social accounting. *The object of the research* is the process of accounting for social responsibility. *Methods, used in research:* scientific generalization, logical and informative, induction, deduction, analysis. *The hypothesis of the research* is the assumption that social accounting should be oriented to disclosing information regarding socially re-

¹ **Костирко Руслан Олександрович**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри «Облік та оподаткування», ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, Україна.

Kostyrko Ruslan, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Accounting and taxation Department, University of Banking, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-9247-3363

e-mail: ruslankostyrko@gmail.com

² **Прозоров Денис Вікторович**, аспірант кафедри «Облік та оподаткування», ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, Україна.

Prozorov Denys, Postgraduate of Accounting and taxation Department University of Banking, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-2459-2499

e-mail: den.proz.ua@gmail.com

sponsible activity for different stakeholders and formation of integrated reporting. *The statement of basic materials.* The increasing social responsibility of enterprises specifies the necessity of the transformation of accounting in order to give transparent information about social and ecological activity for different groups of users, as well as the formation of integrated reporting. The base of development of social accounting-methodology is concept of social responsibility, sustainable development, creation of value, object and classification of socially responsible expenses are specified. It is proved that the model of combined socially oriented accounting that includes the parallel reflection business operations in accounting that are due to social activity based on additional system of analytical accounts, the formation of indicators of financial and social reporting is rational. The classification of objects in the context of realization of concepts of value and socially responsible expenses is proposed in order to organize to rationally organize case-by-case social accounting. *The originality and practical significance of the research* are determined by the development of underlying assumptions of the development of social accounting methodology, oriented to ensuring social responsibility of the enterprise and scientific and methodical recommendations for the classification of socially responsible expenses. *Conclusions and perspectives of further research.* Taking into account the need of different stakeholders for disclosing information about effectiveness of the economic, social and ecological activity of entities, further researches will be focused on elucidation of the methodical basis of the organization of accounting for socially responsible expenses.

Key words:

social accounting, non-financial reporting, users' needs, international standards of social accounting, socially responsible expenses, objects of social accounting.

СОЦИАЛЬНЫЙ УЧЕТ КАК ИНСТРУМЕНТ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Постановка проблемы. Раскрытие информации о социальной ответственности требует формирования модели социального учета и обоснование специфических инструментов, позволяющих отражать доходы и расходы, связанные с социально ответственной деятельностью предприятия. *Целью статьи* научное обоснование предпосылок, исходных положений и приоритетных направлений организации социального учета. Объектом исследования выступает процесс учета социальной ответственности. *Методы,* использованные в исследовании: научного обобщения, логически-содержательный, индукции и дедукции, анализа. *Гипотеза исследования* предположение, что социальный учет должен быть ориентирован на раскрытие информации о социально ответственной деятельности для различных пользователей и составления интегрированной отчетности. *Изложение основного материала.* Повышение социальной ответственности предприятий обуславливает необходимость трансформации бухгалтерского учета с целью предоставления прозрачной информации о социальной и экологической деятельности для различных групп пользователей, а также составления интегрированной отчетности. Основой развития методологии социального учета являются концепции социальной ответственности, устойчивого развития, создания ценности, уточнены объекты и классификация социально ответственных расходов. Доказано, что рациональной является модель комбинированного социально ориентированного учета, которая предусматривает параллельное отражение в бухгалтерском учете хозяйственных операций, связанных с социальной деятельностью на основе дополнительной системы аналитических счетов, формирование показателей финансовой и социальной отчетности. С целью рациональной организации пообъектного социального учета предложена классификация объектов в контексте реализации концепции ценности и социально ответственных расходов. *Оригинальность и практическое значение* определяются разработкой исходных положений развития методологии социального учета, ориентированного на обеспечение социальной ответственности предприятия и научно-методических рекомендаций по классификации социально ответственных расходов. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Учитывая потребности различных заинтересованных лиц в раскрытии информации о результативности экономической, социальной и экологической деятельности хозяйствующих субъектов, дальнейшие исследования будут посвящены освещению методических положений по организации учета социально ответственных расходов.

Ключевые слова:

социальный учет, нефинансовая отчетность, потребности пользователей, международные стандарты социального учета, социально ответственные расходы, объекты социального учета.

Постановка проблеми. На сучасному етапі зростає роль корпоративної соціальної

відповідальності у забезпеченні сталого розвитку підприємств. Суспільство та стейкхол-

дери зацікавлені в отриманні інформації щодо результативності соціальної та екологічної діяльності підприємств. Публічне розкриття інформації у звітності сприяє покращенню іміджу підприємства, підвищенню конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, гармонізації інтересів зі стейкхолдерами.

Міжнародні стандарти та нормативні документи, що стосуються різноманітних аспектів соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) містять вимоги щодо надання інформації зацікавленим сторонам, проте не надають конкретних рекомендацій для формування системи соціального обліку. Проте, вони Міжнародний стандарт ISO 26000 [1] визначає основні напрями та принципи соціально відповідальної діяльності підприємств. Цей стандарт інтегрує рекомендації та вимоги стандартів серії ISO: ISO 9000 «Системи управління якістю» [2], ISO 14000 «Системи менеджменту навколишнього середовища» [3], SA 8000 «Соціальна відповідальність» [4]. В Україні відсутнє нормативно-правове регулювання сфери соціальної відповідальності бізнесу. Показники соціально відповідального бізнесу викладено у відповідному Меморандумі, зміст яких базується на принципах Глобального Договору ООН, вимогах діючих документів Європейського Союзу та українського законодавства [1]. Стандарт ISO 26000 та визначені критерії СВБ є основою формування облікового забезпечення корпоративної соціальної відповідальності бізнесу.

Показники, що характеризують корпоративну соціальну відповідальність частково розкриваються великими вітчизняними компаніями у корпоративній звітності. У бухгалтерському обліку відображаються лише окремі аспекти про екологічну і соціальну діяльність підприємств, що знижує можливості подолання конфлікту інтересів різних груп зацікавлених осіб. Мова йде про необхідність трансформації бухгалтерського обліку з метою формування інформації щодо соціальної відповідальності підприємства для складання інтегрованої корпоративної звітності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З появою концепції сталого розвитку дослідженням у сфері корпоративної соціальної відповідальності присвячена велика кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких М. Фрідман [5], А. Керолл [6], Г. Боуен [7], О. Левченко та І. Міщенко [8], І. Клименко [9].

Різні аспекти соціально орієнтованого обліку розкриті у наукових працях вітчизняних вчених: С. Король [10], К. Галак [11], О. Сокіл [12], І. Омеціньська [13], С. Петренко [14]. Значний внесок у розвиток обліково-аналітичного забезпечення соціальною відповідальною діяльністю зробила С. Король [10], в наукових працях якої розкрито методологічну платформу бухгалтерського обліку, функціональний потенціал бухгалтерського обліку, класифікація показників звіту зі сталого розвитку, інтегративний підхід до формування обліково-інформаційного забезпечення складання нефінансової та спеціальної управлінської звітності. К. Галак [11] робить акцент на виділення обліку витрат соціально орієнтованої діяльності в окрему підсистему з метою прийняття раціональних управлінських рішень та розкриває теоретичні підходи до формування облікової політики, методичні підходи до побудови аналітичного обліку з метою забезпечення деталізованого обліку витрат соціально орієнтованої діяльності.

О.Г. Соколом [12] обґрунтовано концептуальні основи трансформації бухгалтерського обліку та його основні складові: внутрішній та зовнішній бухгалтерський облік сталого розвитку. Лаговською О.А. [25] висвітлено підходи до класифікації об'єктів соціально орієнтованого обліку. С.Петренко та В. Бесарабовим [14] узагальнено моделі, зміст і порядок складання соціальної звітності. Разом з тим слід визнати необхідність подальшого дослідження таких важливих питань як: методичні положення обліку соціальної відповідальності, класифікація витрат з позиції впливу на додану вартість.

Метою статті є наукове обґрунтування передумов, вихідних положень та пріоритетних напрямків організації соціального обліку як інструменту соціальної відповідальності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження свідчать про підвищення активності соціально відповідальної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, що підтверджуються зростанням громадської активності бізнесу, у 2018-2019 роках, 31 компанія витратила понад 411 млн.грн. на соціальні проекти. У пріоритеті бізнесу – допомога організаціям в освітніх проектах (89%), поліпшення умов праці (71 %) і ініціативи у сфері екології (62,5%) [15]. Розвиток СВД зумовлює необхідність забезпечення користувачів відповід-

ною інформацією через системусоціального обліку, орієнтованого на формування інформації про господарські операції щодо витрат та результатів соціально відповідальної діяльності підприємства і складання соціальної звітності. При цьому слід підкреслити, що відображення господарських операцій у бухгалтерському облікуносить динамічний характер, то соціальний облік відповідно до стандартівКСВ відображає тільки результативні показники, що сприяє підвищенню ділової репутації.

Передумови соціального обліку підприємств полягають у наступному:

- забезпечення сталого розвитку та підвищення ділової репутації;

- потреба у комунікації із стейкхолдерами на основі прозорості інформації щодо соціальних інвестицій, витрат і економічних вигід, пов'язаних з соціально відповідальною діяльністю через її оприлюднення в нефінансовій звітності;

- формування інформації для потреб планування, стимулювання, регулювання, аналізу і контролю соціально відповідальної діяльності;

- відображення витрат та результатів соціально відповідальної діяльності у бухгалтерському обліку і звітності;

- оцінка зовнішніх та внутрішніх ефектів впливу соціально відповідальної діяльності на фінансові результати підприємства та зовнішнє середовище;

- аналіз і оцінка ефективності використання фінансового, природного і соціального капіталів підприємства з метою розкриття інформації щодо реалізації політики дотримання сумлінної взаємодії зі всіма зацікавленими сторонами.

При цьому слід підкреслити, що основними проблемами, що перешкоджають раціональній організаціїсоціального обліку є: неповне розкриття інформації про соціальну діяльність підприємства; розбіжності між вітчизняними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку щодо відображення соціально відповідальних витрат; відсутність єдиної класифікації соціально відповідальних витрат; нераціональний розподіл витрат на соціальну та екологічну діяльність, нерегульованість обліку понаднормативних соціальних витрат; відсутність необхідного досвіду у складанні соціальної звітності. У положенні (стандарті) бухгалтерського обліку П(С)БО 16 «Витрати» [16] є тільки соціальні

відповідальні витрати не виокремлені із загальної сукупності витрат. Вони знаходяться у складі прямих витрат на оплату праці (заробітна плата, відрахування на соціальні заходи,) та загальновиробничих витрат. Окремі аспекти обліку витрат на утримання та розвиток персоналу регулюються П(С)БО 26 «Виплати працівникам» [17], де визначається порядок формування у бухгалтерському обліку інформації про поточні виплати, виплати при звільненні, виплати по закінченні трудової діяльності, виплати інструментами власного капіталу підприємства, інші довгострокові виплати;

Розвиток методології соціального обліку розглядається з позицій концепцій соціальної відповідальності, сталого розвитку, створення цінності та уточнення об'єктів і класифікації витрат соціально відповідальної діяльності. Вихідні методологічні положення соціального обліку полягають у такому (табл. 1).

- 1) фокусування на формуванні інформації для підготовки та складання соціальної звітності залежно від інтересів та потреб зацікавлених осіб;

- 2) розширення предметного поля бухгалтерського обліку за рахунок класифікації об'єктів соціального обліку за напрямками СВД;

- 3) використання специфічних інструментів і моделей обліку і аналізу результатів діяльності підприємств;

- 4) методологія соціального обліку реалізується на основі узгодженості методів конкретної предметної сфери, яка відповідає напрямкам та об'єктам СВД.

Головна мета соціально орієнтованого обліку – формування достовірної і неупередженої інформації щодо результативності соціально відповідальної діяльності підприємства для зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Предмет соціально орієнтованого обліку співпадає з предметом бухгалтерського обліку СВД. Проте методологія соціального обліку не збігається з методологією бухгалтерського обліку у зв'язку з тим, що в значній мірі домінують методи управлінського обліку при формуванні нефінансової інформації, а також використання математичних моделей і аналітичних процедур. Це вимагає розробку відповідної моделі та вдосконалення інструментарію соціального обліку.

Вихідні положення соціального обліку

Положення	Характеристика
Робоча гіпотеза дослідження	Припущення про: необхідність виділення об'єктів і показників, що впливають на СВД; відповідність методів предметної області напрямам та об'єкту дослідження
Предмет методології соціального обліку	Формування категорій: об'єкт, суб'єкт, процес і елементи СВД, методи, показники
Мета	Надання зацікавленим користувачам інформації про результативність економічної, соціальної та екологічної діяльності
Об'єкти	Активи, зобов'язання, доходи, витрати, власний капітал, господарські операції СВД
Завдання	Обліково-аналітичне забезпечення підготовки соціальної звітності
Методологічне забезпечення	ISO26000 «Керівництво із соціальної відповідальності», ISO 9000 «Системи управління якістю», ISO 14000 «Системи менеджменту навколишнього середовища», ISO 18001 «Системи менеджменту гігієни та безпеки праці», SA 8000 «Соціальна відповідальність»
Модель організації	Комбінована
Користувачі	Власники, працівники, контрагенти, інвестори, органи державної влади, суспільство
Показники	1) Показники, визначені на основі даних бухгалтерського обліку; 2) Показники, визначені на основі даних соціального обліку; 3) Показники, визначені на основі аналітичних розрахунків
Методи	Документування та інвентаризація, оцінки і калькуляції, аналітичних розрахунків, балансові, статистичні
Використання даних соціального обліку	Підготовка та складання соціальної звітності

Джерело: розроблено авторами

Розвиток сучасних досліджень соціального обліку свідчить про наявність 3 моделей [14, с. 172-174]: 1) соціально орієнтований бухгалтерський облік - базується на інформації, яка формується у системі бухгалтерського обліку, пов'язаної з відображенням соціально відповідальної діяльності, які наприкінці звітного періоду трансформуються у показники фінансової і соціальної звітності; 2) комбінований соціально орієнтований облік - передбачає паралельне ведення з бухгалтерським обліком на основі додаткової системи аналітичних рахунків, формування показників фінансової і соціальної звітності з деякими поправками на величину витрат соціально відповідальною діяльністю; 3) абсолютний соціальний облік – орієнтований на паралельне ведення локального соціального обліку поряд з бухгалтерським обліком на основі єдиного масиву первинної інформації. На основі порівняння вказаних моделей зроблено висновок, що найбільш придатною є змішана модель соціального обліку, підґрунтям якої є процесно-функціональний підхід, що передбачає організацію соціального обліку за функціями управління і напрямками соціаль-

ної відповідальності підприємства, оскільки між екологічною і соціальною діяльністю не існує чітких меж.

Організація соціального обліку охоплює розробку моделі та обґрунтування інструментів, класифікацію об'єктів та витрат соціально відповідальної діяльності.

Базуючись на процесно-функціональному підході об'єкти обліку слід класифікувати наступними чином: фактори виробництва, господарські операції, джерела господарських засобів, результати у розрізі соціальної та екологічної діяльності [18]. Такий підхід розкриває взаємозв'язок між ресурсами, процесами та підрозділами і тому може використовуватися для визначення об'єктів соціально відповідальної діяльності.

В класифікації об'єктів обліку соціальної діяльності, яка запропонована І. Жиглей [19], визначальною характеристикою є групи господарських операцій, що забезпечують внутрішню та зовнішню соціально відповідальну діяльність. В межах управлінського обліку об'єктами виділені господарські операції, які ідентифікують надання працівнику виплат в рамках соціального пакету. Об'єкти бухгал-

терського обліку соціально відповідальної діяльності класифікуються на об'єкти, які забезпечують господарську діяльність (господарські засоби та їх джерела) і об'єкти, які складають господарську діяльність (господарські процеси та їх результати).

Результати дослідження дозволили згрупувати об'єкти соціального обліку наступним чином: 1) ресурси за видами активів та джерела їх формування; 2) фактори виробництва, господарські процеси та результати; 3) доходи та витрати за напрямками соціально відповідального бізнесу. Перелік об'єктів соціальних витрат можна розширювати, а також додатково виділяти соціальні та екологічні характеристики в операційній, фінансовій та інвестиційній діяльності підприємств. Погоджуємося з О.І. Коблянською [20, с. 213] та Д.О. Грицишен [21, с. 450], які пропонують вести бухгалтерський облік екологічних зобов'язань за таких обставин: 1) нарахування плати за використання природних ресурсів; 2) невиконання вимог чинного екологічного законодавства, що призводить до необхідності компенсації завданої шкоди, виплати штрафів; 3) усунення негативних наслідків впливу підприємств на навколишнє середовище 4) оподаткування екологічно шкідливої продукції; 5) надання додаткових пільг за умов здійснення суб'єктами господарювання природоохоронних програм, упровадження екобезпечної техніки й технологій виробництва»

З метою надання достовірної інформації для складання соціальної звітності актуа-

льним є виокремлення непередбачених господарських операцій та їх наслідків у сфері соціальної та екологічної діяльності, що призводять до зміни вартості підприємства. До таких об'єктів відносяться: непередбачені зобов'язання/активи в частині потенційних або незавершених (на звітну дату) судових справ за екологічними питаннями; непередбачені зобов'язання/активи, пов'язані з відновленням забрудненого навколишнього середовища та усуненням негативних наслідків екологічного характеру; непередбачені зобов'язання, пов'язані з майбутніми змінами норм чинного законодавства, державної політики, які зумовлюють виникнення нових екологічних зобов'язань або призводять до збільшення розміру існуючих; непередбачені зобов'язання, спричинені припиненням або призупиненням діяльності підприємства, викликаних недотриманням норм екологічного характеру, визначених чинним законодавством [18].

Раціональна організація пооб'єктного соціального обліку потребує деталізації інформації за кожним напрямком облікового процесу. Виходячи з того, що соціальні витрати суб'єктів господарювання є значними, тому актуальним є виділення такого об'єкту обліку як соціально відповідальні витрати та упорядкування їх класифікації. Для організації пооб'єктного обліку соціально відповідальних витрат упорядкована класифікація витрат СВД за об'єктами і джерелами їх покриття наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація соціально відповідальних витрат за об'єктами і джерелами покриття

Об'єкти, напрямки СВД	Витрати СВД	Джерела їх покриття
1	2	3
Працівники	Витрати на оплату праці Витрати на «соціальний» пакет і персонал Витрати на недержавне пенсійне страхування Витрати на охорону здоров'я працівників Витрати на охорону праці на підприємстві Витрати на санаторно-курортне забезпечення Витрати на організацію дозвілля персоналу	Собівартість готової продукції Соціальні інвестиції Спонсорські внески Соціальне підприємництво
Власники	Витрати на виплату дивідендів	Чистий прибуток
Споживачі	Інвестиції в систему менеджменту якості Витрати на вдосконалення матеріально-технічної бази виробництва Витрати на запровадження нових технологій виробництва Витрати на проведення інноваційних досліджень у сфері діяльності Витрати на рекламу	Собівартість реалізованої продукції Виручка від реалізації продукції

1	2	3
Постачальники	Витрати на сплату штрафів за порушення договірних зобов'язань Витрати на збут товарів та послуг	Собівартість реалізованої продукції Виручка від реалізації продукції
Суспільство	Витрати на благодійну допомогу Витрати на збереження довкілля Витрати на впровадження енергозберігаючих технологій Витрати на спонсорську діяльність Витрати на розвиток місцевої громади	Виручка від реалізації Чистий прибуток Собівартість готової продукції
Держава	Податкові витрати Витрати на сплату ЄСВ Витрати на сплату екологічного податку Витрати на сплату штрафів за порушення екологічного законодавства Витрати на сплату штрафів за несвоєчасну або неповну сплату податків	Собівартість продукції Чистий прибуток

Джерело: розроблено авторами на підставі [22, 23]

Складання інтегрованої корпоративної звітності обумовлює розширення інформації про витрати та доходи, що стосуються економічної, соціальної та екологічної діяльності та не враховуються в межах традиційного обліку. Інформація, пов'язана з доходами та витратами зовнішнього впливу, сформована у межах внутрішнього бухгалтерського обліку, дозволяє встановити зв'язок між прихованими витратами і вигодами та фінансовою ефективністю для прийняття управлінських рішень. Вплив на організацію інтерналізується як втрачена продуктивність і може бути врахована в одному з внутрішніх рахунків сталості. Узагальнення зовнішніх втрат і вигід для навколишнього середовища, суспільства й суб'єктів господарювання вимагає трансформації існуючого плану рахунків [12, с. 402]. Виходячи з того, що соціально відповідальні витрати призводять до економічних вигід, необхідно виділення соціально відповідальних витрат у відповідності із впливом на додану вартість підприємства, тобто на продуктивні витрати, що додають вартість, і непродуктивні, що не додають вартість. Придатність такої класифікації обумовлена необхідністю: виявлення “виправданих” і “невиправданих” витрат шляхом співставлення корисного ефекту (зростання фінансових результатів) і витрат; ідентифікації резервів зниження витрат за рахунок ліквідації непотрібних функцій; прийняття рішень щодо раціонального розподілу витрат; оцінки ступеню ризику недоотримання запланованого прибутку. При складанні фінансової звітності

різниця між первісним і реальним значенням фінансового результату є втратами, на які повинен бути сформований резерв для його корегування на майбутнє.

Наведена деталізація витрат за вказаними ознаками є підґрунтям організації обліку соціально відповідальних витрат за видами діяльності та вибору управлінських рішень щодо раціонального розподілу ресурсів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підвищення соціальної відповідальності бізнесу вимагає розкриття прозорої інформації щодо результативності соціальної та екологічної діяльності підприємства для зовнішніх і внутрішніх користувачів. У сучасній методології вітчизняного бухгалтерського обліку відсутні окремі елементи, які відображають всі аспекти соціально відповідальної діяльності підприємств, зокрема соціально відповідальні витрати та доходи, сформовані за рахунок СВД. Доведено, що організацію обліку соціально відповідальної діяльності доцільно здійснювати за такими напрямками: ідентифікація та класифікація об'єктів обліку відповідно до інформаційних потреб стейкхолдерів; класифікація соціально відповідальних витрат за напрямками і джерелами витрат. Запропонована модель комбінованого соціального обліку, на основі процесно-функціонального підходу дозволяє: по-перше, концентрувати увагу на об'єктах за функціями управління та сферами соціально відповідальної діяльності; по-друге, визначати результативність соціальної та екологічної діяльності і формувати інформацію для скла-

дання інтегрованої корпоративної звітності, окремим підрозділом якої є соціальна звітність, що складається на основі даних бухгалтерського і соціального обліку.

Література

1. ISO 26000 Internationalstandard: Guidance on social responsibility. URL: https://iso26000.info/wp-content/uploads/2017/06/ISO-26000_2010_E_OBPpages.pdf (дата звернення: 11.01.2020 р.)
2. ISO9000 «Management quality system» URL:<https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209000.pdf> (дата звернення: 10.01.2020 р.)
3. ISO 14000 «Environmental management». URL: <https://friedman.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/ISO14000.pdf> (дата звернення: 11.01.2020 р.)
4. SA 8000 «Social Responsibility». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-0> (дата звернення: 12.01.2020 р.)
5. Fridman M. The Social Responsibility of Business is to increase its Profits. *New York Times Magazine*. – September, 13.1970. – P.122-126.
6. Carroll A.B. 1979. A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review* 4(4), p. 497-505.
7. Bowen Howard R. *Social Responsibilities of the Businessman*. N.Y.: Harper & Row, 1953. 298 p.
8. Левченко О.П., Міщенко І.В. Етапи формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) підприємства. *Економіка транспортного комплексу*. 2015. Вип. 25. С. 36-49.
9. Клименко І.М. Теоретико-методологічний підхід до ролі соціальної відповідальності бізнесу у сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №8. С.118-124.
10. Король С.Я. Теоретичні засади соціального обліку. *Облік і фінанси*, 2016. №2 (72). С. 29-34.
11. Галак К.І. Особливості методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9/2. С. 15-20.
12. Сокіл О.Г. Концептуальні основи методології трансформації традиційної системи обліку у бухгалтерський облік сталого розвитку. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 398-403.
13. Омецінська І.Я. Облік як інформаційна база для реалізації соціальної політики в управлінні підприємством. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 4. С. 125-137.
14. Петренко С.Н., Бесарабов В.О. Модель построения социально ориентированного бухгалтерского учета и отчетности: организационная компонента. *Вестник Пермского университета*. 2015. Вып. 4(27). С. 170-178.
15. Писк моди: КСВ в Україні набирає обертів: Сьогодні: новини компаній. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/ukraine/pisk-mody-kso-v-ukraine-nabiraet-oboroty-1343574.html> (дата звернення: 11.01.2020 р.)
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати”: наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. URL: <https://zakon.help/law/318/>(дата звернення: 10.01.2020 р.)
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» наказ Міністерства фінансів України від 28 жовтня 2003 р. № 601. URL: <https://zakon.help/law/z1025-03/>(дата звернення: 13.01.2020 р.)
18. Лаговська О.А. *Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія*: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2012. – 676 с.
19. Жиглей І. В. *Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку*: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 536 с.
20. Коблянська О.І. Актуальні аспекти обліку екологічних зобов'язань. *Вісник Університету банківської справи НБУ*. 2014. № 2 (20). С. 212–214.
21. Грицишен Д.О. Склад об'єктів та розвиток методу бухгалтерського обліку господарської діяльності як соціально-еколого-економічної системи. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 1(31). С. 442-466.
22. Деліні М.М. Показники оцінки соціально-економічної відповідальності підприємства в Україні. *Проблеми економіки*. 2017. №4. С. 263-270.

23. Аммарі А.О. Класифікація стейкхолдерів на основі взаємних очікувань. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №8(134). С. 150-155.

References

1. ISO 26000 International standard: Guidance on social responsibility. URL: https://iso26000.info/wp-content/uploads/2017/06/ISO-26000_2010_E_OBPpages.pdf

2. ISO9000 «Management quality system» URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209000.pdf>

3. ISO 14000 «Environmental management». URL: <https://friedman.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/ISO14000.pdf>

4. SA 8000 «Social Responsibility». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-0>

5. *Fridman, M.* (1970). The Social Responsibility of Business is to increase its Profits. *New York Times Magazine*. – September, 13. – P.122-126.

6. *Carroll, A.B.* (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review* 4(4): 497-505.

7. *Bowen, Howard R.* (1953) *Social Responsibilities of the Businessman* / H.R. Bowen. N.Y.: Harper & Row. 298 p.

8. *Levchenko, O.P., & Mishchenko, I.V.* (2015). Stages of forming strategy of corporate social responsibility (CSR) of enterprise. *The economy of transport complex*, 25, 36-49.

9. *Klymenko, I.M.* (2018) Theoretical and methodological approach to the role of social responsibility of business in modern conditions. *Investments: practice and experience*, 8, 118-124.

10. *Korol, S. Ya.* (2016) Theoretical basis of social accounting. *Accounting and finance*, 2(72), 29-34

11. *Galak, K.I.* (2017) The features of method of accounting expenses of socially oriented activity. *Economy. Finance. Law*, 9/2, 15-20

12. *Sokil, O. G.* (2018). Conceptual frame works of the methodology of traditional accounting

system transformation to sustainable development accounting. *Problems of economy*, 1,398-403.

13. *Ometsinska, I. Ya.* (2017). Accounting as informational base for implementation of social policy in managing enterprise. *Bulletin Ternopil national economic university*, 4, 125-137.

14. *Petrenko, S.N. & Besarabov, V.O.* (2015). Model of building socially oriented accounting and reporting: organizational component. *Bulletin of Perm university*, 4(27), 170-178.

15. Squeak of fashion: CSR in Ukraine gains momentum: Yesterday: thenews of companies. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/ukraine/pisk-mody-kso-v-ukraine-nabiraet-oboroty-1343574.html>

16. Ukrainian accounting standart 16 «Expenses»: order of Ministry of finance of Ukraine on December, 31, 1999 № 318. URL: <https://zakon.help/law/318/>

17. Ukrainian accounting standart 26 «Repayments to workers»: order of Ministry of finance of Ukraine on October 28, 2003, №601 URL: <https://zakon.help/law/z1025-03/>

18. *Lagovska, O.A.* (2012) Accounting and analytical support for value-based management: theory and methodology. Monograph. Zhytomyr. ZhDTU, 676.

19. *Zhygley, I. V.* (2010) The accounting of socially responsible activity of entities: necessity and the guides of development: monograph. Zhytomyr: ZhSTU, 536

20. *Koblyanska, O.I.* (2014) The actual aspects of accounting ecological liabilities. The bulletin of National bank of Ukraine Banking University. 2(20).212-214.

21. *Hrytsyshen, D. O.* (2015). The composition of object sand the development of method of accounting the economic activity as the social, ecological and economic system. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 1(31), 442-466.

22. *Delini, M.M.* (2017) The indicators for assessing social and economic responsibility of enterprise in Ukraine. 4,263-270.

23. *Ammari, A.O.* (2012). Stakeholders' classification based on mutual expectations. The actual problems of econom.

Стаття надійшла
до редакції : 06.01.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 27.02.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Костирко Р. О. Соціальний облік як інструмент соціальної відповідальності підприємств / Р. О. Костирко, Д. В. Прозоров // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 74–82.

УДК 338.48(476.7)

JEL Classification: L83, Q26

ВАСИЛЬЧЕНКО А. О.¹, ДЕМЬЯНОВ С. А.²ОЦЕНКА РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА И ИНФРАСТРУКТУРЫ
УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА В БРЕСТСКОЙ ОБЛАСТИ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.11

Постановка проблемы. Одной из важных задач устойчивого развития туристической деятельности на региональном и локальном уровне, а также для более детальной разработки туристской политики государства, необходима всесторонняя оценка туристско-рекреационного потенциала на локальном уровне. *Цель данной статьи* состоит в оценке туристско-рекреационного потенциала административных районов Брестской области в контексте устойчивого развития туризма. *Предметом исследования* является туристско-рекреационная инфраструктура Брестской области. *Гипотеза исследования* состоит в поиске путей экономико-географической оценки туристско-рекреационного потенциала Брестской области в контексте центр-периферической модели. *Изложение основного материала.* Проведен теоретический анализ методологии оценки туристско-рекреационного потенциала региона в контексте устойчивого развития туризма. Обосновано, что для определения стратегических основ устойчивого развития региона важны не только показатели и индикаторы, но и туристско-рекреационный потенциал. Проведен анализ и бальная оценка историко-культурного, рекреационного потенциала и уровня развития туристской инфраструктуры. Разработана типология районов, в основу которой положена центр-периферическая модель и уровень развития туристской инфраструктуры. *Выводы исследования* состоят в выделении экономико-географических особенностей развития административных районов Брестской области.

Ключевые слова:

туристско-рекреационный потенциал, историко-культурное наследие, рекреационный потенциал, туристская инфраструктура, туристическая функция, устойчивый туризм.

ASSESSMENT OF RESOURCE-RECREATIONAL CAPACITY AND INFRASTRUCTURE OF
SUSTAINABLE TOURISM IN THE BREST REGION

Problem statement. One of the important tasks of sustainable development of tourism activities at the regional and local levels, as well as for more detailed development of the state's tourism policy, requires a comprehensive assessment of the tourist and recreational potential at the local level. *The purpose of article* is to assess the tourism and recreation potential of the administrative districts of the Brest region in the context of sustainable tourism development. *The subject of the research* is the tourist and recreational infrastructure of the Brest region. *The hypothesis of the research* is to find ways of economic and geographical assessment of the tourist and recreational potential of the Brest region in the context of the center-peripheral model. *Presentation of the main material.* A theoretical analysis of the methodology for assessing the tourist and recreational potential of the region in the context of sustainable tourism development is carried out. It is proved that not only indicators and indicators, but also tourist and recreational potential are important for determining the strategic foundations of sustainable development of the region. The analysis and score assessment of historical, cultural, recreational potential and the level of development of tourist infrastructure is carried out. A typology of districts based on the center-peripheral

¹ **Васильченко Анастасія Олегівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри «Маркетинг та міжнародний менеджмент», Поліський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Vasilchenko Anastasia, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Marketing and International Management Department, Polesky State University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-2765-9214

e-mail: vasilchenko.2012@inbox.ru

² **Дем'янов Сергій Олександрович**, старший викладач кафедри «Маркетинг та міжнародний менеджмент», Поліський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Demyanov Sergey, senior lecturer of Marketing and International Management Department, Polesky State University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-3839-9622

e-mail: damienne@mail.ru

model and the level of development of tourist infrastructure has been developed. The conclusions of the study are to highlight the economic and geographical features of the development of the administrative districts of the Brest region.

Keywords:

tourism and recreation potential, historical and cultural heritage, recreational potential, tourist infrastructure, tourist function, sustainable tourism.

ОЦІНКА РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ І ІНФРАСТРУКТУРИ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В БРЕСТСЬКА ОБЛАСТЬ

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань сталого розвитку туристичної діяльності на регіональному та локальному рівні, а також для більш детальної розробки туристської політики держави, необхідна всебічна оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу на локальному рівні. *Мета статті* полягає в оцінці туристично-рекреаційного потенціалу адміністративних районів Брестської області в контексті сталого розвитку туризму. *Предметом дослідження* є туристично-рекреаційна інфраструктура Брестської області. *Гіпотеза дослідження* полягає в пошуку шляхів економіко-географічної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу Брестської області в контексті центр-периферичної моделі. *Виклад основного матеріалу.* Проведено теоретичний аналіз методології оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу регіону в контексті сталого розвитку туризму. Обґрунтовано, що для визначення стратегічних засад сталого розвитку регіону важливі не тільки показники та індикатори, а й туристично-рекреаційний потенціал. Проведено аналіз та бальну оцінку історико-культурного, рекреаційного потенціалу та рівня розвитку туристської інфраструктури. Розроблено типологію районів, в її основу покладено центр-периферичну модель та рівень розвитку туристської інфраструктури. Висновки дослідження полягають у виділенні економіко-географічних особливостей розвитку адміністративних районів Брестської області.

Ключові слова:

туристсько-рекреаційний потенціал, історико-культурна спадщина, рекреаційний потенціал, туристська інфраструктура, туристична функція, сталий туризм.

Постановка проблеми. Устойчивое развитие туризма предопределяет увеличение удельного веса вклада туристической индустрии в экономику региона путем: введения сателлитного (вспомогательного) счета туризма в Республике Беларусь [1] и применение туристского мультипликатора.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы экономических проблем развития туризма на макроуровне и в частности анализ сложившихся систем показателей туристско-рекреационных ресурсов отражены в работах таких ученых, как А. О. Овчаров, О. Н. Козырева, Е. А. Замедлина, А. Б. Здоров, Е. Л. Драчева, Д. К. Исмаев, Ю. В. Забаева, Т. В. Черевичко, Н.В. Царева и др. Начиная со второй половины 60-х гг. XX в. многие исследователи проявляют интерес к проблематике оценки рекреационных ресурсов. Среди наиболее крупных ученых данного направления следует указать В.С. Преображенского, Ю.А. Васильченко А.О. [4], Кусков А.С. [9], Веденина, Мироненко, Н.Т. Твердохлебова и др.

Впервые о необходимости разработки индикаторов устойчивого развития было сказано в «Повестке дня на 21 век», принятой на

Конференции ООН по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро в 1992 г. Задача разработки индикаторов устойчивого развития еще далека от решения, однако уже имеются рекомендации по методологии выбора индикаторов для систем разных масштабов: глобального, регионального, национального, локального и отраслевого [2].

Целью данной статьи является оценка туристско-рекреационного потенциала административных районов Брестской области в контексте устойчивого развития туризма.

Изложение основного материала. В последние годы благодаря инициативам UNWTO и ряда других международных организаций стали создаваться международные рейтинги по уровню развития туризма. Наибольшее признание получил международный рейтинг под названием «Индекс конкурентоспособности туризма», созданный Центром по глобальной конкурентоспособности и эффективности при Всемирном Экономическом Форуме (г. Давос). В оценке индекса конкурентоспособности туризма используется 75 индикаторов, объединенных в 14 групп, характеризующих различные ас-

пекты развития туризма, в том числе, и социально-экономические [3].

Однако, для определения стратегических основ устойчивого развития региона важны не только показатели и индикаторы, но и туристско-рекреационный потенциал. Ведь, не имея памятников историко-культурного и природного наследия, туристической и гостиничной инфраструктуры сложно говорить о развитии туризма на данной территории. Оценка туристско-рекреационного потенциала территории является важной основой оптимизации и рационализации пространственной и хозяйственной организации территориальных туристско-рекреационных систем, определения ценности отдельных ресурсов и их сочетаний, выявления территориальных различий в обеспеченности ресурсами, определения путей рационального использования ресурсов и сбалансированного развития территории.

Предлагаемая типология административных районов Брестской области характеризует уровень развития туристско-рекреационной инфраструктуры региона. В основу типологии положены показатели, характеризующие сущность туристско-рекреационного потенциала. По блокам туристско-рекреационного потенциала использовалось несколько показателей. Абсолютные показатели преобразованы в ранжированные ряды на основе бальной оценки. Оценка показателей проводилась относительно среднестатистического значения по

Брестской области с целью выявления районов с наивысшим потенциалом. Показатели в разрезе районов, которые превышали средние значения по области оценивались в 3 балла, сопоставимые – 2 балла, ниже средних – в 1 балл.

Наиболее высокая плотность объектов материального наследия 0-3 категории отмечается в Жабинковском (52,6 ед./1000 км²), Брестском (49,7 ед./1000 км²) и Каменецком (45,6 ед./1000 км²). Самая низкая плотность объектов материального наследия наблюдается в Лунинецком (7,8 ед./1000 км²) и Ляховичском (8,1 ед./1000 км²) районах. Однако следует отметить, что полученные данные не отражают в полной мере территориальную дифференциацию объектов историко-культурного наследия, т.к. объектов 3-ей категории в разрезе административных районов много и они не всегда имеют достаточную привлекательность и туристическую ценность. Также показатели плотности сильно зависят от площади районов. Так, высокая плотность объектов в Жабинковском районе обусловлена незначительной площадью района – всего 2% от площади области, при средних значениях доли – 6,25% для районов. Рассматривая число объектов материального историко-культурного наследия в разрезе административных районов, к наиболее привлекательным районам следует отнести Брестский (84 объекта), Каменецкий (77 объектов), Пружанский (75 объектов), Кобринский (70 объектов) и Пинский (59 объектов) районы (рисунок 1).

Рисунок 1 – Плотность объектов историко-культурного наследия на 1 000 км² в разрезе административных районов Брестской области, 2018 г.

Источник: разработано авторами на основании [9]

В целях более объективного анализа показателей плотности историко-культурных ценностей Брестской области в разрезе административных районов была рассчитана плотность историко-культурных ценностей 0-2 категории, которые являются объектами международного и национального уровня. Показатели снизились значительно и составили в среднем 4,2 ед./1000 км² против 24,4 ед./1000 км² для объектов 0-3 категории. Согласно проведенным расчетам, наибольшая плотность отмечена в Брестском (8,9 ед./1000 км²), Жабинковском (8,8 ед./1000 км²), Пинском (8,8 ед./1000 км²) и Кобринском (7,1 ед./1000 км²). Самая низкая плотность наблюдалась в Ганцевичском (0,0 ед./1000 км²) и Лунинецком (0,7 ед./1000 км²).

Важным критерием оценки туристско-рекреационного потенциала Брестской области является количество коечного фонда в санаторно-курортных организациях. Всего в Брестской области насчитывается 3798 койко-мест. Наибольшее число койко-мест в разрезе административных районов имеет Жабинковский (760 койко-мест), Кобринский (532 койко-места) и Барановичский (526 койко-места) районы. В 6-ти районах области (37,5% районов) отсутствуют санаторно-курортные учреждения, соответственно число койко-мест рассчитать по ним не представляется возможным. Более 400 койко-мест имеют Брестский и Пинский районы.

Гостиничная инфраструктура является одним из основополагающих факторов развития туризма и оценки туристско-рекреационного потенциала региона. В Брестской области насчитывается более 150 гостиниц. Гостиницы локализованы в центрах туристического спроса, а их номерной фонд составляет более 5 000 койко-мест. Лидерами по числу койко-мест в гостиницах являются – Брестский (койко-мест) и Пинский (679 койко-мест). В Барановичском, Каменецком и Кобринском районах число койко-мест в гостиницах составляет от 180 до 300. В остальных районах число койко-мест варьируется в пределах 35-100 койко-мест. Отсутствуют гостиничные предприятия в Жабинковском районе, что компенсируется наличием 14 агроусадеб.

Агроусады в Брестской области концентрируются вокруг центров спроса и особо охраняемых природных территорий. Наибольшее число агроусадеб сосредоточено в Брестском (79) и Каменецком (73) районах,

что обусловлено близостью к областному центру и национальному парку «Беловежская пуща». Также высокая концентрация субъектов агроэкотуризма отмечается в Кобринском районе - 38. Самая низкая концентрация агроусадеб отмечается в Ганцевичском (9), Ляховичском (9) и Дрогичинском (11) районах (рисунок 2). В остальных районах области число агроусадеб варьируется в пределах 13-25 субъектов. Согласно данным за 2018 год, число обслуженных туристов в Брестской области составило 77 445 человек, из них 29,2% приходилось на Брестский район, на Пинский и Кобринский районы приходится 14,3% и 14,0% соответственно. На Дрогичинский район приходится всего 0,4% туристического потока, а в абсолютных величинах число обслуженных туристов составляет 278 человек. Наиболее высокие показатели загрузки в среднем на одну агроусаду наблюдаются в Пинском (462 чел.), Малоритском (339 чел.), Брестском (323 чел.) и Кобринском (318 чел.) районах. Дрогичинский и Лунинецкий районы имеют самые низкие показатели – 23 чел. и 45 чел. соответственно.

Общая площадь особо охраняемых природных территорий в Брестской области составляет 460 тыс. га (14,0% площади области). На территории региона располагается часть Национального парка «Беловежская пуща» (87 тыс. га), 18 заказников местного значения (344,7 тыс. га), 32 заказника местного значения (57,2 тыс. га), 29 памятников природы республиканского значения (0,5 тыс. га) и 77 памятников природы местного значения (1914 га). Наибольшие площади особо охраняемых природных территорий отмечаются в Столинском (130 тыс. га), Ивацевичском (более 50 тыс. га), Пружанском (более 50 тыс. га) и Каменецком (48 тыс. га). Наименьшая площадь ООПТ отмечается в Жабинковском районе (менее 500 га).

Всевозможные сочетания ключевых элементов туристско-рекреационного потенциала (ТПП) оказывают различное влияние на интенсивность рекреационной деятельности, уровень и характер туристского спроса. Для выделения типологически сходных районов проводилась балльная оценка туристско-рекреационного потенциала и туристской инфраструктуры исследуемых районов. Основные типологические характеристики уровня развития туристско-рекреационного потенциала в административных районах Брестской области приведены в таблице 1.

Таблица 1

**Типологические характеристики туристско-рекреационного
потенциала административных районов Брестской области, 2019 г**

№ п/п		Доля в площади района	Плотность объектов ИКН, ед./1000 км ²	Плотность агроусадб, ед./1000 км ²	ООПТ, % от площади района	Плотность коечного фонда са- наторно-курортных учрежде- ний, ед./1000 км ²	Обеспеченность населения ко- ечным фондом санаторно- курортных учреждений, ед. /1000 чел.	Плотность коечного фонда гос- тиничных предприятий, ед./1000 км ²	Обеспеченность населения ко- ечным фондом гостиничных предприятий, койко-мест/тыс. чел.
1	Барановичский	6,87	3,11	12,87	5,33	233,51	2,5	131,85	1,42
2	Березовский	4,31	2,12	14,16	11,10	35,39	0,8	53,09	1,20
3	Брестский	5,16	8,87	46,74	8,68	293,46	1,3	1176,78	5,06
4	Ганцевичский	5,21	-	5,26	9,38	-	-	22,81	1,45
5	Дрогичинский	5,66	3,77	5,93	13,79	-	-	8,62	0,45
6	Жабинковский	2,09	8,77	27,77	0,68	1110,79	31,5	-	-
7	Ивановский	4,73	3,22	14,83	2,31	170,17	7,0	50,92	2,09
8	Ивацевичский	9,14	2,33	6,67	16,63	-	-	45,36	2,53
9	Каменецкий	5,15	7,11	43,27	27,68	148,18	7,3	113,21	5,55
10	Кобринский	6,22	6,37	18,63	3,15	260,81	6,3	91,19	2,20
11	Лунинецкий	8,26	0,74	5,91	13,15	36,92	1,5	21,78	0,89
12	Ляховичский	4,12	3,70	6,66	9,05	-	-	26,62	1,45
13	Малоритский	4,19	2,91	9,46	7,30	-	-	33,49	1,90
14	Пинский	10,07	8,79	7,88	7,58	142,39	2,6	205,70	3,69
15	Пружанский	8,62	2,48	8,85	17,19	123,85	7,6	19,46	1,19
16	Столинский	10,19	3,29	3,89	38,87	-	-	29,62	1,36

Источник: разработано авторами на основании [10]

Далее проведем анализ уровней основных типологических показателей развития туристско-рекреационного потенциала Брестской области в разрезе административно-территориальных единиц. Уровень показателей развития туристско-рекреационного потенциала определялся для каждого из индикаторов отдельно. Т.к. значения показателей по каждому из блоков существенно отличаются (Таблица 2).

Исследование и оценка туристско-рекреационного потенциала административных районов Брестской области позволили выделить три типа районов по уровню развития туристско-рекреационной функции (рисунок).

Тип А (высокий) – районы с высоким уровнем развития туристской инфраструктуры и высоким уровнем историко-культурного потенциала. К ним относятся Брестский, Каменецкий, Жабинковский, Кобринский и Пинский районы. Вышеперечисленные районы, кроме Пинского, входят в туристско-рекреационную и безвизовую зону Бреста. Брестский район имеет наиболее высокие по-

казатели по уровню историко-культурного потенциала и уровня развития туристической инфраструктуры, а также инфраструктуры агроэкотуризма. Плотность объектов историко-культурного наследия 0-2 категории в районах данного типа превышает 6 ед./1000 км². Плотность агроусадб также высока и составляет выше 15 ед./1000 км². В Брестском, Пинском и Каменецком районах отмечается высокая плотность коечного фонда гостиничных предприятий. Жабинковский район имеет высокие показатели плотности объектов историко-культурного наследия 0-2 категории и коечного фонда санаторно-курортных учреждений. По уровню и характеру развития туристской функции административные районы данного типа можно отнести к центральным и многофункциональным.

Тип Б (средний) – районы со средним уровнем развития туристской инфраструктуры и средним рекреационным потенциалом (Барановичский, Ивановский и Пружанский районы).

Уровни туристско-рекреационного потенциала административных районов Брестской области, 2019 г.

Уровень туристско-рекреационного потенциала	Административный район	Плотность объектов ИКН, ед./1000 км ²	Плотность агроусадоб, ед./1000 км ²	ООПТ, % от площади района	Плотность коечного фонда санаторно-курортных учреждений, ед./1000 км ²	Обеспеченность населения коечным фондом санаторно-курортных учреждений, ед./1000 чел.	Плотность коечного фонда гостиничных предприятий, ед./1000 км ²	Обеспеченность населения коечным фондом гостиничных предприятий, койко-мест/ тыс. чел.
Высокий	Брестский	В	В	Н	С	Н	В	В
	Каменецкий	В	В	В	С	С	С	В
	Жабинковский	В	С	Н	В	В	Н	Н
	Кобринский	В	С	Н	В	С	Н	Н
	Пинский	В	Н	Н	С	Н	В	С
Средний	Барановичский	Н	Н	Н	С	Н	С	Н
	Ивановский	С	Н	Н	С	С	Н	Н
	Пружанский	Н	Н	С	С	С	Н	Н
Низкий	Березовский	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н
	Ганцевичский	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н
	Дрогичинский	С	Н	С	Н	Н	Н	Н
	Ивацевичский	Н	Н	С	Н	Н	Н	С
	Лунинецкий	Н	Н	С	Н	Н	Н	Н
	Ляховичский	С	Н	Н	Н	Н	Н	Н
	Малоритский	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н
Столинский	С	Н	В	Н	Н	Н	Н	

Примечание: В – высокий, С – средний, Н – низкий

Источник: разработано авторами

Данный тип характеризуют средние показатели плотности коечного фонда санаторно-курортных учреждений, и варьируется в пределах 150-300 койко-мест/1000 км². Барановичский район имеет средний показатель плотности койко-мест гостиничных предпри-

ятий - 131,85 ед./1000 км². Районы данного типа по уровню и характеру развития туристской функции можно отнести к полупериферийным со средним рекреационным потенциалом и среднеразвитой туристской функцией.

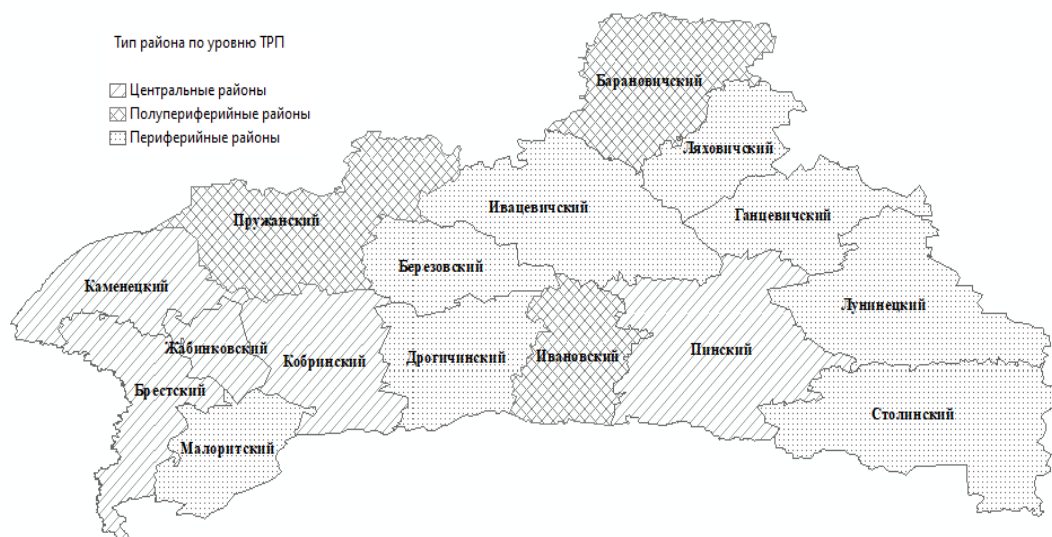

Рисунок 2 – Типология административных районов Брестской области согласно развития туристско-рекреационной функции

Источник: разработано авторами

Тип В (низкий) – административные районы с низким уровнем развития туристской инфраструктуры и средним уровнем рекреационного потенциала (Березовский, Ганцевичский, Дрогичинский, Ивацевичский, Лунинецкий, Ляховичский, Малоритский и Столинский) составляют 16,7 % территории Брестской области и имеют низкие показатели развития туристской инфраструктуры: плотность коевого фонда гостиничных предприятий менее 50 ед./1000 км², плотность коевого фонда санаторно-курортных учреждений составляет менее 15 ед./1000 км². В Столинском районе отмечается самая высокая доля ООПТ от площади района – 38,9%. Дрогичинский, Ивацевичский и Лунинецкий районы имеют средние показатели доли ООПТ от площади района. Дрогичинский и Столинский районы также имеют средние показатели плотности объектов ИКН – 3,8 ед./1000 км² и 3,3 ед./1000 км² соответственно. Районы данного типа по уровню и характеру развития туристской функции можно отнести к периферийным со средним рекреационным потенциалом и низкоразвитой туристской функцией. К стагнирующим районам с низкими показателями различных видов туристско-рекреационного потенциала относятся – Березовский, Ганцевичский и Малоритский.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенное исследование позволило сделать следующие выводы:

1) Административные районы, имеющие высокий уровень развития историко-культурного потенциала и туристской инфраструктуры прилегают непосредственно к туристическому центру национального и международного значения – Бресту. Брест формирует туристско-рекреационную зону в контексте модели «центр-периферия»,

Все районы типа относятся к центральным многофункциональным районам с интенсивным развитием туристско-рекреационного потенциала и субцентрального с развитой туристской функцией.

2) Районы, имеющие полупериферийное топологическое положение и относящиеся к типу районов со средним уровнем развития туристско-рекреационного потенциала, характеризуются средним уровнем развития историко-культурного, рекреационного потенциала, а также средним уровнем развития туристской инфраструктуры.

2. Административные районы, имеющие периферийное топологическое положение,

по уровню развития туристской функции относятся к периферийным районам со средним и экстенсивным развитием туристского потенциала.

3. В большинстве районов Брестской области есть объективные предпосылки и условия для формирования и развития туризма как приоритетного направления экономического развития на основе сложившейся туристской специализации и имеющегося туристско-рекреационного потенциала каждого из районов.

Литература

1. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. Методологические положения по построению вспомогательного счета туризма Республики Беларусь. URL: <http://www.belstat.gov.by/>. (Дата доступа: 24.02.2020).

2. Тарасова Н. П., Кручина Е. Б. Устойчивое развитие: природа – общество – человек: Материалы международной конференции. *Индексы и индикаторы устойчивого развития*. Москва, 2006. С. 126–144.

3. Всемирный экономический форум: рейтинг глобальной конкурентоспособности 2015–2016 гг. URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246>. (Дата доступа: 19.02.2020).

4. Васильченко А. О. Система индикаторов устойчивого развития сферы туризма и гостеприимства как элемент сбалансированности экономики. *Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы*: сборник трудов XI международной научно-практической конференции, Пинск, 21 апреля 2017 г. / Мин-во образования Республики Беларусь [и др.]; редкол.: К.К. Шебеко [и др.]. Пинск: ПолесГУ, 2017. С. 242–244.

5. Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: Guidebook: World Tourism Organization, Madrid, Spain, 2004. 516 p. URL: <http://www.adriaticgreenet.org/icareforeurope/wp-content/uploads/2013/11/Indicators-of-Sustainable-Development-for-Tourism-Destinations-A-Guide-Book-by-UNWTO.pdf>– (Date of access: 20.02.2020).

6. Официальный сайт Всемирного Совета по устойчивому развитию туризма URL: <http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism>. – (Дата доступа: 24.02.2020).

7. Официальный сайт Европейской Комиссии: раздел: Туризм URL: <http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/>. – (Дата доступа: 08.02.2020).

8. Кусков А.С., Иванов А.В., Яшков И.А., Ширинкин П.С. *Туристское ресурсосведение*: учебник. Москва: Университетская книга, 2011. 348 с.

9. *Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь* / склад. В.Я. Абламскі, І.М. Чарняўскі, Ю.А. Барысюк. Мінск : БЕЛТА, 2009. 684 с.

10. Статистический ежегодник Брестской области, 2019 г. URL: https://brest.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/public_compilation/index_14673/. – Дата доступа: 08.02.2020.

References

1. National statistical Committee of the Republic of Belarus. Methodological provisions for the construction of the tourism satellite account of the Republic of Belarus. (n.d.). belstat.gov.by. Retrieved from <http://www.belstat.gov.by/> [in Russian].

2. *Tarasova, N. P.* (2006). Sustainable development: nature-society – human: Materials of the International Scientific and Practical Conference. Moscow, 126-144. [in Russian].

3. World economic forum: global competitiveness ranking. Retrieved from <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246> [in Russian].

4. *Vasylichenko, A. O.* (2017). System of indicators of sustainable development of tourism and hospitality as an element of economic balance: Sustainable economic development: status, problems, prospects: proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference. Pinsk, pp. 242-244.

5. Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: Guidebook by UNWTO. [adriaticgreenet.org](http://www.adriaticgreenet.org). Retrieved from <http://www.adriaticgreenet.org/icareforeurope/wp-content/uploads/2013/11/Indicators-of-Sustainable-Development-for-Tourism-Destinations-A-Guide-Book-by-UNWTO.pdf>

6. Official website of the world Council for sustainable tourism. ec.europa.eu. Retrieved from <http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism>.

7. Official website of the European Commission: section: Tourism. ec.europa.eu. Retrieved from <http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/>.

8. *Kyskov, A. S. & Ivanov, A. V. & Yashkov, I. A. & Shurikin, P.S.* (2011). Tourism resource studies. Moscow: University book [in Russian].

9. *Ablamski, I. M. & Barusuk, U.A.* (2009). State list of historical and cultural values of the Republic of Belarus. Minsk: Belta [in Russian].

10. Statistical Yearbook of the Brest region. (n.d.). brest.belstat.gov.by Retrieved from https://brest.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/public_compilation/index

---

Стаття надійшла
до редакції : 20.02.2020 р.

Стаття прийнята
до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Васильченко А. О. Оценка ресурсно-рекреационного потенциала и инфраструктуры устойчивого туризма в Брестской области / А. О. Васильченко, С. О. Дем'янов // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 83–90.

УДК 339.13
JEL Classification: R41

ГРІНЧЕНКО Ю. Л.¹

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АЕРОПОРТІВ: ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.12

Постановка проблеми. Інституційні аспекти розвитку авіаційної галузі та її суб'єктів потребують переосмислення в умовах глобалізації. *Метою* даного дослідження є формування концепції інституційного регулювання високо технологічних галузей із формуванням їх макроекономічного потенціалу. *Методи використані в дослідженні.* В дослідженні було використано методи системного аналізу, порівняння, індукції та фінансово-економічного аналізу. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що застосування узагальненої концепції інституційного регулювання високо технологічних галузей економіки дозволить спрямувати увагу на забезпечення цілей сталого розвитку економіки на макрорівні. *Виклад основного матеріалу.* Проаналізовано фінансово-економічні показники сталості розвитку ДП «Міжнародний аеропорт Львів ім. Данила Галицького» за 2014 – 2018рр. Для досягнення цілей сталого розвитку в стратегіях розвитку аеропортів запропоновано вводити показники впливу. Вплив на інвестиції: показники рейтингів; обсяг інвестицій; скорочення дотацій; скорочення бюджетного фінансування: працевлаштування; попит на послуги; партнерства з іншими регіонами. Вплив на громадян: інноваційна діяльність; підвищення якості товарів та послуг: взаємодія з інвесторами; взаємодія з громадськістю; туризм. Вплив на конкурентний потенціал: комфорт та стандартизація; взаємодія зі стейкхолдерами; промислова безпека; екологічна безпека; енергоефективність; недискримінація; вплив на бренд; соціальний захист; діджиталізація. Додатковий сторонній вплив: розвиток інститутів. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* Проведені дослідження доцільно використовувати при визначенні інституційних засад управління високо технологічними галузями для зміни пріоритетів виробничо- господарської діяльності. Більш того, визначені цілі та показники можуть бути використані урядовцями та менеджерами, що приймають рішення на мікроекономічному і загальнодержавному рівні, бо наявна концепція забезпечую синхронізацію розвитку. *Висновки.* Розроблено концепцію інституційного регулювання стратегічного розвитку на прикладі авіаційної галузі. Концепція містить інститути трьох типів: техніко-технологічні, соціально-економічна та ідеологічні. Відповідно запропоновано розробка та використання показників розвитку технологічних стратегій, в тому числі діджитал, фінансово-економічних показників сталості розвитку та показників впливу для оцінки ідеологічних інститутів.

Ключові слова:

авіаційна галузь, аеропорт, сталий розвиток, циклічність, стратегія.

УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ АЭРОПОРТОВ: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Постановка проблемы. Институциональные аспекты развития авиационной отрасли и ее субъектов требуют переосмысления в условиях глобализации. *Целью* данного исследования является формирование концепции институционального регулирования высокотехнологических отраслей с формированием их макроекономического потенциала. *Использованные в исследовании методы.* В исследовании были использованы методы системного анализа, сравнения, индукции и финансово-экономического анализа. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что использование обобщенной концепции институционального регулирования высокотехнологических отраслей экономики позволит обратить внимание на обеспечение целей устойчивого развития экономики на макроуровне. *Изложение основного материала.* Проанализировано финансово-экономические показатели устойчивого развития ДП «Международный аэропорт Львов имени Данилы Галицкого» за 2014-2018 год. Для достижения целей устойчивого развития в стратегиях развития аэропортов пред-

¹ Грінченко Юрій Леонідович, канд. екон. наук, доцент кафедри «Маркетинг та бізнес-адміністрування», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова », м. Одеса, Україна.

Hrinchenko Yurii, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Marketing and business administration Department of Odesa Mechnikov National University, Odesa, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-9439-5933

e-mail: hrinchenko@yahoo.com

ложено вводить показатели влияния. Влияние на инвестиции: показатели рейтингов, объём инвестиций, сокращение дотаций, сокращение бюджетного финансирования, трудоустройство, спрос на услуги, партнёрство с другим регионами. Влияние на граждан: инновационная деятельность, повышение качества товаров и услуг, взаимодействие с инвесторами, взаимодействие с общественностью, туризм. Влияние на конкурентный потенциал: комфорт и стандартизация, взаимодействие со стейкхолдерами, промышленная безопасность, экологическая безопасность, энергоэффективность, недискриминация, влияние на бренд, социальная защита, диджитализация. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Проведённое исследование целесообразно использовать при определении институциональных основ управления высокотехнологичными отраслями для изменения приоритетов производственно-хозяйственной деятельности. Более того, определённые цели и показатели могут быть использованы правительственными работниками и менеджерами, которые принимают решение на микроэкономическом и общегосударственном уровне, так как имеющаяся концепция обеспечивает синхронизацию развития. *Выводы.* Разработано концепцию институционального регулирования стратегического развития на примере авиационной отрасли. Концепция содержит институты трёх типов: технико-технологические, социально-экономические и идеологические. Соответственно предложены разработка и использование показателей развития технологических стратегий, в том числе цифровых, финансово-экономических показателей устойчивости развития для оценки идеологических институтов.

Ключевые слова:

авиационная отрасль, аэропорт, устойчивое развитие, цикличность, стратегия.

AIRPORT DEVELOPMENT POLICY: INSTITUTIONAL ASPECTS

Formulation of the problem. Institutional aspects of aviation industry development and its subjects should be re-thought under conditions of globalization. *The aim of the research* is to formulate a concept of institutional regulation of hi-tech industries within formation of their macroeconomic potential. *Research methods.* The research applies methods of system analysis, comparison, induction and financial-economic analysis. *The hypothesis of the research* is an assumption that the generalized concept of institutional regulation of hi-tech industries will allow to focus the attention on the support for the goals of sustainable development of the economy on the macro level. *Statement of the main material.* The financial and economic parameters of the sustainable development of the SE “Lviv Danylo Halytskyi International Airport” were analyzed for 2014-2018 time period. To accomplish the goals of sustainable development included into strategies of airport development we propose to apply the parameters of impact. Impact on investments: ratings, volume of investments, cut of grants, cut of budget financing, employment, demand for services, partnership with other regions. Impact on citizens: innovation activity, increase in quality of goods and services, cooperation with investors, cooperation with community, tourism. Impact on competitiveness potential: comfort and standardization, cooperation with stakeholders, industrial safety, ecological safety, energy efficiency, non-discrimination, impact on brand, social security digitalization. Additional external impact: development of institutions. *Originality and practical significance of the research.* The research results will be useful for developing institutional grounds of high-tech industries development policies and defining priorities of production and business activities. Moreover, the developed goals and parameters may be used by government officers and managers for decisions on micro and national level, as the proposed concept supports the development process synchronization. *Conclusions.* The article presents the concept for institutional regulation of strategic development with a case of aviation industry. The concept contains institutions of three types: productive-technologic, social-economic and ideologic. The formulation and application of parameters for assessing development of technology strategies, including digital ones, financial-economic parameters for sustainable development and impact measurement parameters for ideologic institutions.

Key words:

aviation industry, airport, sustainable development, business cycle, strategy.

Постановка проблеми. В загальнонауковому та інституційному сенсі бурхливі економіко-технологічних трансформації відбуваються внаслідок зміни самих існуючих моделей господарювання. Програми радикальних перетворень, які мають бути засновані на макроекономічних та теоретичних прогнозах, потребують поглиблення з точки зору еволюцій-

них перетворень в технологічних укладах та промисловості, процес становлення ринкових інструментів управління економікою. В статті зроблено спробу встановлення інституційних аспектів дослідження авіаційної галузі України з позиції організації роботи її суб'єктів – аеропортів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційні аспекти дослідження сучасної економіки наявні в роботах українських вчених Зверякова М. І. [1], де встановлено тенденції розвитку сучасної економіки та зміни її інститутів. Микитенко В. В. [2] було розвинуто теоретичні та методологічні засади інституційної архітектоники економічних систем та визначено основні чинники інституційної динаміки економічного розвитку України. Кузнецов Е.А. та Уперенко М. А. [3] встановлюють міждисциплінарну роль інститутів в постіндустріальному суспільстві.

Централізована координація та формування управлінських структур були завжди тісно пов'язані. Проте самі аспекти їхнього інституційного регулювання мало вивчені. Одним з сучасних вчених, який підтримує конституціоналізм в управлінні є Кузнецов Е.А. Кузнецов Е.А. та Уперенко М.А. вважають, що новим напрямком взаємозв'язків стають історико-економічні дослідження галузевих, внутрішньогалузевих і внутрішньо організаційні інститутів. В якості загальної дослідницької проблеми історії та теорії виступає пізнання особливості взаємозв'язків в структурі: інститути - соціально-економічні відносини. Виникає необхідність теоретичного обґрунтування галузевого розвитку через нове розуміння синтезу: теорій економічного зростання, постіндустріального суспільства і сталого економічного розвитку з теорією інститутів [3, с. 22].

Таким чином, метою даного дослідження є формування концепції інституційного регулювання високо технологічних галузей із використанням їх макроекономічного та стратегічного потенціалу. Стратегічний потенціал високотехнологічних галузей нерозривно пов'язаний із філософією наукового менеджменту, в рамках якого широко розповсюджені технічні прийоми організації робіт, нормування, оцінювання. Тобто, з одного боку, формування стратегії безпосередньо пов'язується із менеджментом, який виділився у самостійний вид діяльності у 19 сторіччі, проте істотний вклад у розвиток менеджменту був внесений як наслідок підвищення значущості економічної ефективності промислового виробництва та сфери послуг.

Чухно А. А. вважає: «Інституціоналізм класичного напрямку, - писав він, - по методологічними підходами тісно пов'язаний з класичною політичною економією, економічною теорією марксизму, німецької історичної школою, кейнсіанством і філософією прагматизму. Йому притаманне дослідження виробництва і ролі держави в економіці і суспільстві. До того ж

соціально-економічні процеси розглядаються тут в розвитку, що обумовлює спрямованість цієї методології в майбутнє, пізнання економічної системи в русі, в процесі переходу від нижчих до вищих, тобто більш досконалих форм» [4, с. 10]. Становлення конкурентних відносин в Україні розглядається як створення інституційних гарантій для розвитку громадського суспільства, економічним базисом якого є ринкова форма економічного зв'язку. Зверяков М.І. виділяє поняття інституційного монополізму [1, с. 133]. При цьому монополізм може породжуватися як складом та поведінкою гравців, так і правилами гри в галузі. Тобто завдяки інституційному типу монополізму штучно створюються нерівні умови конкуренції для різних його учасників. Обмежений доступ до роботи в авіаційній галузі пояснюється як інституційними так і технологічними особливостями. Інституційна роль держави у відношенні до авіаційної галузі виникає саме з того, що держава обумовлює значущу частину правил гри формальних інститутів, водночас завдяки нормам регулювання, є не тільки генератором інституційного середовища, але й учасником ринкових стосунків. Вони проявляються в захисті прав власності та забезпеченні рівного доступу. Особливі риси такого інституційного регулювання виникають в умовах відкритої економіки та глобалізації.

В таких умовах формування та реалізація стратегій залежить від характеру самої стратегії та її мети. Розглядаються певні наукові школи стратегій, до яких належать школи: дизайну, планування, позиціонування, підприємництва, когнітивна школа, школу навчання, влади, культури, зовнішнього середовища, конфігурації. Школа зовнішнього середовища описує взаємний зв'язок між змінами зовнішнього оточення та певними ознаками організації. Саме зовнішнє оточення вважається головним елементом процесу створення стратегії [5, с.38]. Тобто зовнішнє середовище для цілей дослідження розглядатимемо як інституційні умови функціонування аеропорту. Ними є сукупність формальних і неформальних правил (інститутів) [8] - законів, наказів, норм, постанов, звичаїв, традицій, моралі, сімейно-родинних стосунків, релігійних норм поведінки в суспільстві, табу і т.д. - та механізмів їх виконання, зафіксованих в конституції та праві, а також існуючих в неформалізованому виді. Динамічний характер інституційного середовища, пов'язаний з його вдосконаленням, зазвичай підсилює складнощі менеджменту, що може призводити до реструктуризації, реорганізації, реінжинірингу підприємства [5, с.46].

Бест М. вважає, що на формування стратегічної конкурентоспроможності в більшому ступені впливають динамічні здібності розвитку підприємства, а також фактори мережевої конкуренції, соконкуренції та конкуренції на глобальних ринках [6, с. 45]. Інституційне регулювання має бути побудовано із використанням певних класифікацій інститутів. На думку Гріценка А. А. однією з найбільш загальних з них є поділ на техніко-технологічні, соціально-економічні та ідеологічні інститути. Цей поділ може бути конкретизовано. У середині кожного рівня є свої підрівні. Тут відразу ж актуалізується проблема механізмів трансформації інститутів одного рівня в інститути іншого рівня. Це дає можливість зрозуміти, що, наприклад, імпорт техніки і технологій – не тільки ввезення машин і устаткування, але і імпорт інститутів, способів діяльності і способу мислення [7].

Метою статті є формування концепції інституційного регулювання високо технологічних галузей із формуванням їх макроекономічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні аеропорти зараз розробляють не тільки стратегії загального розвитку, але й реалізують масштабні проекти щодо впровадження технологічних стратегій, які зокрема спираються на задоволення технологічних потреб пасажирів, управлінського складу, урядових організацій та галузевих асоціацій. Такі технологічні стратегії мають на меті оцінку вартості авіаційного бізнесу та визначення переваг для наших пасажирів. Особливостями технологічних стратегій є невизначеність майбутнього технологій, тобто в такому випадку доцільною є використання гнучких методологій. Одною з таких методологій є методологія Agile, яка використовується для групових проектів, проте її основний недолік в тому, що розробка виключає письмову документацію у порівнянні з іншими методами. Проте ІТ-інфраструктура аеропортів стає все більш впливовою та значущою. Імперативами успіху стратегії аеропортів виступають вимоги пасажирів задовільнити їхні очікування щодо без зусиль, своєчасно та без затримки пройти усі процедури та насолоджуватися перелітом. Капіталізація аеропортів саме через виробничу ефективність, яка інтегрується за допомогою ІТ-технологій. Це діджиталізація та візуалізація, яка стосується як комфорту пасажирів, так і прийняття рішень щодо регулювання роботи аеропортів. Стратегічний план розвитку аеропорту «МА «Львів ім. Данила Галицького» на 2019-2023рр., затверджений наказом Міністерства інфраструктури України

від 07 грудня 2017р. №427 містить загальну інформацію, в тому числі до авіаційної діяльності аеропортів віднесено послуги: забезпечення зліт-посадки, обслуговування пасажирів та багажу, забезпечення місцями для стоянки повітряних суден, забезпечення авіаційної безпеки, наземне обслуговування повітряних суден, зберігання та обробка вантажів, послуги із заправки паливом повітряних суден, реалізація бортового харчування, інші спеціалізовані послуги. До неавіаційних послуг відносяться: оренда комерційних площ та офісних приміщень, надання рекламних послуг, послуги зв'язку, автостоянки, паркувальної зони, організації та проведення заходів, продаж авіаційних перевезень. Для пасажирів аеропорту доступні такі послуги як паркування, автостоянка, авіакаси, кафе та ресторани, магазини Duty Free. В SWOT-аналізі аеропорту вказані такі можливості, як оголошення «Відкритого неба» з США, розвиток бізнес-авіації, підвищення пасажиропотоку за рахунок міграції українців, працюючих за кордоном. В листі стратегічних цілей присутні розвиток авіаційної та неавіаційної діяльності аеропорту. Проте відсутній взаємозв'язок із загальними показниками розвитку галузі та економіка країни, інтеграція в міжнародні програми розвитку авіаційного простору. Сталий розвиток аеропортів може спиратися на низку показників, проте почнемо саме з діагностики фінансових показників та схильності до банкрутства (табл.1).

За даними розрахунків, наведених в таблиці 1 можна зробити такі висновки.

Коефіцієнт фінансової незалежності або автономії показує частку власних коштів до загальної суми пасиву. Необхідність у власному капіталі зумовлена вимогами самофінансування підприємств, що є основою його самостійності та незалежності. Чим вища його доля в пасивах, тим вище буфер, який захищає кредиторів від збитків, а отже і менше ризик втрати бізнесу.

За 2014-2018 роки даний показник залишився в зоні благополуччя, хоч і прослідковується незначне його зменшення з 0,99 до 0,95, при граничному значенні показника для цієї зони не нижче 0,8. Його зниження зумовлене більшою динамікою зменшення показника власного капіталу, ніж динамікою зменшення показника пасивів підприємства, відповідно на 7% та 3%.

Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів – це відношення суми довгострокових зобов'язань і короткострокових позик до власного капіталу.

Таблиця 1

**Аналіз фінансових показників сталості розвитку
ДП «Міжнародний аеропорт «Львів» ім. Д. Галицького» за 2014-2018рр.**

Показник	2014		2015			2016			2017			2018		
	Значення	Оцінка	Значення	Оцінка	Зміна	Значення	Оцінка	Зміна	Значення	Оцінка	Зміна	Значення	Оцінка	Зміна
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Зведені показники фінансового стану підприємства														
Фінансової стійкості	абсолютно стійке		абсолютно стійке			абсолютно стійке			абсолютно стійке			абсолютно стійке		
Платоспроможності	абсолютно стійке		відносно стійке			відносно стійке			відносно стійке			відносно стійке		
Ділової активності	нестійке		нестійке			нестійке			нестійке			нестійке		
Оцінки структури балансу	абсолютно стійке		абсолютно стійке			абсолютно стійке			абсолютно стійке			абсолютно стійке		
Рентабельності	нестійке		нестійке			нестійке			відносно стійке			нестійке		
Зведені показники ймовірності банкрутства підприємства														
Модель Ліса	низька		низька			низька			висока			висока		
Модель Спрінгейта	низька		низька			низька			низька			низька		
Модель Конана та Голдера	20%		20%			20%			20%			20%		
1. Показники фінансової стійкості		5,0		5,0			5,0			5,0			5,0	
Коефіцієнт фінансової незалежності або автономії	0,997	5	0,991	5	-	0,981	5	-	0,964	5	-	0,955	5	-
Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	0,000	5	0,000	5	-	0,000	5	-	0,008	5	-	0,017	5	-
Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів	0,003	5	0,009	5	-	0,019	5	-	0,037	5	-	0,047	5	-
2. Показники платоспроможності		5,0		3,7			3,3			3,3			3,3	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2,548	5	3,290	5	+	1,580	5	-	1,769	5	+	2,873	5	+
Проміжний коефіцієнт покриття	6,056	5	4,562	5	-	2,358	5	-	2,334	5	-	3,566	5	+
Коефіцієнт забезпеченості запасами короткострокових зобов'язань	0,949	5	0,424	1	-	0,207	0	-	0,224	0	+	0,285	0	+
3. Показники ділової активності		1,7		1,7			1,7			1,7			1,7	
Загальний коефіцієнт оборотності	0,054	0	0,085	0	+	0,141	0	+	0,192	0	+	0,255	0	+
Коефіцієнт оборотності запасів	35,657	5	25,299	5	-	34,818	5	+	26,781	5	-	24,299	5	-
Коефіцієнт оборотності власних коштів	0,055	0	0,086	0	+	0,144	0	+	0,199	0	+	0,267	0	+
4. Показники оцінки структури балансу		5,0		5,0			5,0			5,0			5,0	
Коефіцієнт поточної ліквідності	7,706	5	5,126	5	-	2,882	5	-	2,682	5	-	4,004	5	+
Коефіцієнт забезпеченості власними коштами	0,870	5	0,805	5	-	0,653	5	-	0,627	5	-	0,750	5	+
Коефіцієнт співвідношення чистих активів і статутного капіталу	195,734	5	191,963	5	-	185,07	5	-	2,511	5	-	2,525	5	+

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
5. Показники рентабельності		1,0		2,0			2,3			3,0			2,0	
Коефіцієнт рентабельності використання всього капіталу	0,014	0	0,035	0	+	0,055	1	+	0,074	1	+	0,076	1	+
Коефіцієнт використання власних коштів	0,014	0	0,035	0	+	0,056	0	+	0,076	1	+	0,079	1	+
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,265	3	0,408	5	+	0,388	5	-	0,383	5	-	0,298	3	-
Коефіцієнт рентабельності за поточними витратами	0,163	1	0,362	3	+	0,400	3	+	0,439	5	+	0,378	3	-
6. Показники ймовірності банкрутства														
Модель Ліса	0,379		0,114		-	0,058	1	-	0,036	0	-	0,037	0	+
Модель Спрінгейта	3,714		2,741		-	2,165	5	-	2,086	5	-	2,150	5	+
Модель Ж. Конана та М. Голдера	-1,523		-1,114		-	-0,868	0	-	-0,670	0	-	-0,586	0	-

Джерело: розраховано автором на підставі [9]

Протягом 2014-2018 років також знаходиться в зоні благополуччя. В 2014 році коефіцієнт дорівнював 0, бо ДП "Міжнародний аеропорт "Львів" ім. Д. Галицького" короткострокових кредитів банків і довгострокових зобов'язань не мав. В 2018 році він збільшився до значення в 0,017, при граничному значенні показника для цієї зони не вище 0,2, внаслідок появи у підприємства відстрочених податкових зобов'язань.

Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів показує відношення суми довгострокових і короткострокових зобов'язань до власного капіталу. Даний показник також має абсолютно стійкий стан, хоч і в 2018 році із значенням 0,047 майже в притул наблизився до граничного значення зони не вище 0,05. Це зумовлено збільшенням значення короткострокових зобов'язань у 10 разів в 2018 році порівняно з 2014 роком, а також зменшенням обсягу власного капіталу на 7%.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності. Він вказує частку короткострокових зобов'язань, які можуть бути негайно погашені за рахунок грошових коштів підприємства. Оптимальне значення не нижче 0,4. Якщо коефіцієнти ліквідності нижче рекомендованих значень, і для кредитора і для власника це означає, що існує небезпека, того що підприємство не зуміє впоратися зі своїми короткостроковими зобов'язаннями.

Значення коефіцієнта наступні: в 2014 році – 2,55, в 2016р. – 1,58, в 2018р. - 2,87. Зниження в 2016 році відносно 2014 року зумовлено більшою динамікою зростання короткостро-

кових зобов'язань від динаміки зростання грошових коштів підприємства, в сім та чотири рази відповідно. В 2018 році коефіцієнт зріс на 82% внаслідок зростання короткострокових зобов'язань на 54%, в той час як значення грошових коштів збільшилося на 180%.

Проміжний коефіцієнт покриття – це частка короткострокових зобов'язань які можна погасити за рахунок грошових коштів і надходжень від дебіторів. За 2014-2018 роки простежується динаміка до зменшення коефіцієнту зі значення 6,06 до 3,57, але достатньому для знаходження в зоні благополуччя, так як граничне значення – не менше 1. Зниження коефіцієнту пов'язано з тим що обсяг грошових коштів і надходжень від дебіторів зріс в цей період на 179 млн. грн., а обсяг короткострокових зобов'язань збільшився лише на 54 млн. грн.

Коефіцієнт забезпеченості запасами короткострокових зобов'язань показує частку короткострокових зобов'язань які можна погасити за рахунок запасів. Перехід коефіцієнта з зони благополуччя в 2014 році до зони небезпеки у 2015 році пов'язаний з тим, що обсяг запасів збільшився лише на 50%, в той час як обсяг короткострокових зобов'язань зріс на 236%. В 2016 році збільшення обсягу короткострокових зобов'язань в два рази при майже не змінному обсязі запасів, понизило значення коефіцієнту до зони ризику, який там залишився і в 2018 році.

Загальний коефіцієнт оборотності – це величина виручки, яка припадає на кожну гривню вкладену в активи, тобто скільки разів обернуться активи у виручку.

Спостерігається тенденція до зростання даного показника від 0,05 в 2014р. до 0,25 в 2018р. через збільшення виручки підприємства, але поки ще цієї динаміки недостатньо для виходу з зони ризику, граничне значення якого має бути вище значення в 0,4.

Для підвищення показника виручка повинна бути збільшена, а деякі активи зменшені (реалізовані). При цьому слід пам'ятати, що рішення про реалізацію активів можна приймати тільки після комплексного аналізу коефіцієнтів оборотності кожного типу активу та ліквідності підприємства.

Коефіцієнт оборотності запасів. $OЗ = \text{витрати на виробництво та реалізацію за період} / \text{вартість запасів на кінець періоду}$. З 2014 р. по 2018 рік коефіцієнт зменшився з 35,66 до 24,30, але все одно знаходиться в зоні благополуччя із великим резервом, бо значення коефіцієнту більше граничного значення у шість разів.

Коефіцієнт оборотності власних коштів характеризує швидкість обороту вкладеного капіталу. Низький показник означає бездіяльність частини власних коштів. У цьому випадку показник оборотності власного капіталу вказує на необхідність вкладення власних коштів в інший, більш підходящий джерело доходів. Спостерігається тенденція до зростання даного показника від 0,05 в 2014р. до 0,27 в 2018р. через збільшення виручки підприємства, але поки ще цієї динаміки недостатньо для виходу з зони ризику, граничне значення якого має бути вище значення в 0,8.

Коефіцієнт поточної ліквідності показує частку короткострокових зобов'язань, які можна погасити реалізувавши всі оборотні активи. Значення даного коефіцієнту зменшується в 2017 р. до 2,68, в 2014р. – 7,71, через більший темп зростання короткострокових зобов'язань порівняно з темпом зростання оборотних активів, в 10 разів і 3,5 р відповідно. У 2018р. показник показав збільшення до 4,00 за рахунок більшої динаміки зростання оборотних активів.

Коефіцієнт забезпеченості власними коштами вказує на наявність у підприємства власних коштів, необхідних для його фінансової стійкості. За 2014-2018 роки даний показник залишився в зоні благополуччя, хоч і прослідковується незначне його зменшення з 0,87 до 0,75, при граничному значенні показника для цієї зони не нижче 0,15. Його зниження зумовлене більшою динамікою зростання короткострокових зобов'язань, ніж оборотних активів.

Коефіцієнт співвідношення чистих активів і статутного капіталу. За 2014-2018 роки простежується значна динаміка до зменшення коефіцієнту зі значення 195,73 до 2,53, але до-

статньому для знаходження в зоні благополуччя, так як граничне значення має бути не менше 2. В першу чергу це пов'язано з тим, що ДП "Міжнародний аеропорт "Львів" ім. Д. Галицького" збільшило свій статутний капітал з 10,8 млн. грн. в 2014 році до 776,8 млн. грн в 2018 році.

Коефіцієнт рентабельності використання всього капіталу – це показник, що характеризує ефективність використання всіх активів підприємства. Показує величину прибутку отриману на одиницю активів. Застосовуючи цей коефіцієнт, можна зробити невірні висновки про зниження рентабельності активів, якщо на балансі підприємства з'явилося дороге обладнання, яке поки не використовується для випуску продукції. У нашому випадку рентабельність активів збільшувалася: у 2014 році – 0,01, в 2016 р. – 0,05, в 2018 р. – 0,08. При зменшенні активів підприємства на 3%, прибуток до оподаткування в 2014-2018 роках збільшився в 5 разів. Ця динаміка дозволила значенню коефіцієнта перейти з зони ризику до зони безпеки.

Коефіцієнт використання власних коштів показує, скільки прибутку отримано на одиницю капіталу, вкладеного власниками, і в ньому також спостерігається тенденція до збільшення. У 2014 році – 0,01, в 2016 році – 0,06, в 2018 році – 0,08. Зниження обсягу власного капіталу підприємства було більшим за зменшення активів підприємства, на 7% та 3% відповідно.

Коефіцієнт рентабельності продажів показує, величину прибутку, отриману на гривню реалізованої продукції. Розраховується як відношення чистого прибутку до виручки від реалізації за відповідний період. Значення даного коефіцієнту збільшилося з 0,26 у 2014 році до 0,38 в 2017 році через більший темп зростання прибутку до оподаткування в порівнянні з виручкою від реалізації. Таким чином, коефіцієнт перейшов з відносно стійкого до абсолютно стійкого стану. В 2018 році він зменшився до значення в 0,298 внаслідок зростання виручки від реалізації на 35%, при зростанні прибутку до оподаткування лише на 5%.

Коефіцієнт рентабельності за поточними витратами. Він показує, величину прибутку, отриману на гривню витрат. Розраховується як відношення чистого прибутку до витрат підприємства за відповідний період.

За 2014-2018 роки значення коефіцієнту зросло на 132%, з 0,16 до 0,38, що дозволило йому вийти з зони безпеки до зони стабільності. Це стало можливим завдяки тому, що при зростанні величини прибутку до оподаткування зросло на 409%, а обсяг витрат за цей період зріс лише на 119%.

Модель Ліса. Значення показників моделі відображає низьку ймовірність банкрутства підприємства, якщо вони вищі від оптимального значення – 0,037. Значення показника моделі мало постійну динаміку до зниження протягом 5 років, з 0,379 в 2014 році до 0,0367 в 2018 році, що погіршило ймовірність банкрутства.

В 2018 році основною причиною зменшення показника стало зниження величини власного капіталу підприємства на 7% та зростання величини довгострокових та короткострокових зобов'язань у 16,5 разів порівняно з 2014 роком, що і вплинуло на зростання найвагомішого коефіцієнта моделі – Х4.

Модель Спрінгейта. Показник моделі на протязі 2014-2018 років має низьку ймовірність банкрутства, хоча і прослідковується зниження його значення з 3,71 до 2,15. Це пов'язано з тим, що значення найвагомішого коефіцієнту моделі Х3 знизилось на 1,9. Питома вага коефіцієнту моделі Х3 в 2014 році складала 98%, а в 2018 році вона зменшилась до 80%. Зменшення значення коефіцієнту було обумовлено більшою динамікою зростання обсягу короткострокових зобов'язань порівняно з динамікою зростання величини прибутку до оподаткування, на 971% та 409% відповідно.

Модель Ж. Конана та М. Голдера. Чим менше показник моделі, тим нижче ймовірність банкрутства підприємства. Показник моделі мав негативну динаміку протягом 2014-2018 років, з -1,523 в 2014 році до -0,586 в 2018 році, але ймовірність банкрутства все одно залишилася на низькому рівні. В 2018 році порівняно з 2014 роком основною причиною зменшення показника стала більша динаміка зростання обсягу короткострокових зобов'язань порівняно з динамікою зростання величини прибутку до

оподаткування, що і вплинуло на зростання найвагомішого коефіцієнта моделі – Х5.

Стратегічний розвиток можливий у випадку досягнення синергії із цілями макроекономічного рівня. Тому пропоную орієнтацію на цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй перелічені нижче:

Ціль 1. Подолання бідності; Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства; Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя; Ціль 4. Якісна освіта; Ціль 5. Гендерна рівність; Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови; Ціль 7. Доступна та чиста енергія; Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання; Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура; Ціль 10. Скорочення нерівності; Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад; Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво; Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату; Ціль 14. Збереження морських ресурсів; Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші; Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути; Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку.

Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку. За ініціативи Уряду України та за сприяння системи ООН в Україні протягом року тривав відкритий та інклюзивний процес адаптації ЦСР. Беручи до уваги принцип "нікого не залишити осторонь" та використовуючи широкий спектр інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів, була розроблена національна система ЦСР (86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання). Показники структури інституційного регулювання сталого розвитку аеропортів представлені в таблиці 2.

Т а б л и ц я 2

Сталий розвиток стратегії аеропортів: підхід ідеологічних інститутів

№	Показник сталого розвитку	Інституційні показники стратегії	
1.	Вплив на інвестиції	Показники рейтингів	Партнерства з іншими регіонами
		Обсяг інвестицій	Попит на послуги
		Скорочення дотацій	Працевлаштування
		Скорочення бюджетного фінансування	
2.	Вплив на громадян	Інноваційна діяльність	Туризм
		Підвищення якості товарів та послуг	Взаємодія з громадськістю
		Взаємодія з інвесторами	
3.	Вплив на конкурентний потенціал	Комфорт та стандартизація	Діджиталізація
		Взаємодія зі стейкхолдерами	Соціальний захист
		Промислова безпека	Вплив на бренд
		Екологічна безпека	Недискримінація
		Енергоефективність	
4.	Додатковий сторонній вплив	Розвиток інститутів	

Джерело: розроблено автором

Наведена структура дає можливість розширити сферу впливу на розвиток аеропорту та підвищити його ринковий потенціал. Водночас видаляються недоліки пов'язані із відсутністю сервісно-орієнтованого підходу та виявленні впливу аеропорту на макроекономічному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В статті проаналізовано стратегію розвитку ДП «МА «Львів» ім. Данила Галицького» з точки зору можливості інституційного регулювання його розвитку. Розроблено концепцію інституційного регулювання стратегічного розвитку на прикладі авіаційної галузі.

Концепція містить інститути трьох типів: техніко-технологічні, соціально-економічна та ідеологічні. Відповідно запропоновано розробка та використання показників розвитку технологічних стратегій, в тому числі діджитал, фінансово-економічних показників сталості розвитку та показників впливу для оцінки ідеологічних інститутів.

Перспективами подальших досліджень з цього напрямку є розробка економіко-математичної моделі сталого розвитку аеропортів в умовах дотримання економічної структури інституційного регулювання авіаційної галузі.

Література

1. Зверьяков М. И. Теоретические проблемы формирования национальной экономической системы: монография. Одесса: Астропринт, 2012. 352 с.
2. Микитенко В. В. Институциональный консенсус функционирования рынка труда та национального хозяйства в системе сталого развития. *Ефективна економіка*. 2012. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=970> (дата звернення: 20.12.2019).
3. Уперенко Н. А., Кузнецов Э. А. Междисциплинарные проблемы истории экономики и теории институтов. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2018. Т. 17. № 1(38). С. 9-26.
4. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. У. Институционально-інформаційна економіка. Київ: Знання, 2010. 687 с.
5. Экономическая стратегия фирмы: учеб. пособие / под ред. А.П. Градова. 4-е изд., перераб.

Стаття надійшла

до редакції : 03.02.2020 р.

Санкт-Петербург: Специальная Литература, 2003. 959 с.

6. Бест М. Новая Конкуренция. Институты промышленного развития / пер. с англ. Москва: ТЕИС, 2002. 366 с.

7. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. А. А. Гриценко. Харьков: Форт, 2008. 928 с.

8. Норт Д. Институції, інституційні зміни та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 198 с.

9. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. URL: <https://avia.gov.ua> (дата звернення: 20.12.2019).

References

1. Zveryakov, M. I. (2012). *Theoretical problems of the formation of the national economic system*. Odessa: Astroprint (in Russian).
2. Mykytenko, V. V. (2012). Institutional consensus of functioning of the labor market and national economy in the system of sustainable development. *Efficient economy*, 1. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (in Ukrainian).
3. Uperenko, M. O., & Kuznietsov, E. A. (2018). Multi-disciplinary issues of history of economics and theory of institutes. *Market economy: modern management theory and practice*, 17(1), 9-26. Retrieved from: [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2018.1\(38\).135303](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2018.1(38).135303) (in Russian).
4. Chukhno, A. A. & Leonenko, P. M., & Yuhymenko, P. U. (2010). *Institutional and Information Economics*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
5. Gradov, A. P. (ed.). (2003). *The economic strategy of the company* (4th ed.). St. Petersburg: SpecLit (in Russian).
6. Best, M. (2002). *New Competition. Institutes of Industrial Development*. Moscow: TEIS (in Russian).
7. Gritsenko, A. A. (ed.). (2008). *Institutional architectonics and dynamics of economic transformations*. Kharkov: Fort (in Russian).
8. Nort, D. (2000). *Institutions, institutional change and the functioning of the economy*. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
9. Official Site of the State Aviation Service of Ukraine. Retrieved from <https://avia.gov.ua> (in Ukrainian).

Стаття прийнята

до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Грінченко Ю. Л. Управління розвитком аеропортів: інституційні аспекти / Ю. А. Грінченко // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 91–99.

РЕАЛІ ІНДЕКСАЦІЇ НАУКОВОЇ ПУБЛІКАЦІЇ

У кожного вченого періодично постає важливе питання: в якій базі даних опублікувати свою наукову роботу? І починається вибір найкращої платформи та журналу, які ідеально підійдуть для їхнього напрямку. Втішає те, що у законодавчих вимогах до публікацій, кількість міжнародних баз даних звузили до двох: Scopus та Web of Science (WoS). Ці два мегамасштабні бібліографічні сервіси індексують величезну кількість наукових видань з різних галузей науки. І потрібно визнати, що це неоцінені джерела дослідницьких робіт, які допомагають вченим шукати необхідну інформацію, знайомитися з роботами колег, налагоджувати взаємозв'язки.

Цінності та репутація

База даних Web of Science обирає дуже клопітливий підхід до відбору наукових журналів та досліджень, а також забезпечує важчий та довший процес рецензування, що зумовлює менше шансів на індексацію. Розробники цієї платформи направляють свої сили та увагу на ретельний збір, перевірку та підтримку досліджень дійсно світового значення. Без актуального, важливого та новітнього відкриття потрапити на сторінки журналів з високим імпаکت-фактором буде важко.

На відміну від WoS, Scopus постійно перебуває на хвилі тенденцій, створює нові інструменти для своїх користувачів, має широкий функціонал профілю автора, публікує більше праць, активно розширює свою базу наукових журналів і статей та частіше влаштовує оновлення сервісу.

Scopus зосереджений на тому, щоб охоплювати та висвітлювати більший діапазон наукових джерел, коли Web of Science – забезпечити глибше цитування.

Профіль вченого

У кожній базі даних розроблений дійсно зручний та інтуїтивно зрозумілий профіль автора, який той може вільно використовувати для своїх цілей.

Scopus – це безкоштовні посилання на повнотекстові роботи та бібліографію, інструменти пошуку, що уточнюють запити, допомагають знаходити веб-сторінки, інформацію про інших вчених, сайти ЗВО тощо.

Web of Science – це інструменти ідентифікації вченого, посилання на повні тексти, архів (з 1840 року). Автор може використати цитований пошук, переходити по літературі, обирати період часу, дисципліни. Лише нещодавно Web of Science удосконалив профіль автора та розробив для нього додаткові можливості, одні з яких є пошук серед статей, що входять у Web of Science Core Collection та враховування цитування з бази даних Emergence Sources Citation Index (ESCI).

Обидві платформи надають графічні дані для аналітичного розбору своєї діяльності, колег, вишу.

Ризики припинення індексації статті

Ці бібліографічні платформи працюють над ретельною перевіркою якості журналів, тому висувають серйозні вимоги до видань, а ті, в свою чергу, до статей, які публікують на своїх сторінках. Таким чином, відбувається чітке врегулювання стандартів наукових публікацій, яке гарантує дотримання науково-публікаційної етики, академічної доброчесності та репутаційних моментів.

Щороку Scopus та Web of Science проводить перевірку журналів, і у разі виявлення нетипової поведінки (надто велика публікаційна активність, високі показники плагіату чи самоцитування у роботах, швидкий процес рецензування, погані від-

гуки про журнал тощо), реагують попередженням і, якщо журнал й надалі веде себе нетипово, припиняють його індексацію.

У Scopus працює експертна рада «CSAB» та система «Radar», які слідкують за усіма діями журналів та виявляють їхню недоброчесність. Scopus 3 рази на рік проводить виключення видань, і їхня кількість може досягати кілька сотень. У Web of Science цей процес не такий частий та масовий, але так само ведеться серйозний моніторинг та постійний перегляд усіх журналів. Опублікувавшись у WoS, шанс на припинення індексації Вашої статті, у разі виключення видання, який не виконує вимог бази даних, буде меншим, ніж у Scopus. Тому, перш ніж обрати журнал, потрібно ретельно його проаналізувати, щоб опублікувавши там свою роботу, він не «вилетів» через якийсь час.

Вартість та швидкість публікації

Scopus та Web of Science – це комерційні проекти, тому кожен науковий журнал, який входить в них веде свою редакційно-ціноутворюючу політику. Більшість наукових видань запитують у вченого публікаційний внесок, і майже на кожному сайті журналів обох платформ є інформація з приводу цього. Інколи видання не оприлюднюють ці дані, але, коли подаєш статтю через «Submission system», то розділ про здійснення оплати з'являється. Ще один випадок, з яким можуть зіштовхуватися вчені – це, коли «безоплатний» журнал може виставити рахунок по факту рецензування.

Потрібно бути готовим, що видання, що входить у WoS та має високий імпакт-фактор буде пред'являти високу вартість публікаційних зборів, бо забезпечує ретельний експертний розгляд статті висококваліфікованими рецензентами.

На прикладі журналів Elsevier відкритого та гібридного типу можна подивитися ціни на публікаційні внески без урахування податків.

Беззаперечно, в Scopus і Web of Science є журнали, в яких публікують статті безоплатно, але процес перемовин з редакцією, рецензування може бути складнішим та затягнутим (кілька років) через велику чергу, виникнення проблем з якіс-

тю дослідження, перекладом та структуруванням статті, оформленням документів тощо.

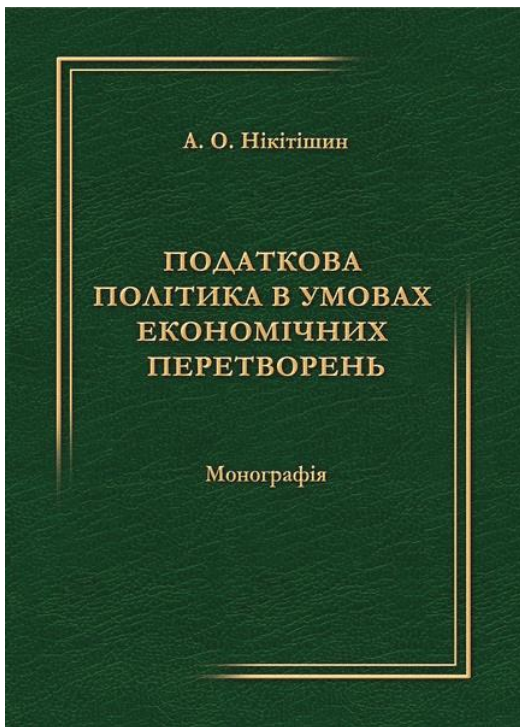
Публікаційний період

Публікаційний період у кожній базі даних триває по-різному, і це залежить від багатьох факторів (рівень журналу, якість і новітність дослідження, його технічне оформлення, черга на публікацію). Якщо автор хоче публікуватися самостійно, тоді, загалом, термін буде наступним: Scopus: від 9 місяців до 2 років; Web of Science: від 1 року. Але, якщо вчений звертається до науково-публікаційної компанії, тоді стаття отримує індексацію раніше: Scopus: від 3 до 8 місяців; Web of Science: близько 7-10 місяців.

Обидві бази даних – це цінні джерела для реалізації діяльності кожного вченого, і, відповідаючи собі на питання, де публікуватися, апелюйте до своїх наукових задач, враховуючи власні пріоритети: якість, швидкість, гарантію, вартість, перспективу тощо.

Але було б добре, щоб вчений, після завершення своїх досліджень, задавав собі інші питаннями: що зараз актуально у моїй галузі, що мені досліджувати далі, як мій інтелектуальний потенціал може бути корисним моїй державі, людям, світу. Бо саме праця науковців забезпечує відкриття, які допомагають виявляти, зупиняти нові загрози і розкривати актуальні ідеї, тенденції сьогодення. А головний біль, яку базу даних та журнал обрати для публікації, можна залишити професіоналам у науково-публікаційній сфері, бо це вже їхня першочергова задача та пріоритет.

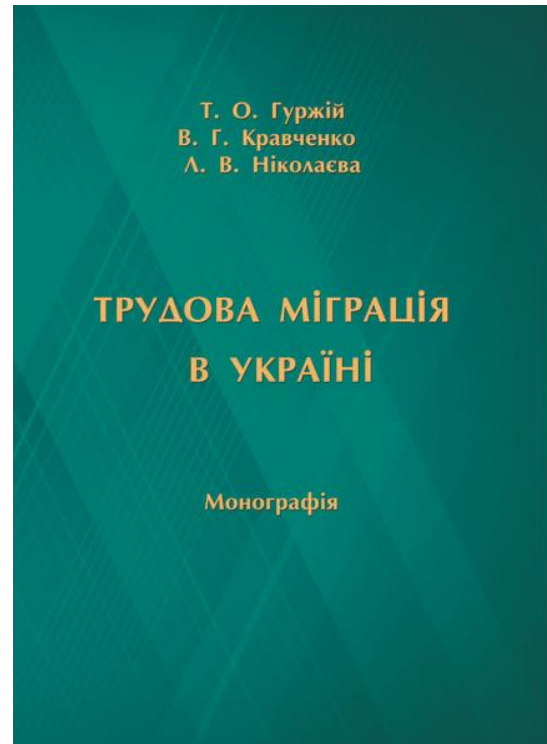

Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. 480 с.

У монографії розглянуто теоретичні та методологічні засади формування та реалізації податкової політики в умовах економічних перетворень. Розкрито сутність та роль податкової політики як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Показано інституційну трансформацію системи формування податкових надходжень бюджету країни у довгостроковому та середньострокових періодах. Розвинуто основні засади посилення впливу податкового регулювання на суспільний розвиток, економічні цикли і зростання, соціальні процеси. Визначено концептуальні засади формування та розвитку інституційної архітектури податкового регулювання на сучасному етапі розвитку країни. Обґрунтовано напрями податкової політики як складової фінансово-економічної політики в умовах інституційних перетворень економіки.

Працю призначено для фахівців і наукових працівників, викладачів, студентів закладів вищої освіти у галузі фінансів.

Гуржій Т. О., Кравченко В. Г., Ніколаєва Л. В. Трудова міграція в Україні : монографія. – Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. 256 с.

Монографія присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем адміністративно-правового регулювання трудової міграції в Україні, її змісту та сучасних тенденцій. З'ясовано правову природу та особливості трудової міграції, охарактеризовано правовідносини й законодавство, що її регулює, розкрито адміністративно-правовий статус трудових мігрантів в Україні, запропоновано шляхи вдосконалення законодавчого та державного регулювання трудової міграції, визначено адміністративно-правові заходи протидії нелегальній трудовій міграції й розроблено комплекс заходів для розв'язання актуальних проблем запобігання порушенням законодавства й адміністративної відповідальності у сфері трудової міграції.

Видання стане у нагоді працівникам правоохоронних органів, науковцям, студентам та аспірантам закладів вищої освіти, а також усім, хто цікавиться питаннями трудової міграції в Україні.

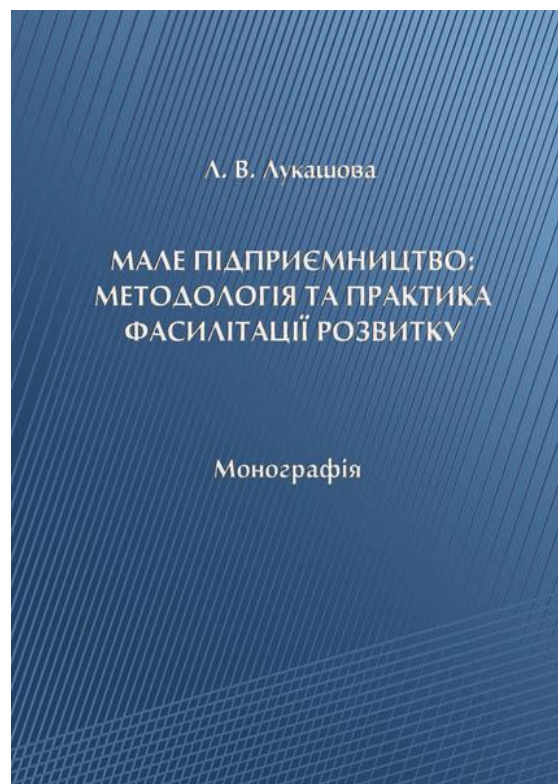

Жук В. М., Бездушина Ю. С. **Капіталізація національного багатства України: землі сільськогосподарського призначення: наукова доповідь.** Київ: Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", ЦП "Компринт", 2019. 40 с.

У науковій доповіді розкрито обліково-оціночне забезпечення капіталізації земельної складової національного багатства. Запропонована система та розкрито сутність інструментарію капіталізації. Зпрогнозовані наслідки застосування механізму капіталізації щодо презентування України у світовій статистиці, ціноутворення та ризиків вільного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Підготовлена у розвиток програми наукових досліджень 40.04.00.03.Ф. «Теоретико-методологічні засади трансформації інституціональних основ бухгалтерського обліку та гармонізації звітності й аудиту в аграрному секторі економіки».

Лукашова Л. В. **Мале підприємництво: методологія та практика фасилітації розвитку: монографія.** Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. 448 с.

Монографія присвячена методологічним та методичним проблемам фасилітації розвитку малого підприємництва. Розглянуто принципи і критерії ідентифікації суб'єктів малого підприємництва, що застосовуються в українській та міжнародній практиці. Досліджено методологічні засади фасилітації малого підприємництва, визначено її сутність та види, проаналізовано теорії та моделі фасилітації. На основі результатів діагностики тенденцій розвитку національного малого підприємництва та структурно-динамічного аналізу фінансово-майнового стану суб'єктів малого підприємництва визначено фактори впливу на розвиток малого підприємництва та інституційні обмеження державних і недержавних інституцій. Запропоновано новий підхід до формування стратегії фасилітації розвитку малого підприємництва відповідно до авторської методики оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності суб'єктами малого підприємництва. В роботі використані статистичні дані та матеріали вибіркового дослідження, що проводилися на базі суб'єктів малого підприємництва.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Большаков М. М.** – доктор економічних наук, професор, почесний президент Сиктивкарського лісового інституту, Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: bolshakov@sfi.komi.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Васильчук І. П.** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування», Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Кривий Ріг, Україна.
e-mail: vasylichuk_ip@kneu.dp.ua
- Даніч В. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічна кібернетика та прикладна економіка», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: danichvitaly@gmail.com
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічний аналіз та облік», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Клюс Ю. І.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік і оподаткування», Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.
e-mail: docentklus@gmail.com
- Козирева О. В.** – доктор економічних наук, завідувач кафедри «Менеджмен та адміністрування», Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна.
e-mail: management@nuph.edu.ua
- Кравченко О. О.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Фінанси і кредит», Державний університет інфраструктури і технологій МОН України, м. Київ, Україна.
e-mail: duit.kyiv@ukr.net
- Ляшенко В. І.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем регуляторної політики і розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України, Київ, Україна.
e-mail: slava.aenu@gmail.com
- Матюшенко І. Ю.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Міжнародні економічні відносини», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
e-mail: imatyushenko@karazin.ua
- Мінакова С. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Міжнародний бізнес та фінанси», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна.
e-mail: smmnkv@gmail.com
- Момот Т. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансово-економічна безпека, облік і аудит», Харківська національна академія міського господарства ім. О. М. Бекетова, Харків, Україна.
e-mail: tvmomot@gmail.com
- Найдьонов М. Д.** – доктор економічних наук, професор, керівник напрямку розвитку мономіст Президіуму Комі Республіканської Асоціації незалежних експертів, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: ND.Naidenov@mail.ru
- Нусратуллин В. К.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Загальна економічна теорія», Башкірський державний університет, м. Уфа, Російська Федерація.
e-mail: nvk-ufa@rambler.ru
- Павлов К. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка та управління», Іжевська філія Російського університету кооперації, м. Іжевськ, Російська Федерація.
e-mail: kvp_ruk@mail.ru
- Панухник О. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та фінанси», Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна.
e-mail: panykhnyk@gmail.com
- Савицька Н. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Маркетинг», Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків, Україна.
e-mail: natalisavitska2010@gmail.com
- Чернова О. А.** – доктор економічних наук, професор кафедри «Інформаційна економіка» Південного федерального університету, м. Ростов-на-Дону, Російська Федерація.
e-mail: chernova.olga71@yandex.ru
- Чужмарова С. І.** – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Банківська справа» Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: swetlana_ch@bk.ru

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- 232 Соціальне забезпечення;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210х297 мм). Шрифт Times New Roman Суг № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведено в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
  - *Формулювання мети статті.*
  - *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
  - *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо аотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: RussellSage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11
Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів. Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!				

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний редактор

доктор економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на e-mail:

a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

<http://chasopys.jimdo.com>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 1 (37), 2020

Відповідальний за випуск

І. В. Заблодська

Оригінал-макет

Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 03.03.2020р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,1 Обл. вид. арк. 13,0
Наклад 50 пр. Замовлення № 113. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http://khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.

